

Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018.

Радна снага и рад на пољопривредним газдинствима - стање и тренд

Београд, 2019.

ISBN 978-86-6161-187-2

Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018.

**Радна снага и рад на пољопривредним
газдинствима – стање и тренд**

Београд, 2019.

Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018 – Радна снага и рад на пољопривредним газдинствима – стање и тренд

Издаје и штампа: Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Одговара: др Миладин Ковачевић, директор

Руководилац редакције: Душан Гавриловић

Чланови редакције: Драгана Марковић, Александра Вучићевић, Гордана Вељковић, Јелена Пераћ, Милош Павловић и Александар Анђелковић

Рукопис припремиле: проф. др Наталија Богданов и проф. др Марија Бабовић

Дизајн и припрема за штампу: Одељење за развој, припрему и визуелизацију статистичких аутпута

Лектура: Емилија Бацковић

Фотографије на корици: [pexels.com](https://www.pexels.com), [all-free-download.com](https://www.all-free-download.com)

√ Ова публикација је направљена уз финансијску помоћ Европске уније. За њен садржај искључиво је одговоран Републички завод за статистику и не представља званичан став Европске уније.

© Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навести извор

Предговор

Републички завод за статистику, у складу са Стратегијом развоја статистике пољопривреде 2014–2018, спровео је Анкету о структури пољопривредних газдинстава од 1. октобра до 30. новембра 2018. године. Анкета је, поред пописа пољопривреде, кључно истраживање којим се прикупљају међународно упоредиви подаци о фондовима и структури пољопривредних газдинстава, и од виталног је значаја за социо-економске анализе и планирање даљег развоја у области пољопривреде.

Анкета је спроведена на узорку који је обухватао 121 070 пољопривредних газдинстава и финансирана је из буџета Републике Србије и из претприступних фондова Европске уније, у оквиру пројекта IPA 2016 (*Instrument for Pre-accession Assistance, 2016*).

Прикупљени подаци односе се на земљишни фонд и категорије коришћења пољопривредног земљишта, наводњавање, употребу стајњака, обраду и одржавање земљишта, број стоке – по врстама и категоријама, и број кошница пчела, испашу стоке, пољопривредну механизацију, радну снагу и друге активности газдинства које доносе приход, тржишну оријентисаност пољопривредне производње и остале податке о газдинству.

Студија „Радна снага и рад на пољопривредним газдинствима – стање и тренд“ има за циљ да на бази података Анкете о структури пољопривредних газдинстава 2018. прикаже актуелно стање у погледу структуре радне снаге у Србији према различитим обележјима газдинстава и носиоца/управника. Будући да су обим и структура радне снаге, као и профил управника и/или носиоца газдинстава, од великог утицаја на динамику структурног реформисања пољопривреде и њен укупан развој, резултати ове студије обезбедиће много шири увид у различите аспекте економије газдинстава и стања у сектору.

Спровођење Анкете о структури газдинстава омогућило је по први пут динамичку анализу, будући да су резултати упоредиви са резултатима Пописа пољопривреде из 2012. године. Самим тим су створени услови за боље разумевање постојећих трендова, поређења са стањем и трендовима регистрованим у другим земљама, те већу поузданост закључака.

Републички завод за статистику изражава велику захвалност ауторима професорки др Наталији Богданов са Пољопривредног факултета Универзитета у Београду и професорки др Марији Бабовић са Филозофског факултета Универзитета у Београду због професионалног односа и успешне сарадње са методолошким тимом Завода у току израде ове публикације.

Резултати Анкете објављени су у дисеминационој бази на сајту Републичког завода за статистику (www.stat.gov.rs).

Београд, 2019.

Директор
Републичког завода за статистику
Др Миладин Ковачевић

Садржај

Предговор	3
Скраћенице	6
1. Увод	7
2. Методолошке напомене	8
3. Стање на тржишту рада	12
4. Структурне карактеристике пољопривредних газдинстава	15
4.1. Организациона структура пољопривреде у Србији	15
4.2. Структура пољопривредних газдинстава према расположивим ресурсима	17
4.2.1. Структура пољопривредних газдинства према коришћеним ресурсима и регионима	17
4.2.2. Структура пољопривредних газдинстава према физичкој величини	18
4.3. Структура пољопривредних газдинстава према типу производње	22
4.4. Структура пољопривредних газдинства према класама економске величине	24
5. Радна снага пољопривредних газдинстава	26
5.1. Обим радне снаге у пољопривреди	26
5.2. Радна снага према величини и типу пољопривредног газдинства	30
5.2.1. Радна снага према величини коришћеног пољопривредног земљишта	30
5.2.2. Радна снага према типу производње	32
5.2.3. Радна снага према економској величини газдинства	34
6. Структурне карактеристике радне снаге на газдинству	37
6.1. Породична газдинства	37
6.1.1. Структура радне снаге према правном статусу	38
6.1.2. Карактеристике носиоца газдинства	39
6.1.3. Управници породичних газдинстава	44
6.1.4. Породична радна снага и стално запослени на газдинству	46
6.2. Радна снага на газдинствима правних лица	47
6.3. Менаџери пољопривредних газдинстава	48
7. Газдинства која обављају друге активности у вези са газдинством	60
7.1. Газдинства са ДПА по типу власништва и регионима	60
7.2. Значај и структурне карактеристике газдинстава која обављају друге активности у вези са газдинством	61
7.3. Карактеристике управника газдинстава са ДПА	66
8. Закључна разматрања	67
Литература	71

Скраћенице

АРС	Анкета о радној снази
Анкета	Анкета о структури пољопривредних газдинстава
ГРЈ	Годишња радна јединица
ДПА	Друге профитабилне активности
ЕУ	Европска унија
КПЗ	Коришћено пољопривредно земљиште
УГС	Условна грла стоке
НСТЈ	Номенклатура статистичких територијалних јединица
ПГ	Пољопривредна газдинства
ППГ	Породична пољопривредна газдинства
ПЛИП	Правна лица и предузетници
РЗС	Републички завод за статистику
СА	Стандардни аутпут
ha	Хектар

1. Увод

У Србији је 2018. године спроведена прва Анкета о структури пољопривредних газдинстава (у даљем тексту: Анкета, чиме су научна, стручна и шира јавност заинтересоване за праћење структурних промена у пољопривреди добиле значајну и богату базу података о стању пољопривредних ресурса и различитим аспектима структуре газдинстава и радне снаге¹. Посебан значај Анкете огледа се у томе што ће, захваљујући примењеној методологији, коначно бити омогућено доследно поређење важних структурних показатеља пољопривредних газдинстава и радне снаге Србије не само са међународним окружењем (што је већ обезбедио Попис пољопривреде 2012) већ и у временској перспективи.

Студија *Радна снага и активности пољопривредних газдинстава* написана је с циљем да представи актуелно стање у погледу обима и расподеле расположивог фонда рада према различитим обележјима газдинстава, укључујући: величину газдинства, тип производње и профил носилаца и/или управника газдинстава. Поред тога, за најважнија структурна обележја, осим постојећег стања, приказана је и промена у односу на резултате добијене Пописом пољопривреде из 2012. године.

Полазећи од наведених циљева, студија је организована на следећи начин:

Након уводног дела, у другом поглављу дате су основне методолошке напомене о упоредивости података Анкете са другим изворима и о концепцијском приступу.

У трећем поглављу су представљени актуелно стање на тржишту рада и промене основних индикатора на тржишту рада од Пописа пољопривреде 2012. до периода у којем је спроведена Анкета.

Четврто поглавље садржи опис основних структурних карактеристика пољопривредних газдинстава према организационим моделу, физичкој и економској величини газдинства и типу производње, које су од значаја за боље разумевање различитих обележја рада и радне снаге на пољопривредним газдинствима и промена насталих у односу на 2012. годину.

У петом поглављу приказано је стање у погледу обима радне снаге у пољопривреди и њеног ефективног рада, према различитим обележјима пољопривредних газдинстава, укључујући физичку и економску величину и тип производње.

У шестом поглављу су анализирани структурне карактеристике радне снаге на породичним газдинствима и газдинствима правних лица и предузетника, и то према правном статусу, полу, старости и образовању, у односу на величину газдинства и тип производње.

Седмо поглавље се бави газдинствима са диверзификованим активностима на газдинству, и то тако што су у њему представљени профили газдинстава са додатним активностима, њихов значај у структури пољопривреде Србије и профил управника ових газдинстава.

У последњем поглављу сумирани су закључци и указано је на основне изазове са којима се сектор и руралне средине суочавају из перспективе уочених структурних карактеристика газдинстава и радне снаге.

¹ У земљама ЕУ ово истраживање се спроводи у форми пописа пољопривреде сваких десет година (последњи у 2010. години, а у неким државама чланицама 2009), док се као анкетно истраживање на узорку спроводи сваке две или три године (последњи пут у форми анкете спроведено је 2016).

2. Методолошке напомене

Званични подаци о радној снази на пољопривредним газдинствима и запослености у пољопривреди протеклих деценија у Србији често су били недовољно конзистентни и мењали су се како због методолошких усаглашавања са међународним стандардима и усавршавања статистичког система, тако и под утицајем промена у приступима тумачењу структурних одлика газдинстава (Богданов, Бабовић, 2014). Самим тим, поређење различитих обележја структуре газдинстава и радне снаге било је тешко или немогуће пратити у дужој и непрекидној временској перспективи.

Пописом пољопривреде 2012. године уведени су нови концепцијски приступи у праћењу рада и радне снаге у пољопривреди, који су примењени и у Анкети из 2018. године. Примењени инструмент, обухват, обележја, систем груписања података и њихова интерпретација стављају акценат на рад на газдинству, док су социоекономске карактеристике породичне радне снаге у споредном плану. Осим тога, концепцијска разлика у односу на претходне приступе је и та што се типови газдинстава исказују преко активности чланова газдинства према месту на којем се оне одвијају, док се поделе према секторима у којима се одвија активност чланова газдинства више не разматрају.

Компаративни преглед података Анкете и других званичних извора података о запослености и радној снази у пољопривреди Србије дати су у табелама бр. 1 и 2.

Табела 1. Запосленост у пољопривреди у различитим изворима званичне статистике Републике Србије

Карактеристике	Анкета о радној снази	Попис пољопривреде	Истраживање о структури газдинстава (ФСС)
Учесталост спровођења истраживања	спроводи се квартално, као редовно истраживање	спроведен 2012. године, и спроводиће се на сваких 10 година	– 2018, предвиђено да се спроводи на сваке 3 године
Референтни; период (период посматрања)	календарска седмица која претходи анкетирању и која почиње понедељком, а завршава се недељом	последњих 12 месеци од дана критичног момента пописа (од 1. октобра 2011. до 30. септембра 2012, тј. пољопривредна година)	последњих 12 месеци од дана критичног момента пописа (од 1. октобра 2017. до 30. септембра 2018, тј. пољопривредна година)
Обухват	само приватна домаћинства	сва пољопривредна газдинства: ППГ+ПЛиП	
Дефиниције и доступни подаци	лица стара 15 и више година, запослени и незапослени (демографске, социоекономске, образовне и друге карактеристике становништва у свакој од ових категорија)	<ul style="list-style-type: none"> носилац газдинства, чланови породице старији од 15 година који су обављали пољопривредне активности на газдинству и рођаци носиоца газдинства; запослена радна снага на газдинству; сезонски ангажована лица и лица ангажована на основу уговора 	

Извор: систематизација аутора према Богданов, Бабовић, 2014.

Табела 2. Покривеност пољопривредне радне снаге званичном статистиком

Предузећа	Приватна газдинства	
Запослени (осим у пољопривреди) у предузећима са мање од 5 запослених (ISIC/NACE 01)	Запослени са пуним радним временом на приватним газдинствима	Чланови газдинства који имају пољопривредну активност као главну на газдинствима која производе за тржиште
Запослени (осим у пољопривреди) у предузећима са више од 4 запослена (ISIC/NACE 01)		
Запослени у пољопривредним предузећима са мање од 5 запослених (ISIC/NACE 01)	Повремено запослени на приватним газдинствима	Чланови газдинства који имају пољопривредну активност која им није главна, на газдинствима која производе за тржиште
Запослени у пољопривредним предузећима са више од 4 запослена (ISIC/NACE 01)	Запослени на пољопривредним газдинствима којима пољопривреда није главна активност	Чланови газдинства који имају пољопривредну активност на газдинствима која производе само за сопствене потребе
Запослени у другим предузећима, изван ISIC/NACE 01, која имају пољопривредну активност		

Статистика рада	Анкета о радној снази	Анкета о структури пољопривредних газдинстава
-----------------	-----------------------	---

Извор: Bóday, Laczka, 2007.

Ова студија заснована је на подацима из Анкете, док су за динамичке анализе коришћени подаци Пописа пољопривреде 2012. године. Анкета је спроведена од 1. октобра до 30. новембра 2018, у складу са Законом о званичној статистици² и Уредбом о утврђивању плана званичне статистике за 2018. годину³, а према стандардима усклађеним са Уредбама Европског парламента о спровођењу Истраживања о структури пољопривредних газдинстава и производном методу у пољопривреди⁴ и методологијом Евростата. Ажурирани Статистички регистар пољопривредних газдинстава (у даљем тексту: СРПГ) послужио је као база из које је изабран репрезентативни узорак од 20% пољопривредних газдинстава, што у случају Србије износи 121 070 газдинстава. Јединице посматрања била су пољопривредна газдинства на територији Републике Србије која се баве пољопривредном производњом и налазе се у СРПГ.

Појмови и изрази коришћени у Анкети детаљно су описани у методолошком упутству (РЗС, 2018), а неки од најважнијих за разумевање резултата ове студије представљени су у Оквиру 1.

² „Службени гласник РС“, бр. 104/09 и 24/11.

³ „Службени гласник РС“, бр. 120/17.

⁴ Regulation (EC) No 1166/2008 of the European parliament and of the Council of 19. November 2008, on farm structure surveys and survey on agricultural production methods; Regulation (EC) No 1200/2009, Regulation (EU) No 715/2014).

Пољопривредно газдинство је технички и економски самостална производна јединица која има јединствено управљање и на којој привредно друштво, земљорадничка задруга, установа или друго правно лице, предузетник или породично пољопривредно газдинство обавља пољопривредну производњу као примарну или секундарну делатност.

Породично пољопривредно газдинство (ППГ) јесте свака породична или друга заједница лица која заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмиривање основних животних потреба (укључујући самачко домаћинство), чији се чланови (један или више) баве пољопривредном производњом, било као примарном било као секундарном активносту, која има јединствено управљање, заједнички користи средства за производњу (земљиште, машине, објекте) и рад својих чланова, чији је носилац физичко лице и при томе:

- обрађује – користи 50 и више ари пољопривредног земљишта на којем обавља пољопривредну производњу, без обзира на то да ли је та производња намењена тржишту или не, или
- обрађује – користи мање од 50 ари пољопривредног земљишта, али обавља интензивну ратарску, воћарску, виноградарску, повртарску производњу и производњу цвећа (укључујући производњу под стакленицима и пластеницима), производњу печурака и сточарску производњу, односно обавља пољопривредну производњу која је намењена тржишту, или
- гаји најмање: – два грла говеда, или – једно грло говеда и два грла ситне стоке (свиња, коза, оваца – заједно), или – пет грла оваца или пет грла коза, или – три грла свиња, или – четири грла ситне стоке (свиња, коза, оваца – заједно), или – 50 комада живине, или – 20 пчелињих друштава.

Пољопривредна газдинства правних лица су привредна друштва, земљорадничке задруге, други облици организовања са статусом правног лица и предузетници регистровани у Агенцији за привредне регистре да претежно обављају делатности пољопривредне производње, или су регистровани у другој делатности и имају организационе делове у којима се обавља делатност пољопривредне производње.

Носилац породичног газдинства је особа (физичко лице) која је економски и законски одговорна за рад газдинства и на чије име функционише дотично газдинство, односно особа која преузима ризике рада.

Управник или менаџер на газдинству је лице одговорно за дневно доношење и спровођење производних и финансијских одлука у вези са газдинством.

Годишња радна јединица (Annual Work Unit – AWU) јесте јединица мере која представља количину људског рада утрошеног за обављање пољопривредне делатности на сваком газдинству. Ова јединица представља еквивалент рада једне особе, тј. пуно радно време у једној години: осам сати дневно, 225 радних дана.

Пољопривредне активности обухватају:

- рад на пољу – орање, сетва, сакупљање сена, жетва, одржавање воћњака и винограда, брање воћа и грожђа и сл.;
- гајење животиња – припрема и расподела хране, мужа, брига о животињама;
- организација производње и управљање – куповина, продаја производа газдинства, рачуноводство у вези са газдинством и сл.;
- сви послови на газдинству у вези са складиштењем, обрадом и припремом производа за тржиште (силирање сточне хране, чишћење, паковање и сл.);
- одржавање пољопривредних објеката и машина, транспорт робе до пијаце, припрема и продаја сопствених пољопривредних производа на пијаци и сл.;
- производња вина од сопственог грожђа.

У пољопривредне активности не урачунавају се:

- рад на кућним пословима (прање, кување, чишћење, спремање зимнице и сл.);
- прерада пољопривредних производа (осим прераде грожђа ради производње вина од сопственог грожђа);
- активности у вези са шумарством, ловом, риболовом или узгојем рибе, без обзира на то да ли се обављају на газдинству или не;
- друге активности које доносе приход – зараду.

Друге активности које доносе приход – зараду односе се на све активности које нису пољопривредне активности на газдинству а имају економски утицај на газдинство. Оне могу бити:

- активности директно у вези са газдинством – користе се ресурси газдинства: земљишне површине, пољопривредне зграде, машине, опрема, радна снага или пољопривредни производи, и могу да се:
 - обављају на газдинству (непољопривредне активности као што је туризам, народна радиност, прерада пољопривредних производа за продају – осим прераде грожђа ради производње вина у случају да је количина прерађеног грожђа искључиво или углавном из сопствене производње и сл.),
 - не обављају на газдинству (пољопривредни и непољопривредни рад по уговору, нпр. рад сопственим комбајном);
- активности које нису директно у вези са газдинством – не користе се ресурси газдинства, осим радне снаге газдинства, и могу да се:
 - обављају на газдинству – нпр. фризер/фризерка или кројач/кројачица који пружају услуге на газдинству, трговац-члан газдинства ради у самосталној трговинској радњи (где се не продају производи газдинства) или у пољопривредној апотеци која је лоцирана на газдинству, давање часова на газдинству – обука од стране члана газдинства и сл.
 - – не обављају на газдинству – свако друго запослење чланова газдинства као нпр. рад у банци, фабрици, администрацији, просвети и др.

У овој студији су најпре анализирани основни скупови података о структурама пољопривредних газдинстава релевантним за анализу радне снаге, и то:

1. Социо-економска структура газдинстава:
 - према правном статусу – породична пољопривредна газдинства, газдинства правних лица, газдинства предузетника;
 - газдинства с другим активностима у вези са газдинством које су доносиле приход, тј. активностима које нису пољопривредне активности на газдинству, а које имају економски утицај на газдинство и за које се користе ресурси газдинства;
2. Структурне карактеристике газдинстава према карактеристикама пољопривредне производње:
 - према величини физичких ресурса и економској величини, и
 - према преовлађујућем типу производње.

Када је реч о радној снази на пољопривредним газдинствима, она је анализирана преко следећих показатеља:

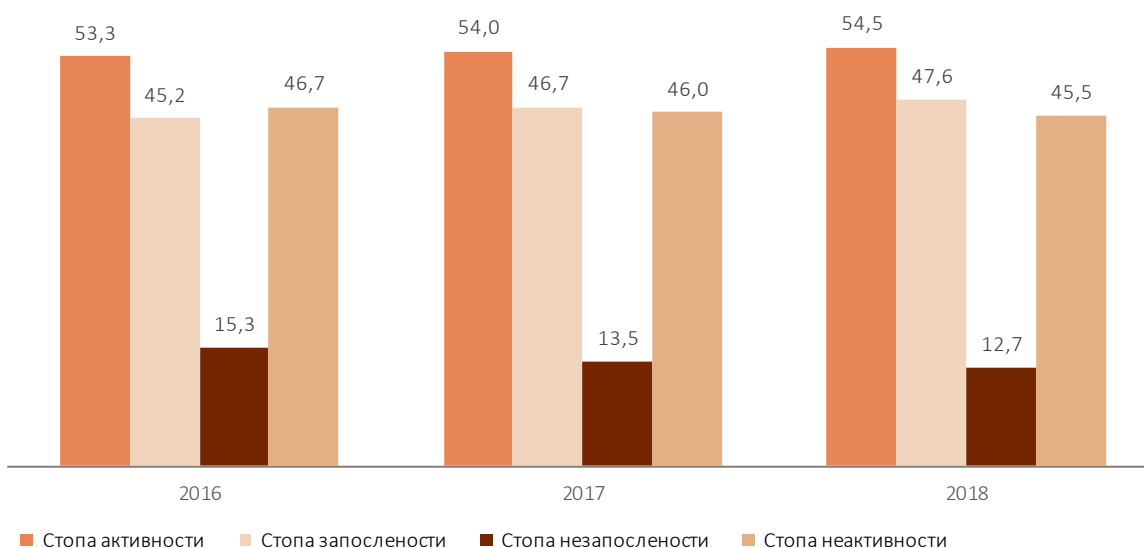
1. број лица (чланова газдинства и сродника) која су имала пољопривредну активност и број стално запослених лица на газдинству,
2. обим рада уложеног у пољопривредну активност на газдинству, изражен преко броја ГРЈ,
3. правни статус радне снаге ангажоване на газдинству и у пољопривреди, и
4. демографске одлике носилаца и управника газдинстава.

Резултати су представљени на нивоу Републике Србије и четири региона НСТЈ (Регион Војводине, Београдски регион, Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Источне и Јужне Србије).

3. Стање на тржишту рада

Период између Пописа пољопривреде 2012. и Анкете 2018. представља период опоравка након економске кризе која је Србију захватила крајем 2008. године. Трендове на тржишту рада, међутим, није могуће пратити током читавог овог периода због промена у методологији Анкете о радној снази, која представља основно истраживање за праћење стања на тржишту рада. Од 2015. године, за разлику од претходног пост-кризног периода (2008–2014), дошло је до успостављања тренда континуираног економског раста, као и раста запослености и активности уз пад незапослености и неактивности. Према подацима Анкете о радној снази за 2016, 2017. и 2018. годину, основни индикатори тржишта рада указују на позитивне, мада не веома изражене трендове: раст стопе активности и запослености становништва старог 15 и више година, односно пад стопе незапослености и неактивности (графикон 1).

Граф.1. Стопе активности, запослености, незапослености и неактивности, 2016–2018.

Извор: РЗС, АРС 2016, 2017. и 2018.

Разлике између региона и области дефинисаних у погледу урбанитета су приметне. Индикатори тржишта рада указују на више стопе активности и запослености а ниже стопе незапослености и неактивности у Београдском региону и Региону Шумадије и Западне Србије у односу на Регион Војводине и Регион Јужне и Источне Србије (табела 1). Стопе активности и запослености такође су више у осталим подручјима у односу на градска подручја, а стопе незапослености и неактивности су ниже. Виши нивои активности и запослености у руралним подручјима, која се у великој мери преклапају са категоријом „остало“, заправо не говоре много о карактеристикама и квалитету запослености у руралним подручјима, која је често обележена ниском продуктивношћу, високом неформалношћу, ограниченим могућностима остваривања социјалних права на основу рада, ниском продуктивношћу, високом скривеном незапосленосту и другим неповољним карактеристикама запослености.

Табела 3. Основни индикатори тржишта рада према регионима и типу насеља, 2018.

Индикатор	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србија	Регион Косово и Метохија	Тип насеља	
							градско	остало
Стопа активности	54,5	56,2	52,8	56,1	52,6	...	53,6	55,8
Стопа запослености	47,6	50,1	47,3	48,3	44,1	...	46,2	49,7
Стопа незапослености	12,7	10,9	10,5	13,8	16,2	...	14,0	10,9
Стопа неактивности	45,5	43,8	47,2	43,9	47,4	...	46,4	44,2

Извор: РЗС, АРС 2018.

Основни индикатори тржишта рада указују на знатан родни и генерацијски јаз у активности и запослености. Ниво активности и запослености жена и младих особа је знатно нижи од просека укупног становништва старог 15 и више година. Стопе активности и запослености жена су знатно ниже него код мушкараца (45,4% према 61,8% за стопу активности и 38,1% према 52,8% за стопу запослености), док је стопа неактивности знатно виша (54,6% према 38,2%) (табела 4).

Индикатори тржишта рада посебно су неповољни за младо становништво, које одликују изразито ниске стопе активности и запослености, а високе стопе незапослености и неактивности. Ови индикатори су неповољнији за младе из градских него из осталих средина, и неповољније су код младих жена него код младих мушкараца (табела 4).

Табела 4. Основни индикатори тржишта рада према полу, за становништво старо 15 и више година и за младо становништво (15–24 године), 2018.

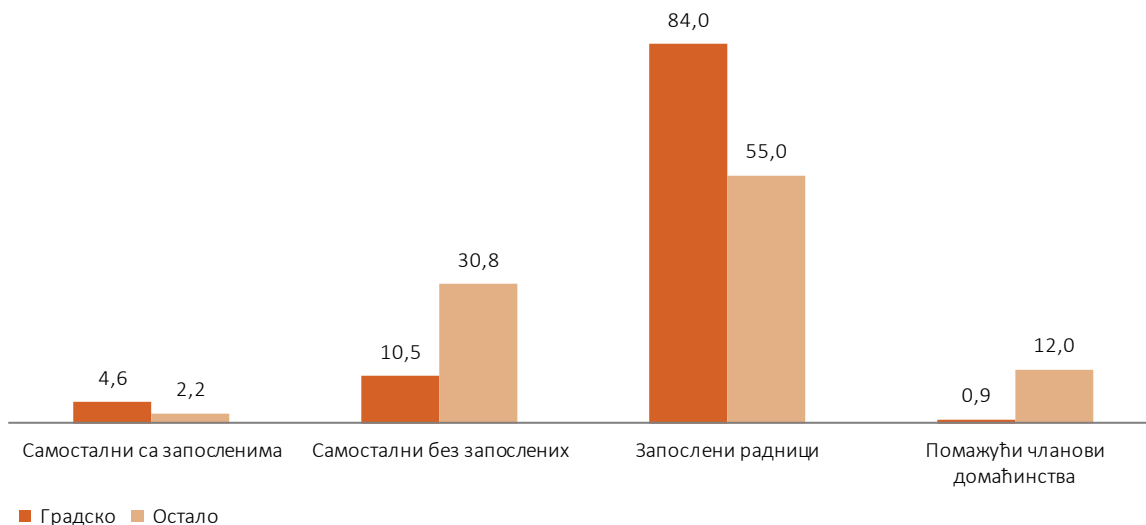
Индикатор	Мушко становништво			Женско становништво		
	укупно	млади према типу насеља		укупно	млади према типу насеља	
		младо градско	младо остало		младо градско	младо остало
Стопа активности	61,8	30,8	45,7	45,4	20,9	26,9
Стопа запослености	52,8	18,6	34,3	38,1	12,5	16,5
Стопа незапослености	14,6	39,5	24,8	16,1	40,1	38,8
Стопа неактивности	38,2	69,2	54,3	54,6	79,1	73,1

Извор: РЗС, АРС 2018.

Међу младима старости 15–24 године 16,5% није било ни на школовању ни на раду у 2018. години, при чему је ова стопа била нешто виша за девојке него за младиће (17% према 16%).

Запосленост у градским и руралним подручјима доста се разликује и по структури запослених према професионалном статусу. У градским подручјима знатно је већи удео запослених радника (84%) него у сеоским подручјима. Иако и у сеоским подручјима запослени радници чине већину запослених лица (55%), значајан је и удео самосталних без запослених, као и помажућих чланова домаћинства. Ова последња категорија запослених бележи највећи удео међу сеоским женама – више од петине запослених жена у руралним подручјима запослено је као помажући члан домаћинства (графикон 2).

Граф. 2. Запослени према професионалном статусу и типу насеља, 2018.

Извор: РЗС, АРС, 2018.

Запосленост у сектору пољопривреде, шумарства и рибарства је у опадању. Док је у 2016. години у овом сектору радило више од пола милиона лица (506 100), што је чинило 18,6% укупно запослених, у 2018. години у овом сектору је било запослено 372 800 лица, што је чинило удео од 15,9% у укупној запослености. Запосленост у пољопривреди, шумарству и рибарству нешто је већа код мушкараца него код жена (17,7% према 13,6% укупне запослености). Посматрано по регионима, највећи удео запослености у овом сектору бележи се у Региону Шумадије и Западне Србије (27,4%), а најмањи у београдском региону (3,2%), док је у регионима Војводине и Јужне и Источне Србије на сличном нивоу (16,5% и 15,2%).

4. Структурне карактеристике пољопривредних газдинстава

Обим радне снаге на пољопривредним газдинствима, њен ефективни рад на пословима у пољопривреди и типови радног ангажовања опредељени су својинском структуром, физичком и економском величином газдинства, типовима производње, као и специфичним регионалним карактеристика пољопривреде. Имајући то у виду, анализа наведених карактеристика газдинстава и промена насталих током посматраног периода треба да пружи контекстуални оквир за тумачење структурних карактеристика радне снаге у наредним поглављима ове студије.

4.1. Организациона структура пољопривреде у Србији

Структурне карактеристике пољопривредних газдинстава, рачунајући и карактеристике радне снаге и рада на газдинству, у великој мери су опредељене структуром газдинстава према типу власништва. Имајући у виду дубоке разлике у начину функционисања газдинстава у власништву различитих привредних субјеката, демографско пражњење и старење сеоског становништва, као и промене укупног пословног окружења последњих година, ова анализа треба да послужи као основ за боље разумевање промена у расподели различитих обележја радне снаге и рада у пољопривреди.

Пољопривредна производња у Србији је готово у целини организована на породичним пољопривредним газдинствима (ПГ) – од укупно 564 541 газдинства оцењеног на основу Анкете, 99,7% чине породична пољопривредна газдинства (табела 5).

Табела 5. Структура пољопривредних газдинстава према организационим облицима, Република Србија и по регионима, 2018

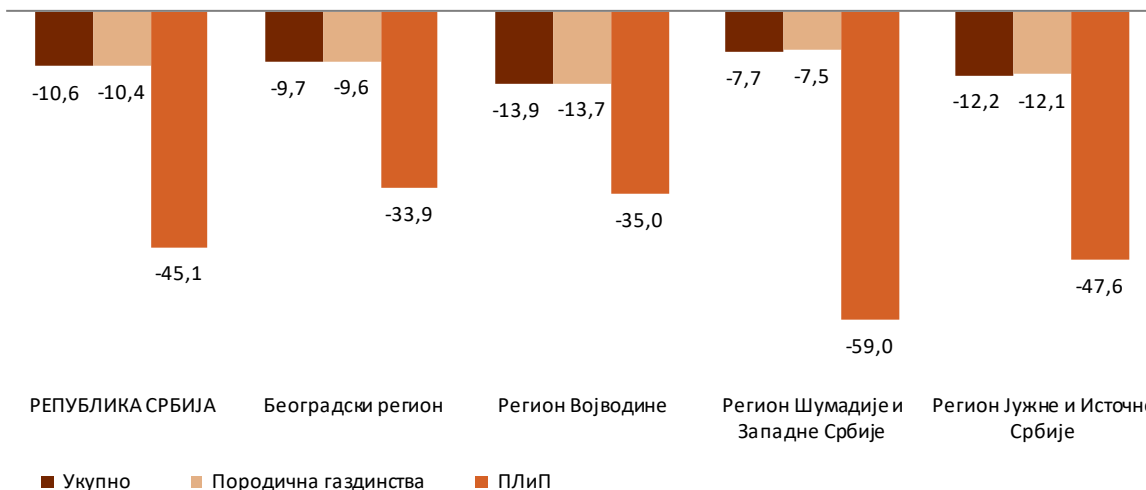
	Укупно, сва газдинства, број	Од тога (%):	
		породична ПГ	газдинства ПЛИП
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	564 541	99,7	0,3
Србија – север	157 103	99,4	0,6
Београдски регион	30 033	99,7	0,3
Регион Војводине	127 070	99,3	0,7
Србија – југ	407 438	99,8	0,2
Регион Шумадије и Западне Србије	242 636	99,8	0,2
Регион Источне и Јужне Србије	164 802	99,8	0,2
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, АСПГ, 2018.

Број пољопривредних газдинстава у периоду 2012–2018. године у Србији је смањен за 10,6% (графикон 3). Пад броја газдинстава је забележен у свим регионима, на газдинствима оба организациона облика. Највећи пад броја породичних газдинстава догодио се у Региону Војводине (13,7%) и Региону Источне и Јужне Србије (12,1%), док је пад броја газдинстава правних лица и предузетника (ПЛИП) био највећи у Региону Шумадије и Западне Србије (59,0%).

Граф. 3. Промене броја газдинстава према типовима привредних субјеката и по регионима, 2012–2018. (%)

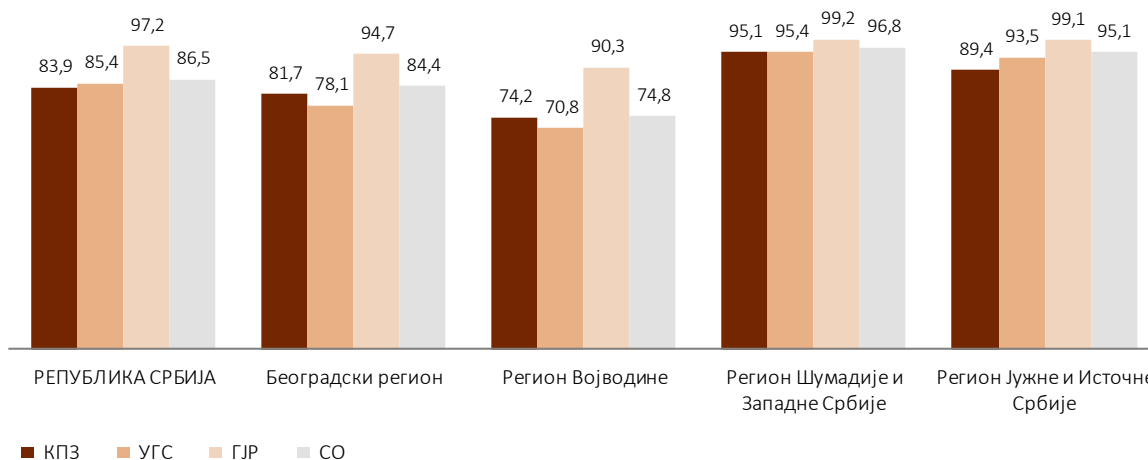

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Смањење броја газдинстава је последица трансформације сектора и континуираних процеса концентрације и централизације ресурса (пре свега земљишта и стоке) на газдинствима веће економске снаге. У Региону Војводине и Региону Источне и Јужне Србије овим факторима, када је реч о породичним газдинствима, треба додати и утицај вишедеценијског присуства високих стопа депопулације руралних области и неповољне старосне структуре, који су довели до високе просечне старости становништва и повлачења дела газдинстава из активности у пољопривредном сектору. Када су посредни промене у броју газдинстава ПЛИП, оне се могу објаснити процесима приватизације и/или гашењем једног броја газдинстава.

Осим у укупном броју газдинстава, породична газдинства су знатно заступљенија и у власништву над основним пољопривредним ресурсима (радној снази, површинама и броју стоке), те самим тим и у формирању економске величине (графикон 4).

Граф. 4. Учешће породичних газдинстава у КПЗ, броју ГЈР и СО, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Учешће породичних газдинстава у земљишним површинама (74,0%), броју стоке (70,8%), радној снази (90,3%) и СО (74,8%) у Региону Војводине ниже је у односу на друге регионе, док сви набројани показатељи у Региону Шумадије и Западне Србије имају највеће вредности.

4.2. Структура пољопривредних газдинстава према расположивим ресурсима

4.2.1. Структура пољопривредних газдинстава према коришћеним ресурсима и регионима

Структура газдинстава и КПЗ по регионима сугерише да су структурне карактеристике пољопривредних газдинстава у Србији и трендови који их карактеришу у великој мери опредељени стањем на газдинствима у Војводини, као региону са највећим уделом у површинама, и Региону Шумадије и Западне Србије, који је аграрно најнасељенији.

У Региону Шумадије и Западне Србије лоцирано је 43,0% укупног броја газдинстава, која, међутим, имају на располагању само 29,2% површина. Овај регион издваја се и високим уделима у броју газдинстава са стоком (44,3%) и у броју стоке (41,1%). На другој страни, Регион Војводине располаже највећим делом површина (45,3%), али у броју газдинстава учествује са свега 22,5%. Као аграрно најнасељенији део Србије, Регион Шумадије и Западне Србије има најнижу просечну величину газдинства (4,3 ha) и исподпросечну величину када је реч о броју УГС (4 УГС по газдинству). Супротно томе, оба показатеља просечне величине газдинства (12,4 ha, 7,2 УГС) вишеструко су већа у Региону Војводине него у другим регионима.

Табела 6. Структура пољопривредних газдинстава, КПЗ и број стоке, Република Србија и према регионима, 2018. (%)

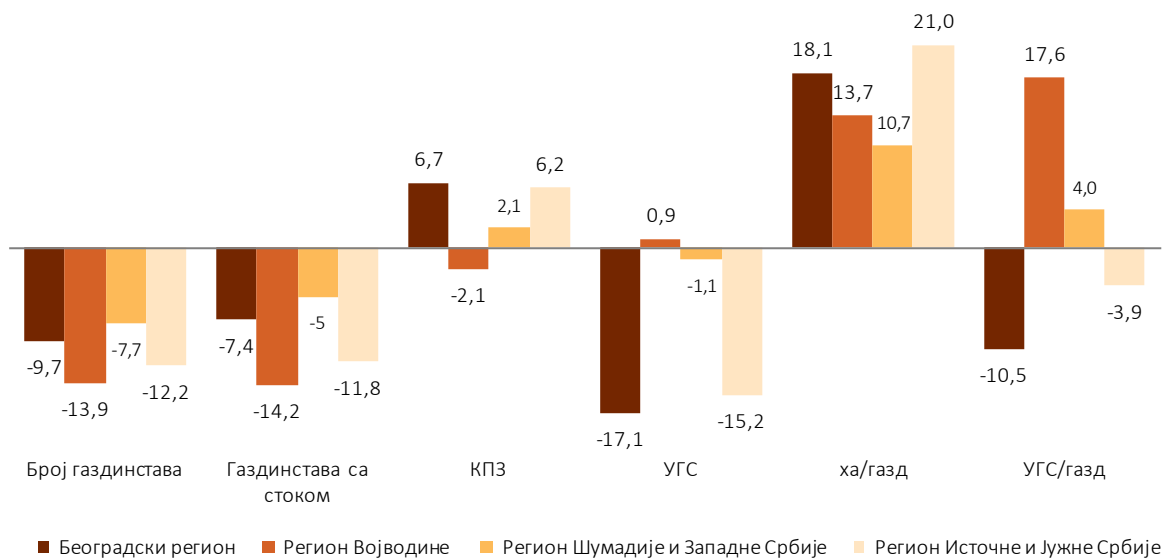
	Газдинства		КПЗ		Просек (ha)	УГС		Газдинства са стоком		Просек УГС
	број	%	ha	%		број	%	број	%	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	564 541	100	3 475 894	100	6,2	1 933 840	100	444 204	100	4,4
Србија – север	157 103	27,8	1 719 899	49,5	10,9	784 606	40,6	118 589	26,7	6,6
Београдски регион	30 033	5,3	145 533	4,2	4,8	92 350	4,8	23 098	5,2	4
Регион Војводине	127 070	22,5	1 574 366	45,3	12,4	692 256	35,8	95 491	21,5	7,2
Србија – југ	407 438	72,2	1 755 995	50,5	4,3	1 149 234	59,4	325 615	73,3	3,5
Регион Шумадије и Западне Србије	242 636	43,0	1 035 998	29,8	4,3	794 671	41,1	196 752	44,3	4
Регион Источне и Јужне Србије	164 802	29,2	719 997	20,7	4,4	354 563	18,3	128 863	29,0	2,8
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

У односу на 2012. годину, у Србији је смањен број газдинстава (10,6%), број газдинстава са стоком (9,2%) и број УГС (4,3%), док је коришћена површина порасла за 1,1%.

Граф.5. Промене у броју газдинстава, површинама, броју стоке и просечној величини газдинстава, Република Србија и по регионима, 2018/2012. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Раст површина коришћеног пољопривредног земљишта пре би се могао објаснити унапређењем система евиденције промета земљишта, а посебно државног земљишта даваног у закуп, него што би могао бити последица активности предузетих у погледу претварања других категорија земљишта у пољопривредно. Не треба искључити ни чињеницу да је реч о подацима добијеним на основу узорка, те ће јаснија слика о разлозима промена у површинама бити могућа тек након наредног пописа пољопривреде.

Смањење броја газдинстава, уз истовремени раст површина КПЗ, утицало је на повећање просечне величине газдинстава, које је посебно видљиво у Региону Источне и Јужне Србије (21%), где су промене у броју газдинстава и површинама биле изузетно високе (графикон 5).

Број газдинстава са стоком опао је у свим регионима, а посебно у Региону Војводине (14,2%). На другој страни, број УГС је порастао само у овом региону (0,9%), што се може сматрати позитивним трендом концентрације стада на специјализованим газдинствима веће величине. Број газдинстава са стоком и број УГС на подручју Региона Источне и Јужне Србије знатно су смањени, што се, будући да је у овом региону стока у власништву породичних газдинстава, може повезати са осетним смањењем укупног броја газдинстава (12,2%), али и могућим дефицитом радне снаге, за којом у сточарству постоје високе потребе.

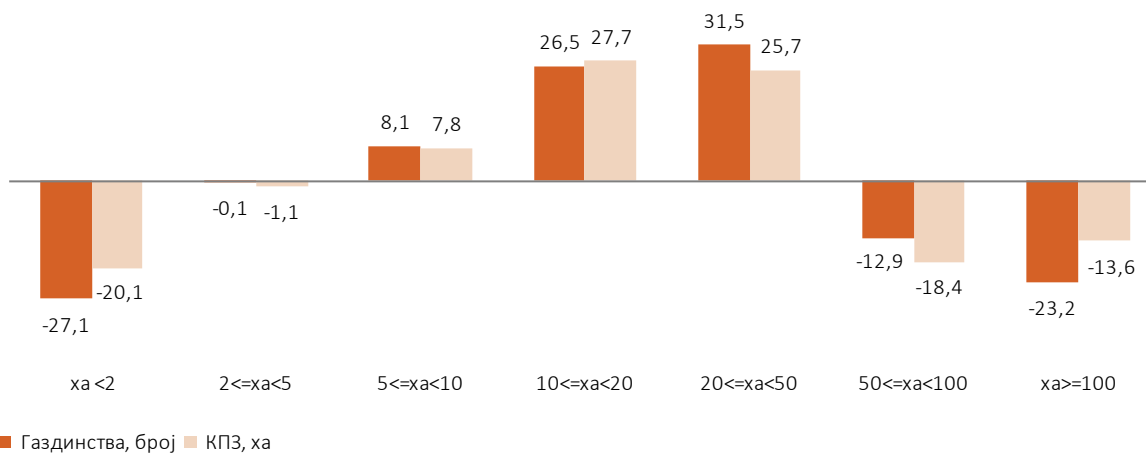
4.2.2. Структура пољопривредних газдинстава према физичкој величини

Структура газдинстава и површина према класама величине коришћеног пољопривредног земљишта и броја стоке даје потпунију слику о аграрној структури и природи промена у њој током посматраног периода.

Подаци Анкете указују да се услед опадања удела категорија газдинстава на половима (најмањих и највећих) и повећања удела средишњих категорија у Србији обликује равномернија дистрибуција газдинстава према величини КПЗ, приказана у графикону 6. Изузимајући релативно стабилан број газдинстава величине 2–5 ха, као и површина које она обрађују, у свим другим класама дошло је до значајних промена, које начелно указују на тренд концентрације газдинстава и површина у категоријама средње величине (10–50 ха). Осим тога, велики пад код категорије газдинстава величине до 2 ха, уз стабилан удео категорије 2–5 ха у броју газдинстава и површинама,

указује да је редистрибуција површина извршена између газдинстава најмањих и средњих категорија величине последица изласка газдинстава из сектора и/или смањења активности у пољопривреди⁵.

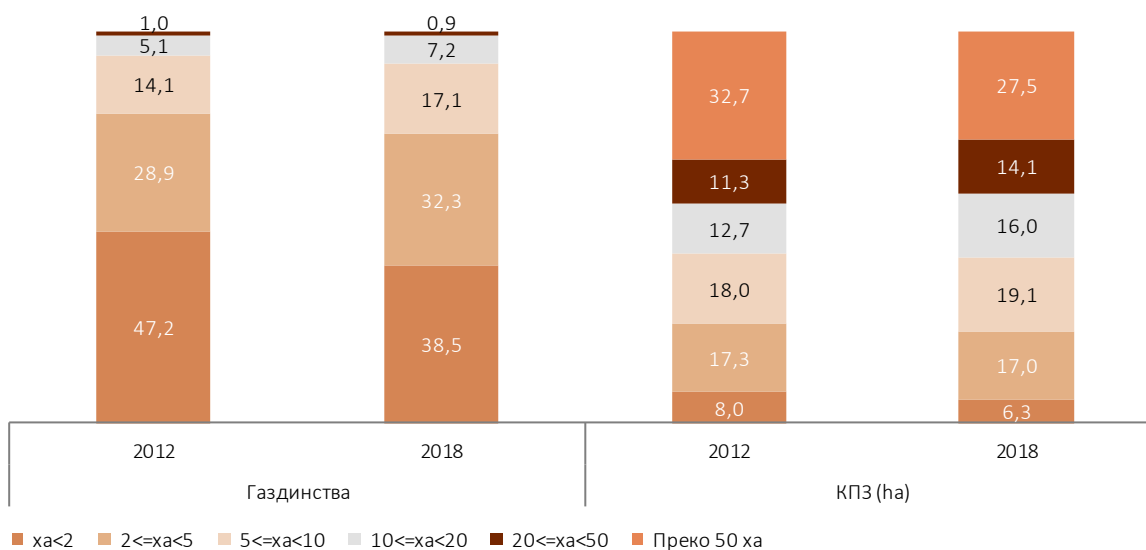
Граф. 6. Промене у броју газдинстава и КПЗ по класама величине газдинства, Република Србија, 2018/2012. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Овај тренд је видљив и из промена у структури газдинстава и површина према класама величине, које указују на видљиво смањење удела броја газдинстава у категорији најмање величине (8,7 п. п.), али и пада удела површина које користе газдинства у највећим класама величине, преко 50 ха (5,2 п. п.) (графикон 7).

Граф.7: Структура пољопривредних газдинстава по класама величине газдинства, Република Србија, 2012. и 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

⁵ Потпунији и поузданији закључак је могуће извести само детаљном анализом тржишта земљишта, одн. закупа.

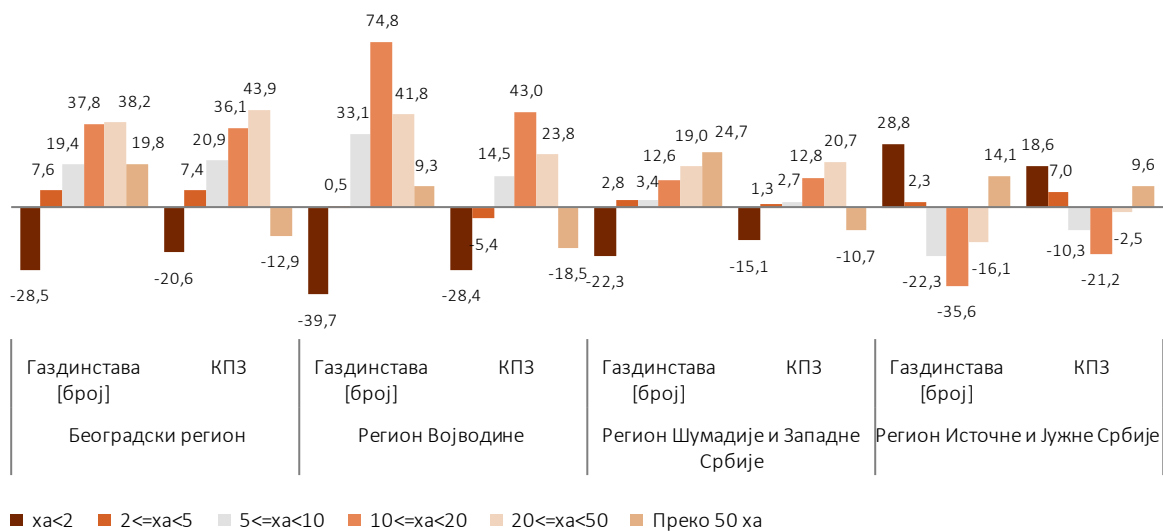

Пад броја газдинстава величине до 2 ха, као и површина коју ова газдинства користе, догодио се у свим регионима, изузев у Региону Источне и Јужне Србије (графикон 8). У Региону Источне и Јужне Србије број и површине ових газдинстава су повећани, док је у категорији газдинстава 2–5,0 ха порастао број газдинстава, али нема значајних промена у површинама.

У Региону Шумадије и Западне Србије пад броја и површина код газдинстава величине до 2 ха су мање изражени него у другим регионима, док у класама 10–20 ха, а посебно 20-50 ха, расте број газдинстава и површина коју користе. Спорије смањење најмањих газдинстава у овом у односу на друге регионе потврђује да су газдинства са мешовитом породичном економијом (на којима велики број чланова ради ван сектора пољопривреде), која преовлађују у овом региону, економски стабилнија и одрживија.

Најизраженији пад броја и површина најмањих газдинстава у односу на друге регионе догодио се у Региону Војводине, док је раст у категорији газдинстава величине 20–50 ха је израженији него у осталим регионима. Велики раст површина које користе газдинства величине 20–50 ха (74%) генерисан је вероватно на површинама узетим у закуп од најмањих газдинстава. Када је реч о газдинствима највеће величине (преко 50 ха), њихов број је у овом региону опао, али су се у овој категорији значајније повећале површине које она користе. Све наведено сугерише да су се у Региону Војводине промене у структури газдинстава према величини КПЗ догодиле на прерасподели површина између газдинстава најмање и средње величине, као и између газдинстава највећих категорија величине. Свакако се не сме искључити ни утицај фактора приватизације и/или гашења дела великих газдинстава правних лица и предузетника, чији је удео у укупним површинама у овом подручју велики.

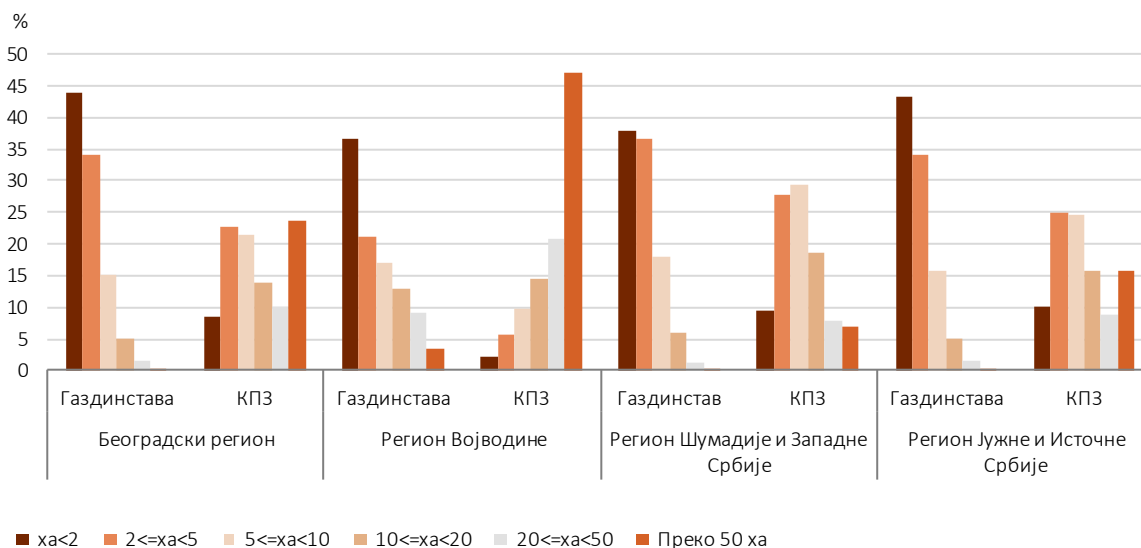
Граф.8: Промена броја пољопривредних газдинстава и КПЗ по класама величине и регионима, индекс 2018/2012. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Описане промене у броју газдинстава и површинама према класама величине креирале су структуру газдинстава према величини, која по регионима изгледа како је дато у графикону 9. Изразито дуално структуру имају газдинства на територији Војводине, где нешто више од трећине газдинстава користи 2,2% КПЗ, насупрот 3,3% газдинстава већих од 50 ха, која користе близу 47% површина. У свим осталим регионима очигледна је много умеренија дистрибуција, према којој се највећи део површина користи на газдинствима величине до 10 ха.

Граф. 9. Структура броја газдинстава и КПЗ према класама величине и регионима, 2018.

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Када је реч о структури газдинстава са сточарском производњом према броју УГС, највећи број њих (90,8%) узгаја 1–9 УГС. Изузимајући Регион Војводине, у свим регионима удео газдинстава у овој класи величине прелази 90%, што указује на одсуство специјализације у сточарској производњи, концентрацију стоке на газдинствима мале до средње величине и вероватно висок удео екстензивне производње (графикон 10).

Граф. 10. Структура газдинстава према броју условних грла стоке, по регионима, 2018. (%)

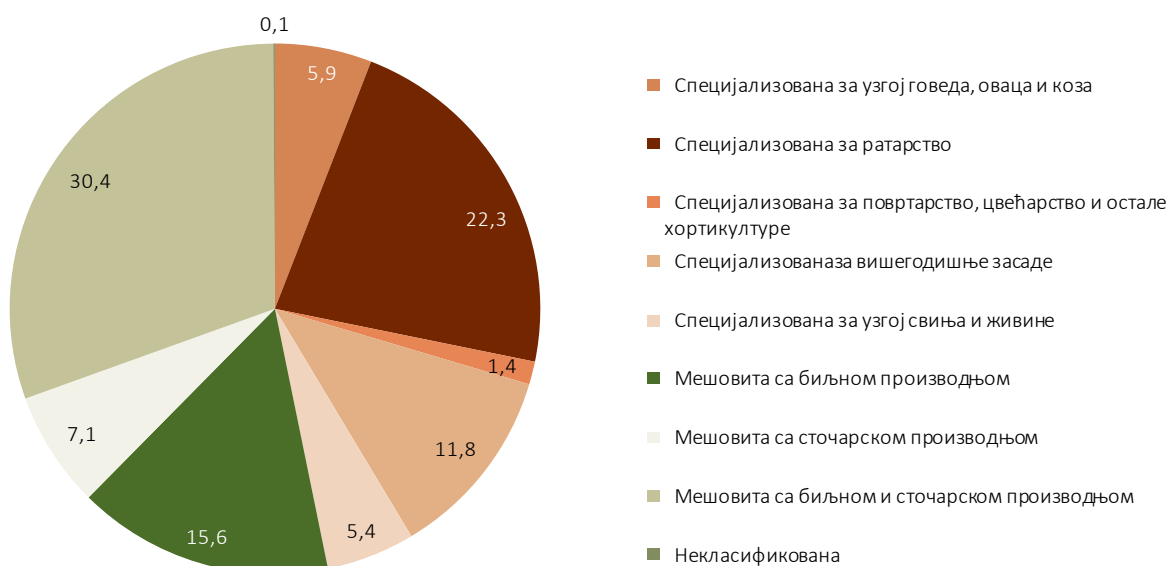
Извор: РЗС, Анкета 2018.

4.3. Структура пољопривредних газдинстава према типу производње

Пољопривредна газдинства у Србији генерално одликује висок удео газдинстава са мешовитом производњом, док су значајне регионалне разлике у преовлађујућим типовима производње, али и врсти и степену специјализације газдинстава истог типа, последица регионалне разноврсности ресурса.

Посматрано по типу производње, у Србији доминирају газдинства са мешовитом биљном и сточарском производњом (30,4%), а иза њих следе газдинства са преовлађујућим типовима биљне производње (газдинства специјализована за ратарство са 22,3% и мешовита газдинства са биљном производњом са 15,6%). Удео газдинстава специјализованих за вишегодишње засаде (винова лоза и воће) износи 11,8%, док је удео газдинстава са специјализованом и/или претежно сточарском производњом различитих типова мањи (графикон 11).

Граф. 11. Структура пољопривредних газдинстава према типу производње, Република Србија, 2018. (%)

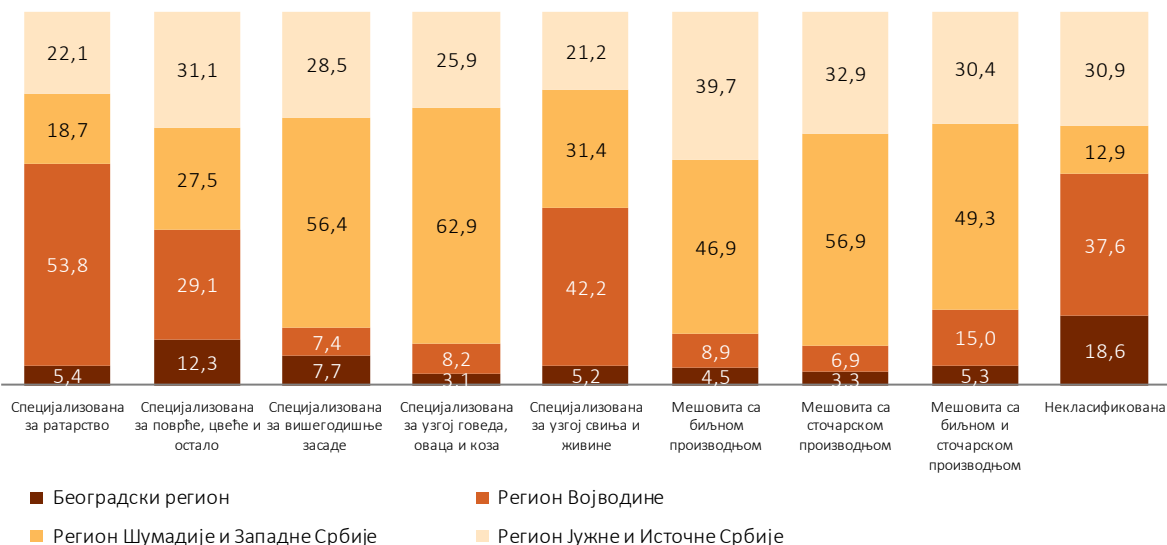

Извор: РЗС, Анкета 2018.

У структури броја газдинстава са различитим типовима мешовите производње највећи удео има Регион Шумадије и Западне Србије, који иначе предњачи у броју газдинстава. Ипак, приметан је висок удео овог региона међу газдинствима специјализованим за вишегодишње засаде (56,4%), као и Региона Источне и Јужне Србије у броју газдинстава специјализованих за производњу поврћа, цвећа и осталих хортикултура (31,1%). Ови подаци указују да у оба региона постоји значајан број газдинстава специјализованих за производње које имају високе потребе за радном снагом.

Највећи број газдинстава са специјализованом производњом налази се на подручју Војводине, где је од укупно 127 070 газдинстава њих 90 514 (71,2%) специјализовано за неку производњу (53,8% укупног броја специјализованих газдинстава у Србији). Ипак, војвођанска газдинства су доминантна у два типа специјализоване производње, и то у газдинствима специјализованим за ратарство (53,8%) и у специјализованој производњи свиња и живине (42,2%), од којих ниједна није радно захтевна.

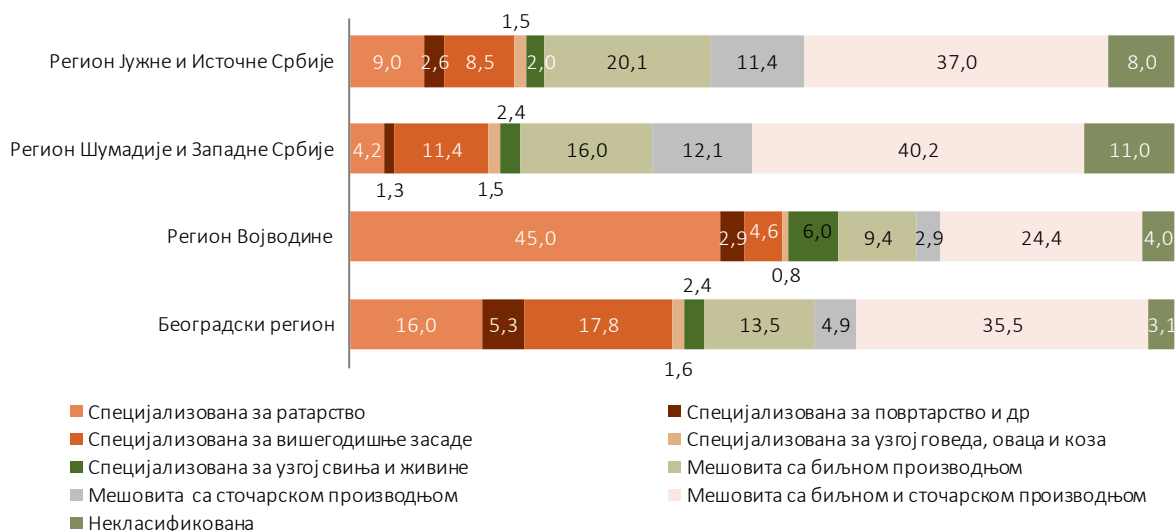
Граф. 12. Структура пољопривредних газдинстава по регионима, према типу производње, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Специјализована газдинстава која доминирају у Војводини (ратарска производањ и узгој свиња и живине) имају по правилу високо механизоване радне процесе, посебно када се одвијају на газдинствима велике величине као што је случај у овом региону. Та чињеница указује да су потребе за радном снагом на газдинствима у Војводини релативно ниже у односу на расположиве ресурсе (површине и стоку). На другој страни, значајан удео газдинстава специјализованих за вишегодишње засаде и поврће, као и мешовитих газдинстава различитих типова, код којих су потребе за радном снагом током целе године веће (будући да се баве и сточарством), указује да у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије радна снага може бити критичан ресурс (графикон 13).

Граф. 13. Структура пољопривредних газдинстава по региону, према типу производње, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

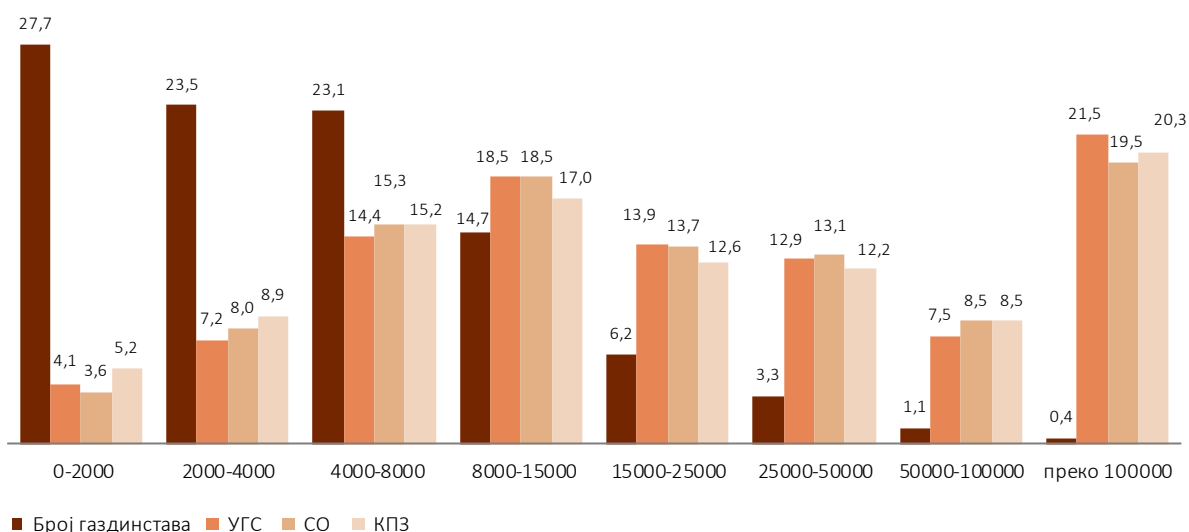

4.4. Структура пољопривредних газдинства према класама економске величине

Структура газдинстава по класама економске величине формирана је као резултат дистрибуције газдинстава према величини КПЗ и броју стоке, али и низа регионално специфичних фактора, међу које спадају и преовлађујући типови газдинстава.⁶

Висок удео газдинстава мале до средње величине, са претежно мешовитом производњом, резултирао је да у структури газдинстава према економској величини, у Србији више од 51,2% чине газдинства у категоријама до 4 000 евра. Број газдинстава се смањује са порастом категорије економске величине, док њихов удео у површинама, броју грла и формираном СО расте, али закључно са класом величине 8 000–15 000 евра (графикон 14).

Граф. 14. Структура пољопривредних газдинстава, УГС, КПЗ и СО према класама економске величине газдинства, Република Србија, 2018. (%)

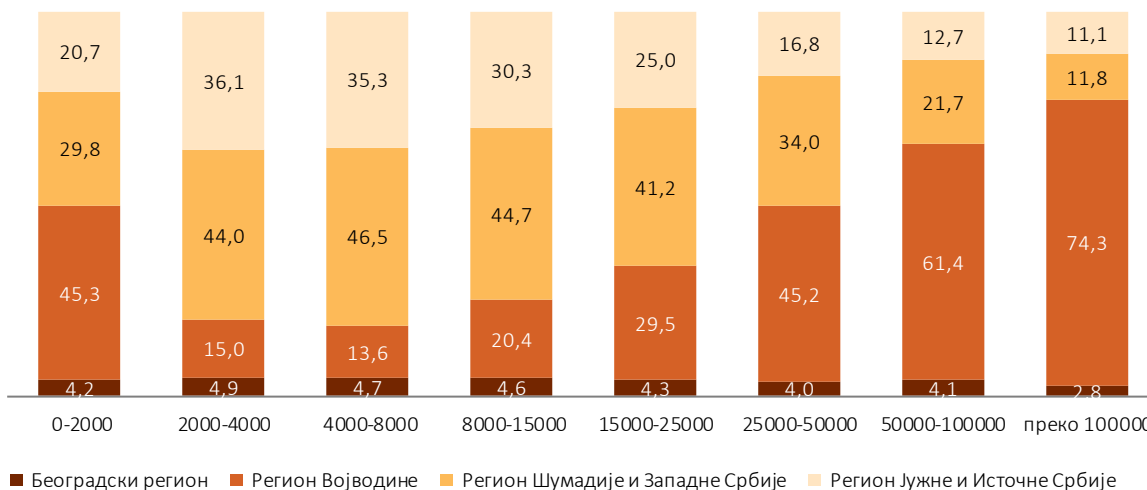

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Удео газдинстава појединих региона у укупном броју газдинстава различите економске величине указује на образац сличан дистрибуцији газдинстава по класама дефинисаним на основу величине КПЗ и броја условних грла стоке – војвођанска газдинства бележе највеће учешће у броју газдинстава најмање и највеће економске снаге, док газдинства из Региона Шумадије и Западне Србије највише учествују у газдинствима средње величине (графикон 15).

⁶ Економска величина газдинства је вредност његовог укупног СО. То је збир појединачних СО свих пољопривредних производа (врста усева / вишегодишњег засада или врста стоке) који се производе на газдинству, изражен у еврима.

Граф. 15. Структура пољопривредних газдинстава по регионима, према класама економске величине, 2018. (%)

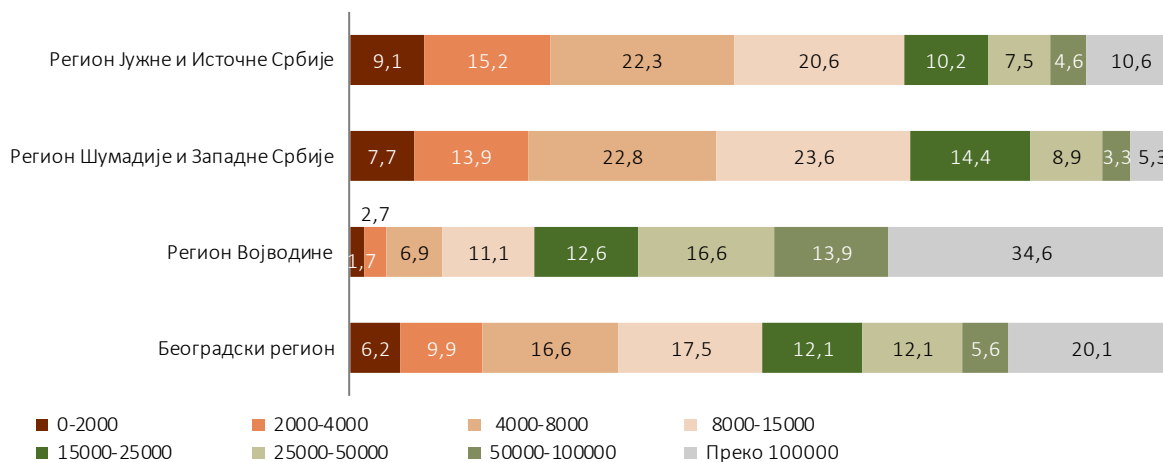

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Структура газдинстава према економској величини унутар региона показује концентрацију војвођанских газдинстава у категоријама средње и велике економске величине, док је у осталим регионима (укључујући и Београдски регион) убедљиво највећи број газдинстава у категорији до 8 000 евра.

Оваква слика указује да је економска одрживост газдинстава, али и руралних средина генерално, на највећем делу територије Србије снажно везана за приходе које чланови газдинстава остварују изван пољопривреде. Релативно ниски приходи из пољопривреде које остварује највећи број газдинстава (преко 50% укупног броја газдинстава у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Источне и Јужне Србије има приходе испод 8 000 евра) указују да други извори прихода играју важну улогу у стратегији опстанка домаћинства и (евентуално) његовог развоја (о чему говоре и напред поменути подаци о вишим стопама запослености и нижим стопама неактивности радне снаге у овом региону). Из тог разлога, стварање подстицајног амбијента за диверзификацију прихода на газдинству и/или специјализацију, као и веће могућности запослења изван пољопривреде, морају бити у фокусу развојних политика у овим подручјима.

Граф. 16. Структура пољопривредних газдинстава по класама економске величине, према регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

5. Радна снага пољопривредних газдинстава

Анализа радне снаге у овом поглављу односи се на обим радне снаге на пољопривредним газдинствима и промене у односу на 2012. годину, а у обзир се узимају физичка и економска величина газдинстава и преовлађујући тип производње. Да би се добио потпунији увид у параметре од значаја за мерење продуктивности рада, секторских и регионалних разлика, али и одрживости руралних средина генерално, анализа обухвата оба показатеља рада у пољопривреди – број лица ангажованих на пољопривредним пословима и њихов ефективни рад, изражен бројем годишњих јединица рада.

Обим радне снаге у пољопривреди и на газдинствима	Радана снага према величини газдинства	Радна снага према типовима газдинстава
<ul style="list-style-type: none">• И поред смањења броја газдинстава и лица ангажованих у пољопривреди, укупан обим рада, изражен бројем ГЈР, стагнира• Значајан пад броја запослених на породичним газдинствима у Региону Источне и Јужне Србије (9,6%) и Региону Војводине (9,2%)• Већи степен искоришћености постојеће радне снаге у Региону Шумадије и Западне Србије, стагнација у Региону Војводине, а пад у Региону Источне и Јужне Србије• 98,6% запослених и 97,2% ГЈР на породичним газдинствима (98,6%)• Нижи удео радне снаге на породичним газдинствима у Региону Војводине	<ul style="list-style-type: none">• Трећина запослених ангажована на газдинствима величине до 2 ha• Сваки пети запослени ради на газдинству величине до 2000 евра• Радна снага на газдинствима мале и највеће величине се смањује, и то код оба типа газдинстава• Расте удео рада на породичним газдинствима средње величине• Највећа концентрација рада на газдинствима мале величине је у Региону Шумадије и Западне Србије, а најнижа је у Региону Војводине	<ul style="list-style-type: none">• Највећи део радне снаге у пољопривреди ангажован је на газдинствима мешовитих типова производње, на подручју Региона Шумадије и Западне Србије и Региона Источне и Јужне Србије• Радни фонд анагажован на газдинствима специјализованим за поједине типове производње различито је распоређен у појединим регионима• Међурегионалне разлике произашле из величине газдинства, примењених производних технологија и пракси

5.1. Обим радне снаге у пољопривреди

И поред смањења броја газдинстава и лица ангажованих на пољопривредним пословима у односу на 2012. годину, укупан обим рада, изражен у еквиваленту пуне запослености (бројем ГЈР), у Србији стагнира. Овај податак указује на већи степен искоришћености постојеће радне снаге на газдинствима и може се тумачити као индикатор смањења прикривене незапослености, будући да мање лица са више сати рада остварује исти ефективни рад мерен бројем ГЈР. Ова тенденција је посебно видљива на газдинствима у Региону Шумадије и Западне Србије, где су вероватно

промене у производној структури (веће учешће радно интензивних линија производње), али и старосној структури носиоца и чланова газдинстава, довеле до веће искоришћености постојећег фонда рада на газдинствима.

Број лица ангажованих на пољопривредним пословима у Србији је 2018. године износио 1 335 871, што у просеку чини 2,4 лица по газдинству (2,3 у 2012. години). У структури газдинстава према броју лица ангажованих на пољопривредним пословима уочава се висок удео (65%) газдинстава на којима се пољопривредом бавило једно до два лица (табела 7).

Газдинстава са једним до два лица ангажованих у пољопривредној активности је највише у Региону Војводине (76% укупног броја), што се може објаснити производном структуром пољопривреде у којој доминирају линије производње које нису радно захтевне, већом употребом механизације у радним операцијама у пољопривреди, али и већом запослености чланова газдинстава овог региона у непољопривредним секторима. Уз то, не треба занемарити ни утицај традиције ранијег економског осамостаљивања младих породица на подручју Региона Војводине, па самим тим и формалне, физичке деобе газдинстава (не увек и економске) на коју су током последње деценије подстицајно деловала и новија решења аграрне политике (Богданов, Бабовић, 2014).

Табела 7. Газдинства према броју чланова и стално запослених на газдинству

	Укупно	1–2 лица	3–4	5–6	7 и више лица	Просек по газдинству
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	564 541	65,1	29,9	4,5	0,4	2,4
Србија – север	157 103	73,9	23,2	2,5	0,4	2,2
Београдски регион	30 033	64,9	29,3	5,2	0,5	2,4
Регион Војводине	127 070	76,0	21,8	1,9	0,4	2,1
Србија – југ	407 438	61,8	32,5	5,3	0,4	2,4
Регион Шумадије и Западне Србије	242 636	61,1	33,0	5,5	0,4	2,5
Регион Источне и Јужне Србије	164 802	62,7	31,9	5,1	0,3	2,4
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Са 1 318 593 лица ангажованих у пољопривреди на породичним газдинствима, ова газдинства доминирају у укупном броју запослених (98,6%), са регионалним разликама које се крећу од 95,4% у Региону Војводине до 99,6% у Региону Шумадије и Западне Србије. Изражено у еквиваленту ГЈР, рад ангажован на породичним газдинствима чини 97,2% од укупног фонда рада у пољопривреди Србије, који износи 645 733 ГЈР (табела 8).

Разлике у заступљености породичних газдинстава у укупном броју ГЈР по регионима крећу се од 90,3% у Региону Војводине до 99,2% у Региону Шумадије и Западне Србије, и последица су концентрације великих газдинстава у власништву правних лица и предузетника, са високим бројем стално запослених на газдинствима, посебно на подручју Региона Војводине и Региона Београда (табела 8).

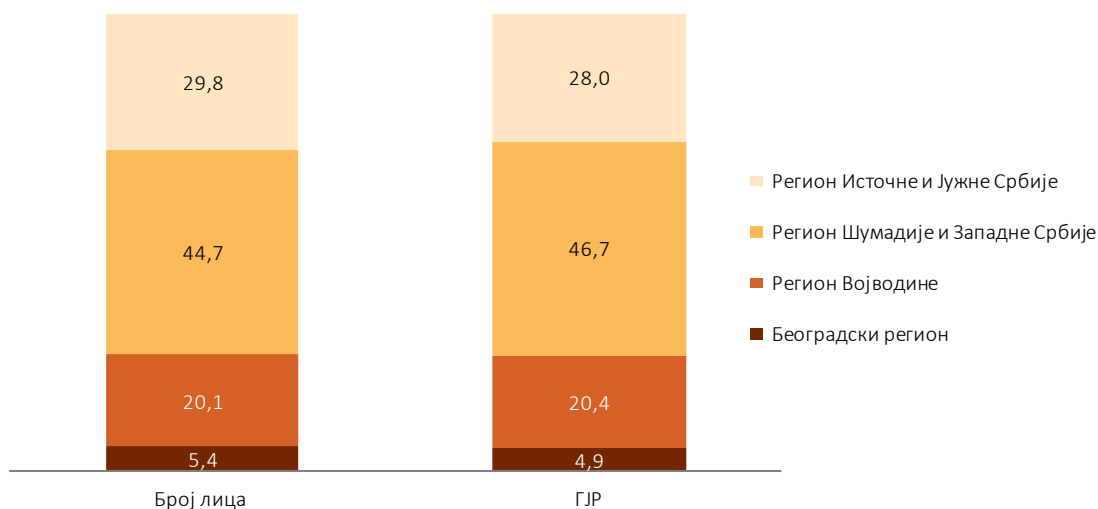
Табела 8. Чланови газдинства и стално запослени на газдинству по типу власништва и регионима, 2018.

	Укупно		Породична газдинства (%)		Газдинства правних лица и предузетника (%)			
	број лица	ГЈР	број лица	број ГЈР	број лица	број ГЈР	просечан број ГЈР	
							ППГ	ПЛИП
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1 336 986	645,733	98,6	97,2	18 392	18,327	1,1	11,1
Србија – север	340 647	163,382	95,9	91,2	14 096	14,424		
Београдски регион	71 655	31,72	97,7	94,7	1 682	1,68	1,0	20,0
Регион Војводине	268 992	131,661	95,4	90,3	12 415	12,744	0,9	14,5
Србија – југ	996 338	482,352	99,6	99,2	4 296	3,903		
Регион Шумадије и Западне Србије	597 527	301,716	99,6	99,2	2 402	2,278	1,2	5,5
Регион Источне и Јужне Србије	398 811	180,635	99,5	99,1	1 894	1,625	1,1	6,0
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Учешће појединих региона у укупном броју лица ангажованих на пољопривредним пословима и броју ГЈР благо одступа, као последица демографске структуре радне снаге и чланова газдинстава, броја чланова домаћинства, структуре газдинстава према расположивим ресурсима и разлика у преовлађујућим типовима производње (графикон 17).

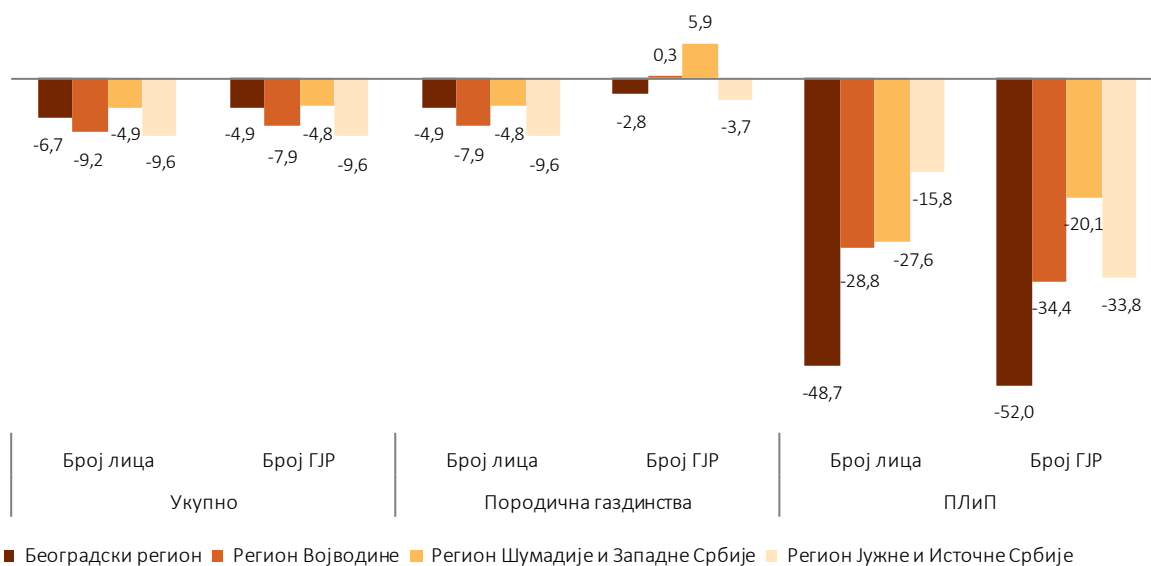
Граф. 17. Структура чланова газдинстава и стално запослених на газдинствима и ГЈР, по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

У односу на 2012. годину, број лица која раде у пољопривреди Србије је смањен за 105 642 (7,3%) (графикон 18). Овај пад изазван је смањењем броја лица укључених у пољопривредне послове на породичним газдинствима (6,9%), посебно у Региону Источне и Јужне Србије (9,6%) и Региону Војводине (9,2%). Ипак, и поред смањења броја лица са пољопривредном активношћу, укупан број ГЈР је остао непромењен (опао је за 0,01%). Разлог томе је раст броја ГЈР на породичним газдинствима (1,5%), и то пре свега захваљујући расту пуне запослености на породичним газдинствима у Региону Шумадије и Западне Србије (5,9%).

Граф. 18. Промене у броју лица са пољопривредном активношћу и броју ГЈР, индекс 2018/2012 (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Описане промене у броју лица и ГЈР – укупно, по регионима и типовима власништва, прате промене у броју газдинстава и расположивим ресурсима приказаним у графикону 3 и графикону 5.

На подручју Региона Шумадије и Западне Србије смањени су број породичних газдинстава (7,7%) и број лица са пољопривредном активношћу (4,8%), уз истовремен раст броја ГЈР (5,9%). Већа искоришћеност постојеће радне снаге на газдинствима овог подручја може се приписати (уз остале факторе) променама производне структуре које су се последњих година одвијале у правцу раста удела радно интензивних сектора (воћарско-виноградарске производње и производње поврћа), па самим тим и већом потребом за радном снагом. Уз то, висок удео газдинстава са мешовитим типовима производње који укључују и сточарство чине да је радна снага на газдинствима овог региона ангажована током целе године.

Смањење броја лица са пољопривредном активношћу, као и броја ГЈР на породичним газдинствима, у Региону Источне и Јужне Србије (9,6% и 4,1%, респективно) резултат је значајног пада укупног броја газдинстава (12,2%) и генерално је последица вишедеценијских процеса демографског пражњења и сенилизације руралних подручја. Раст површина КПЗ (6,2%) и просечне величине газдинства (21%) нису резултирали већом ефективном запосленосту у сектору, вероватно и због тога што је у великом делу региона висок удео екстензивних површина (ливада и пашњака) у укупном КПЗ.

На подручју Региона Војводине пад броја породичних газдинстава (13,7%) и површина које обрађују (0,8%) био је праћен смањењем броја лица ангажованих на пољопривредним пословима (7,9%), али не ГЈР (чији је број порастао за 0,3%), што сугерише да део породичних газдинстава овог региона интензивније користи расположиви радни фонд, могуће и услед раста просечне величине газдинства.

Када је реч о радном фонду на газдинствима ПЛИП, смањење броја газдинстава од преко 54% резултирало је падом броја запослених (30%), што, изражено бројем ГЈР, чини смањење од 35,1%. Овај пад се догодио у свим регионима, и креће се у интервалу од 21,1% у Региону Шумадије и Западне Србије до 52% у Београдском региону. Осим смањења броја газдинстава, на пад запослености на газдинствима ПЛИП су свакако имале утицаја и техничко-технолошке иновације производних операција на преосталим газдинствима, које су утицале на смањење потребе за радном снагом, посебно на највећим газдинствима.

Описане промене у броју лица ангажованих на пољопривредним пословима и броју ГЈР резултирале су повећањем просечног броја ГЈР по газдинству у Србији, са 1,0 у 2012. години на 1,1 у 2018. Пораст просечног броја ГЈР по газдинству забележен је у свим подручјима, при чему вредност овог показатеља остаје највећа у Региону Шумадије и Западне Србије (1,2) а најнижа у Региону Војводине (1,0).

5.2. Радна снага према величини и типу пољопривредног газдинства

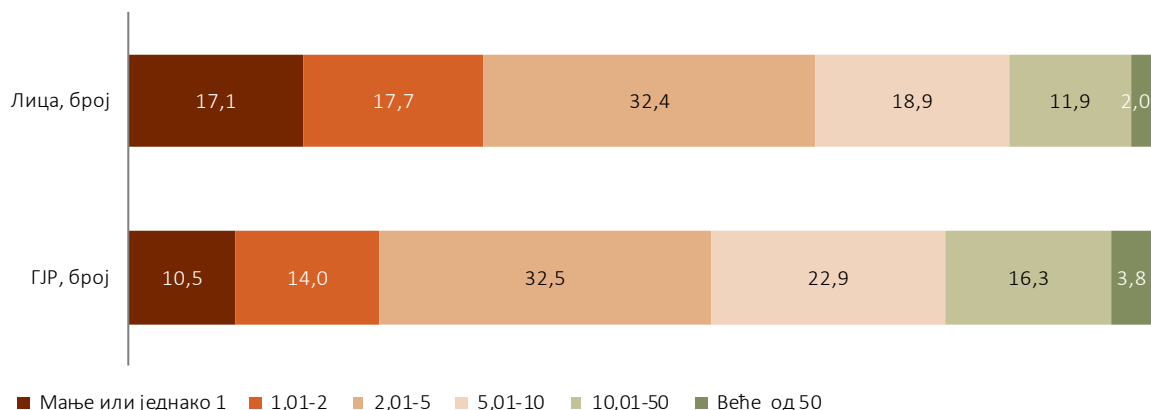
Радна снага ангажована на пољопривредним газдинствима, а поготово обим њеног ефективног рада, изражен бројем ГЈР, опредељени су физичком величином газдинства и преовлађујућим типом производње. У том смислу, анализа структуре радне снаге у овом поглављу има сврху да представи радну снагу из перспективе инпута у пољопривредној производњи, чији удео варира у зависности од величине КПЗ, сточног фонда и преовлађујућег типа производње. На другој страни, структуре радне снаге према економској величини газдинства су не само мера радне снаге као инпута већ уједно дају увид у економске ефекте рада у пољопривреди на приходе домаћинстава и указују на значај пољопривреде за њихове стратегије опстанка.

5.2.1. Радна снага према величини коришћеног пољопривредног земљишта

Структура радне снаге према величини коришћеног пољопривредног земљишта указује на високу концентрацију радне снаге и рада на газдинствима мале до средње величине, али и очекивано већи степен искоришћености ангажоване радне снаге на газдинствима величине изнад 5 ha, код којих удео у броју ГЈР превазилази удео у броју лица ангажованих на пољопривредним пословима. Промене у односу на 2012. се начелно могу сматрати позитивним, будући да указују да се укупан фонд рада у пољопривреди (као и број газдинстава и површина које користе) померио са газдинстава у најнижим класама величине (до 5 ha) ка вишим.

На газдинствима величине до 2 ha радило је 34,8% укупног броја лица укључених у пољопривредне активности, што је у еквиваленту ГЈР износило 24,5% укупног броја ГЈР. Удео лица и ГЈР ангажованих на газдинствима величине 2,01–5,0 ha је подједнак (32,4% и 32,5%, сукцесивно), док је у наредним класама величине удео ангажованих лица мањи од удела у броју ГЈР (графикон 19).

Граф. 19. Број лица ангажованих у пољопривреди и број ГЈР према класама величине газдинстава, Република Србија, 2018. (%)

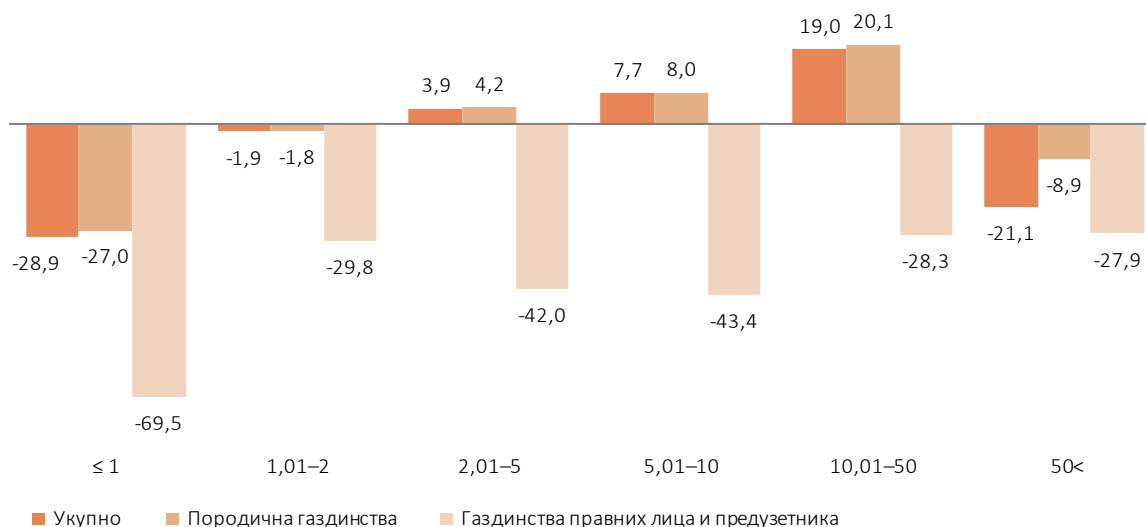

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Промене у дистрибуцији радне снаге према величини газдинстава у посматраном периоду указују на значајно смањење броја ГЈР на газдинствима најмање величине (до 1 ха) (28,9%), као и на газдинствима величине преко 50 ха (21,1%), док је раст броја ГЈР приметан на газдинствима средње величине (све категорије од 2,01 до 50 ха) (графикон 20).

Број ГЈР на газдинствима правних лица и предузетника опао је у свим категоријама газдинстава дефинисаним на основу величине КПЗ, и то од 27,9% на газдинствима величине преко 50 ха до 69,5% на газдинствима величине до 1 ха, док породична газдинства бележе раст броја ГЈР на газдинствима средње величине, посебно у категорији 10,01–50 ха (20,1%), али и смањење овог броја на газдинствима до 1 ха и преко 50 ха (27% и 27,9%, sukcesивно) (графикон 20).

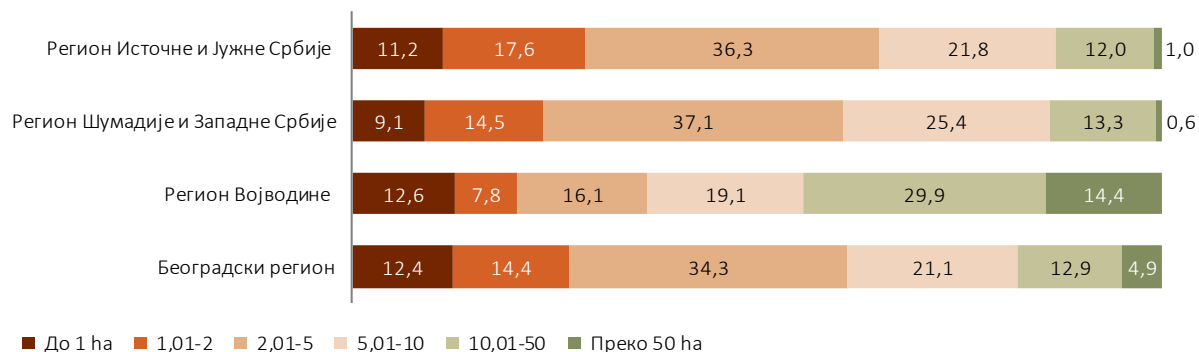
Граф. 20. Промене броја ГЈР по класама величине КПЗ, према типовим власништва, Република Србија, 2018/2012 (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Регионалне разлике указују на значајна одступања у Региону Војводине у односу на преовлађујући образац у остатку Србије (графикон 21). Највећи фонд ефективног рада у овом региону (29,9% ГЈР) користи се на 22,8% газдинстава величине 10–50 ха, која обрађују 35,5% површина (табела 5). У осталим регионима се највише рада троши на газдинствима величине 2–5 ха (око трећине укупног броја ГЈР), која користе око четвртине површина.

Граф. 21. ГЈР по класама величине газдинстава и регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Раст укупног броја ГЈР на породичним газдинствима средње величине, која доминирају у укупном броју, довео је до пораста просечног броја ГЈР по газдинству на нивоу Србије са 1,0 на 1,1. Просечан број ГЈР порастао је на газдинствима оба правна субјекта, и то код правних лица и предузетника са 9,4 на 11,1, а на породичним газдинствима са 1,0 на 1,1 (табела 9).

Табела 9. Просечан број ГЈР по газдинству, по класама величине газдинстава и типовима власништва, Република Србија, 2018.

	До 1 ha	1,01–2	2,01–5	5,01–10	10,01–50	Преко 50 ha	Укупно
Просечан број ГЈР по газдинству	0,6	0,8	1,2	1,5	1,8	4,6	1,1
Породична газдинства	0,6	0,8	1,2	1,5	1,8	2,2	1,1
Газдинства правних лица и предузетника	4,5	3,4	2,9	3,5	4,4	23,4	11,1
Индекс 2018/2012 (%)							
Породична газдинства	114,6	112,2	105,1	100,6	94,2	109,4	113,4
Газдинства правних лица и предузетника	133,1	167,9	86,2	84,5	77,1	80,8	118,3

Извор: РЗС, Анкета 2018.

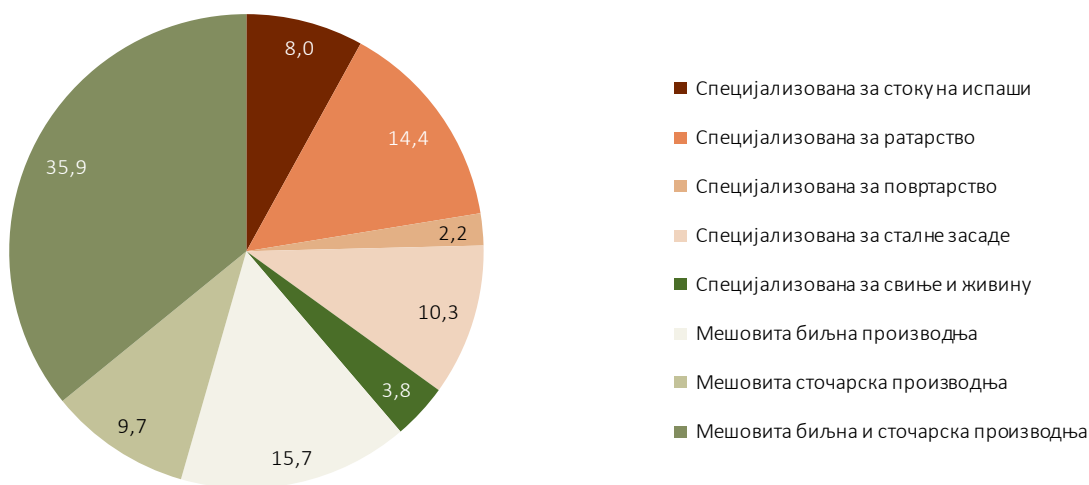
На газдинствима правних лица и предузетника просечан број ГЈР повећан је на газдинствима најмање величине, док у наредним категоријама опада. Ово смањење ефективног рада на газдинствима у вишим класама КПЗ везано је за пад запослености на преосталим приватизованим газдинствима велике величине, како је напред објашњено.

На породичним газдинствима, међутим, пуна запосленост је повећана у готово свим категоријама величине, што је у складу са напред описаним променама у броју газдинстава и површинама насталим као ефекат процеса концентрације ресурса, али и смањењем броја лица на газдинствима и променама у производним усмерењима.

5.2.2. Радна снага према типу производње

Највећи део радне снаге у пољопривреди ангажован је на газдинствима мешовитих типова производње. Укупно 299 858 мешовитих газдинстава (мешовита са биљном производњом, мешовита са сточарском производњом и мешовита са биљном и сточарском производњом) у 2018. години ангажовало је 56,9% лица са пољопривредном активношћу, одн. 61,3% ГЈР.

Граф. 22. ГЈР по типу производње газдинства, Република Србија, 2018. (%)

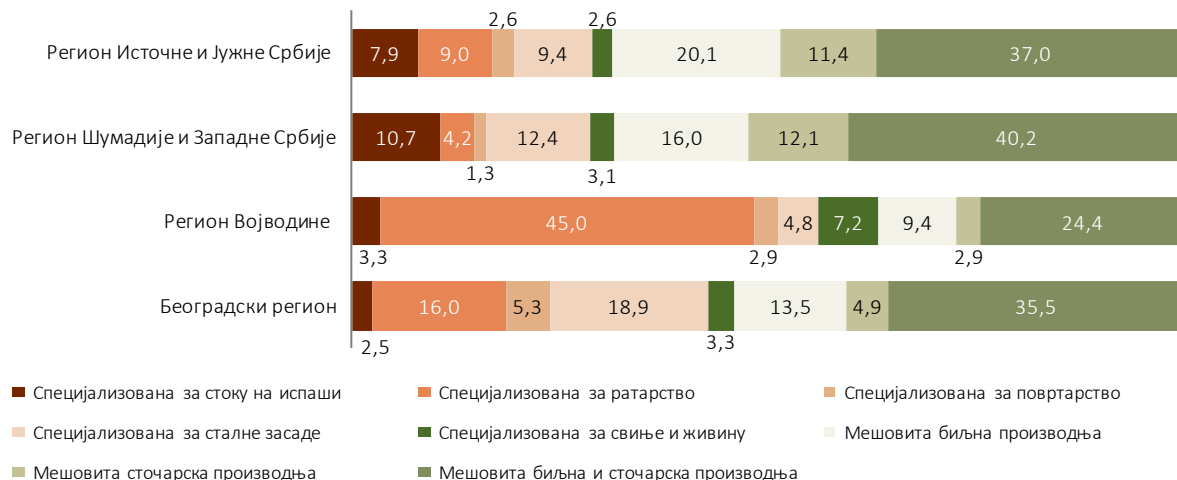

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Међу газдинствима специјализованих типова производње, високим уделом рада издвајају се газдинства специјализована за ратарство (14%) и сталне засаде (10%).

Високим уделом рада на газдинствима мешовитих типова производње издвајају се газдинства на подручју Региона Шумадије и Западне Србије и Региона Источне и Јужне Србије, будући да он прелази 68% укупног броја ГЈР у оба ова региона. Радни фонд ангажован на газдинствима специјализованим за поједине типове производње различито је распоређен у појединим регионима. У Региону Војводине доминира запосленост на газдинствима специјализованим за ратарство (45,0%), а виши је и удео рада на газдинствима специјализованим за производњу свиња и живине (7,2%) у односу на друге регионе. Београдски регион се издваја високим уделом запослености на газдинствима специјализованим за вишегодишње засаде (18,9%), док је у Региону Шумадије и Западне Србије на газдинствима специјализованим за стоку на испаша уопштено више рада у односу на друге регионе (10,7%).

Граф. 23. ГЈР по типу производње газдинства, према регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

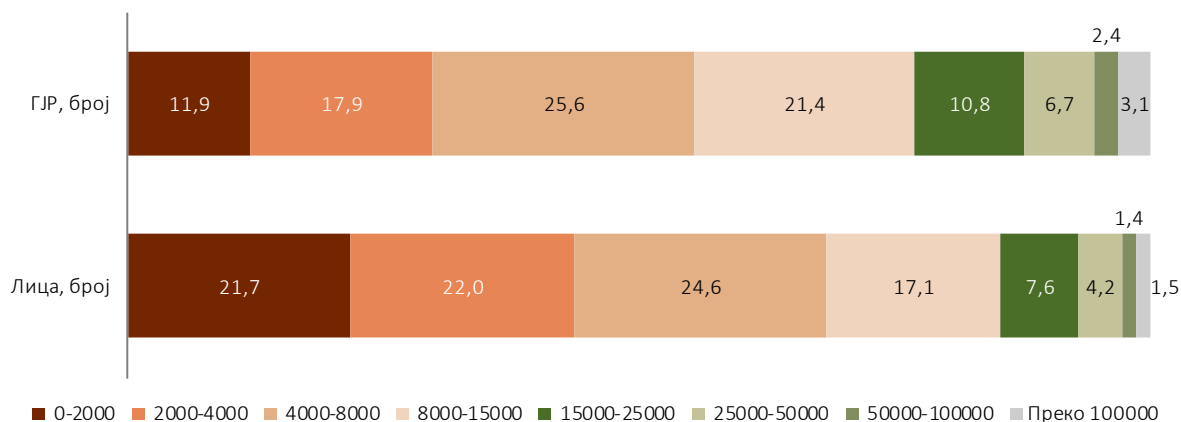
Просечан број ГЈР по газдинству, посматрано према типу производње, указује на међурегионалне разлике произашле из величине газдинства и примењених производних технологија и пракси. Јасне законитости се не могу уочити, али је приметно нижи број ГЈР на газдинствима свих типова производње у Београдском региону, као и то да се на газдинствима са мешовитом биљном производњом у Региону Војводине троши знатно више ефективног рада него на газдинствима истог типа у другим регионима.

5.2.3. Радна снага према економској величини газдинства

Структура радне снаге према економској величини газдинстава у Србији прати образац њене дистрибуције према величини коришћеног пољопривредног земљишта (графикон 19) и указује на велику концентрацију броја лица са пољопривредном активношћу и ГЈР на газдинствима мале економске снаге, али и већу искоришћеност расположивог рада на већим газдинствима (графикон 24).

Велика концентрација лица која повремено или стално раде у пољопривреди на газдинствима мале економске величине, где је ниска ефективна запосленост, указује на ниску продуктивност рада, и то на највећем делу територије Србије. На више од 50% укупног броја газдинстава у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Источне и Јужне Србије, колико их је са СО нижим од 8 000, која ангажују 57,1% одн. 67% укупног броја ГЈР респективно, задржавање радне снаге у пољопривреди може представљати велики изазов. Имајући у виду да стандардни аутпут представља бруто вредност производње, као и висок просечан број лица по газдинству која раде у пољопривреди у овим регионима (2,5 одн. 2,4), извесно је да приходи из овог сектора за већину оних који у њему раде, нису довољни.

Граф. 24. Лица ангажована у пољопривреди и број ГЈР, према класама економске величине газдинстава, Република Србија, 2018. (%)

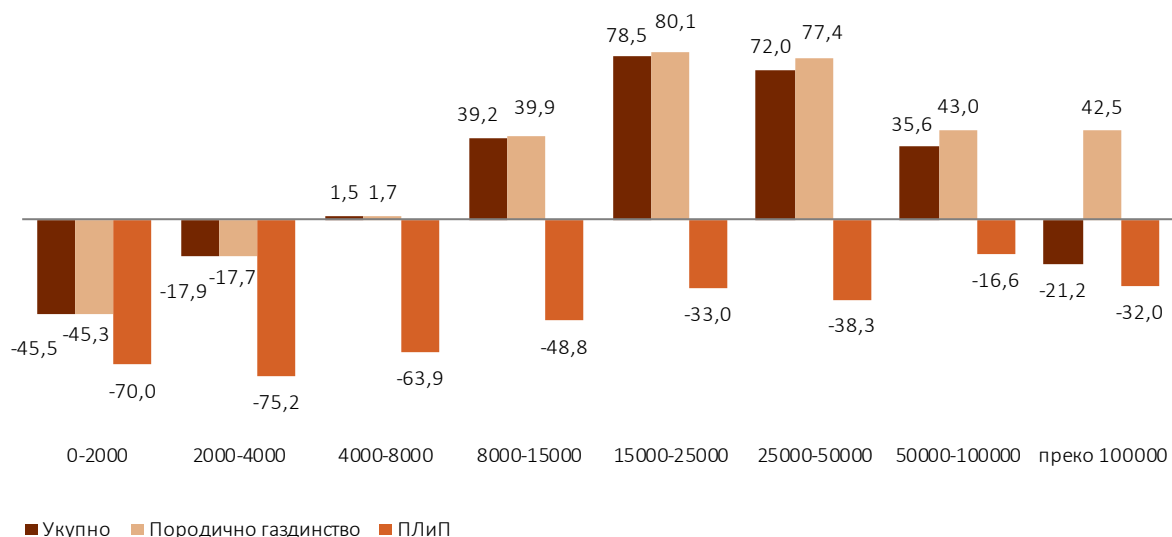
Извор: РЗС, Анкета 2018.

Од укупно 1,337 милиона лица, колико је радило у пољопривреди, њих 584 550 (43,7%) радило је на газдинствима чија висина годишњих прихода не прелази 4 000 евра. У еквиваленту пуне запослености, њихов рад чини 29,8% укупног броја ГЈР. На газдинствима величине 4 000–8 000 евра удео ангажованих лица је приближан уделу у укупном броју ГЈР (око 25%), док у категоријама газдинстава веће економске величине учешће ГЈР у укупном броју ГЈР прелази учешће у укупном броју лица ангажованих на пољопривредним пословима.

У односу на 2012. годину, број ГЈР је опао на газдинствима величине до 4 000 евра, посебно онима мањим од 2 000 евра (45,5%), као и у групи газдинстава највеће величине, преко 100 000 евра (21,2%) (графикон 25). Пуна запосленост

на породичним газдинствима свих класа економске величине изнад 4 000 евра је порасла, док на газдинствима правних лица и предузетника бележи пад у свим категоријама.

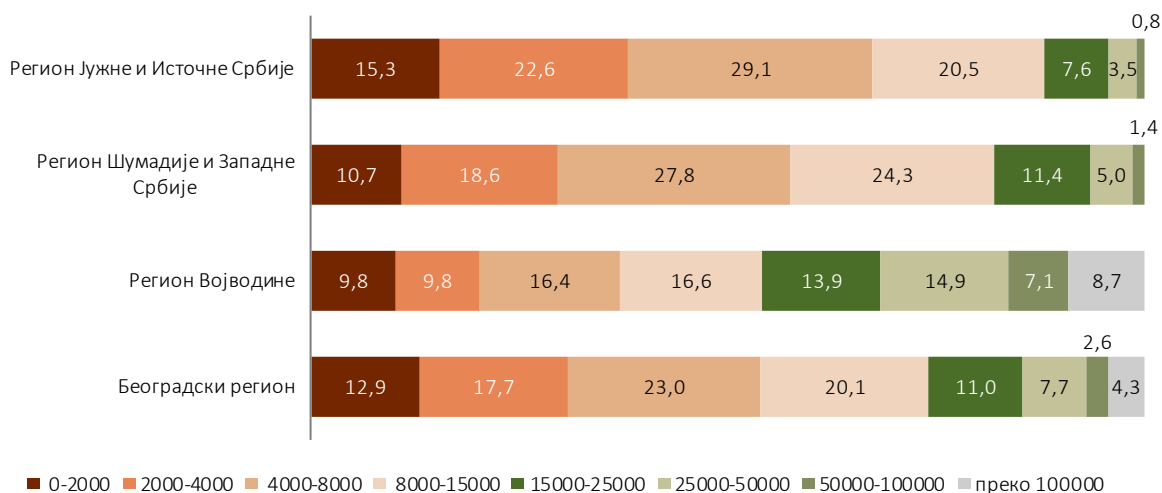
Граф. 25. Промене броја ГЈР по класама економске величине газдинстава и типу власништва, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Међурегионалне разлике у структури радне снаге према економској величини газдинстава су значајне и рефлектују дуалну структуру пољопривреде Србије и у погледу дистрибуције рада према економској величини газдинстава. Док се у Региону Војводине око половина ефективног рада троши на газдинствима величине преко 15 000 евра, у свим другим регионима преко 50% укупног броја ГЈР утрошено је на газдинствима величине до 8 000 евра (графикон 26).

Граф. 26. ГЈР по класама економске величине газдинстава и регионима, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Просечан број ГЈР по газдинству различите економске величине указује на већу ефективну запосленост радне снаге на газдинствима свих величина у Региону Шумадије и Западне Србије. Изузетак су газдинства највеће економске величине (преко 100 000 евра), на којима је просечан број ГЈР у Београдском региону и Региону Војводине знатно већи него у другим подручјима (табела 10).

Табела 10. Просечан број ГЈР по газдинству, по класама економске величине газдинства и Република Србија и по регионима, 2018.

	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србија	Регион Косово и Метохија
0–2000	1,1	0,5	0,4	0,5	0,5	...
2000–4000	0,5	0,8	0,6	0,9	0,9	...
4000–8000	0,9	1,1	0,9	1,4	1,4	...
8000–15000	1,3	1,5	1,1	1,9	1,8	...
15000–25000	1,7	1,9	1,4	2,4	2,3	...
25000–50000	2,0	2,3	2,0	2,7	2,7	...
50000–100000	2,3	3,1	2,2	3,4	2,9	...
преко 100000 евра	8,9	24,3	9,4	5,2	7,3	...

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Значајно већа ефективна запосленост на газдинствима свих класа економске величине на подручју Региона Шумадије и Западне Србије, а потом и у Региону Јужне и Источне Србије, указује да за постојећу производну структуру, преовлађујуће типове производње и промењене технологије радна снага у перспективи може представљати недостајући ресурс. Ово тим пре ако се узму у обзир старење и миграције становништва, као и раст запослености у другим секторима.

6. Структурне карактеристике радне снаге на газдинству

Као што је предочено претходном анализом, изразита већина радне снаге на газдинствима ангажована је у раду на породичним газдинствима. Имајући у виду специфичност организације рада на газдинству у оквиру које се преплићу породични и професионални односи међу члановима газдинства, анализа ће бити усмерена на структуру и карактеристике радне снаге на породичним газдинствима и газдинствима ПЛИП у засебним потпоглављима.

6.1. Породична газдинства

У средишту анализе је радна снага на породичним газдинствима, разврстана на категорије према правним и функционалним улогама које чланови газдинства обављају. За разумевање начина на који су пољопривредна производња и друге економске активности организоване на породичним газдинствима у условима породичне организације рада и контексту ширих демографских и социо-економских процеса, потребно је осветлити како су расподељене улоге управљања и извршног рада на газдинствима, ко су актери који обављају ове улоге према полу и старости, какве су им образовне карактеристике од значаја за управљање пољопривредном производњом, те у којој мери и на који начин се карактеристике управне и извршне радне снаге разликују између газдинстава различитих региона, величине и специјализације.

Промене у структури и карактеристикама радне снаге ангажоване у пољопривреди на газдинствима између 2012. и 2018. године испољиле су се у више аспеката: у уделу различитих категорија радне снаге дефинисаних у смислу правног статуса, у учешћу жена међу носиоцима и управницима, као и старосној структури радне снаге.

Радна снага на породичном пољопривредном газдинству

Носиоци газдинства	Управници газдинства	Извршна радна снага на газдинству
<ul style="list-style-type: none">• 19,4% жена• 46,2% старијих од 65• % мушкараца и % жена носилаца радили су пуно радно време на газдинству• Пропорција жена међу носиоцима газдинства већа је код малих газдинстава• Пропорција младих међу носиоцима газдинства већа је код великих газдинстава	<ul style="list-style-type: none">• 90,7% управника су и носиоци газдинства• 12,5% жена међу управницима диверзификованих породичних газдинстава• Управници су претежно старије особе• 54% управника знање о пољопривреди стекло је искључиво путем искуства• Учешће младих особа међу управницима диверзификованих газдинстава је ниско, посебно младих жена	<ul style="list-style-type: none">• 56,3% радне снаге на породичним газдинствима чине чланови породице и рођаци• Већина ове радне снаге су жене (59,3%)• 92% породичне радне снаге ради искључиво у пољопривреди• Број стално запослених на породичним газдинствима је мали (1263), а међу њима 15,9% чине жене

6.1.1. Структура радне снаге према правном статусу

Имајући у виду да у просеку једно газдинство ангажује 2,4 лица у пољопривредном раду, не изненађује да највећи део запослених у пољопривреди Србије (57,5%) чине чланови породице носиоца газдинства и сами носиоци (42,4%) (табела 11).

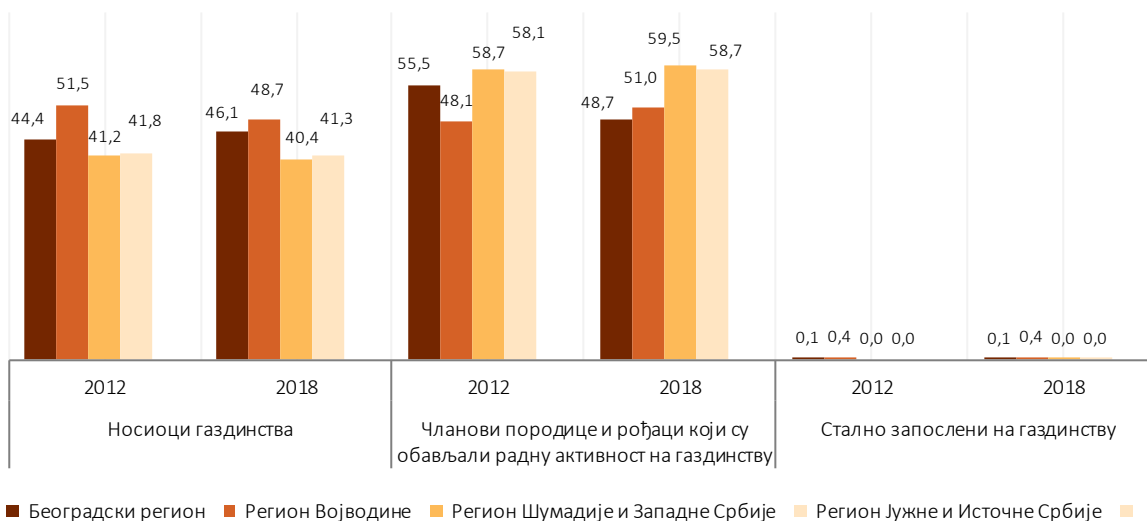
Табела 11. Радна снага на породичним газдинствима, Република Србија и по регионима, 2018.

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија	
	број лица	%	број лица	%	број лица	%	број лица	%	број лица	%	број лица	%
Укупно	1 318 593	100,0	69 974	100,0	256577	100,0	595125	100,0	396919	100,0
Носиоци газдинства	559 296	42,4	29 931	46,1	124886	48,7	240711	40	163769	41,3
Чланови газдинства	758 034	57,5	40 007	48,7	130773	51,0	354240	60	233015	58,7
Породична газдинства – стално запослени	1 263	0,1	36	0,1	918	0,4	174	0,0	135	0,0

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Промене у структури према правном статусу радне снаге у поређењу са 2012. годином, на нивоу Србије, манифестују се преко опадања удела носиоца газдинства у укупној радној снази ангажованој на газдинству (са 43,6% на 42,4%), повећању удела породичне радне снаге (са 56,3% на 57,5%) и опадању и иначе ниског учешћа стално запослених на породичним газдинствима (графикон 27). Ово је у складу са налазом предоченим у претходном поглављу да је опадање броја газдинства праћено повећаним ангажовањем радне снаге на породичним газдинствима, посебно ако се има у виду да се смањење броја газдинства дугује пре свега нестанку веома малих и веома великих газдинства, те повећању удела газдинства средње величине која ангажују нешто више сопствене породичне радне снаге.

Граф. 27. Радна снага на породичним газдинствима према правном статусу, по регионима, 2012. и 2018. (%)

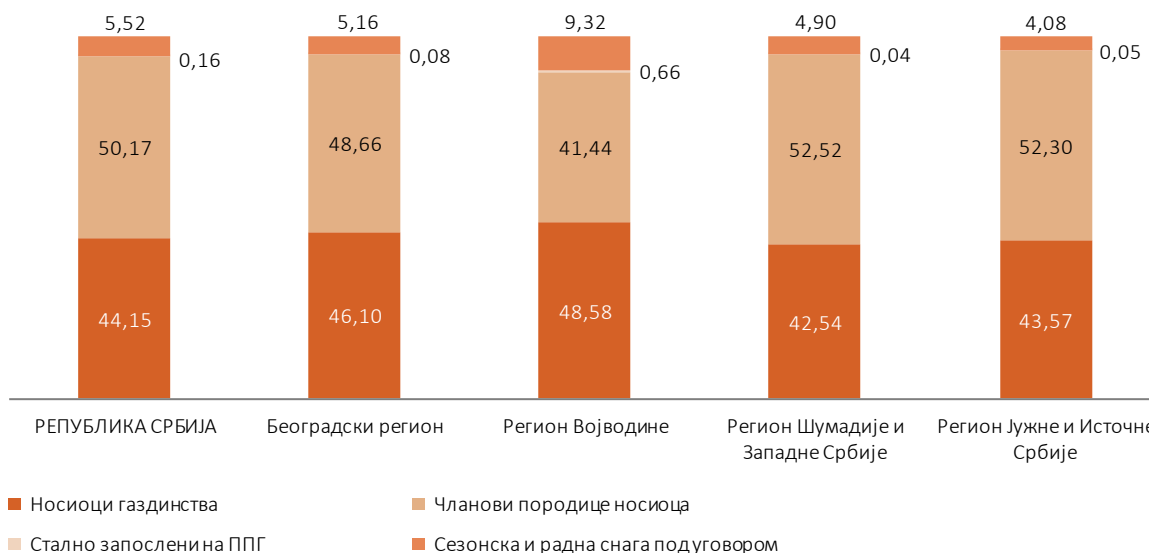

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Као што ће се видети из касније приказаних података, носиоци газдинства су углавном и менаџери, односно особе које доносе главне одлуке о организацији производње, што значи да су у просеку менаџери и најважнији извршиоци рада на газдинству, који у просеку ангажују још по више од једног члана и врло ретко другу радну снагу изван газдинства.

Рад у пољопривреди исказан бројем ГЈР даје прецизнији увид у начин ангажовања радне снаге на породичним газдинствима и указује на већу ефективну искоришћеност рада носиоца у односу на рад чланова његове породице, што је правило које важи у свим регионима (графикон 27).

Граф. 28. ГЈР према правном статусу запослених и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Регионалне разлике указују да у структури укупног броја ГЈР на породичним газдинствима рад чланова породице носиоца у Региону Шумадије и Западне Србије има већи удео него у другим регионима. Наиме, чланови породице носиоца у овом региону чине 60% лица која су радила у пољопривреди (графикон 27), што, изражено бројем ГЈР, чини 52,5% укупног фонда рада. Слична релација је и у Региону Источне и Јужне Србије, док се на подручју Региона Војводине издваја већи удео рада сезонске и радне снаге под уговором (9,3% укупног броја ГЈР).

6.1.2. Карактеристике носиоца газдинства

Носиоци према врсти радног ангажмана

Носиоци газдинства су претежно особе које обављају искључиво пољопривредну активност (у 92,2% случајева). Мали је проценат оних који обављају уз то и другу економску активност, али у мањем обиму од пољопривредне активности (6,8%), и веома је мали проценат оних којима је то споредна активност, односно који обављају другу економску активност у већем обиму од пољопривредне (1%). У овом аспекту су присутне извесне регионалне разлике, јер је у Београдском региону и Региону Војводине удео носилаца који се искључиво баве пољопривредом изузетно висок, нешто је нижи у Региону Источне и Јужне Србије и најнижи је у Региону Шумадије и Западне Србије (табела 12). Разлике између жена и мушкараца који су носиоци газдинства у овом аспекту нису изражене.

Табела 12. Носиоци породичних газдинстава према типу обављања пољопривредне активности, 2018. (%)

Тип ангажмана у пољопривреди	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србија	Регион Косово и Метохија
Искључиво су обављали пољопривредне активности	92,2	97,7	97,4	87,8	93,7	...
Обављали су и другу активност, али мање него пољопривредну	6,8	1,9	2,1	11,0	5,2	...
Обављали су и другу активност, и то више него пољопривредну	1,0	0,4	0,5	1,2	1,1	...

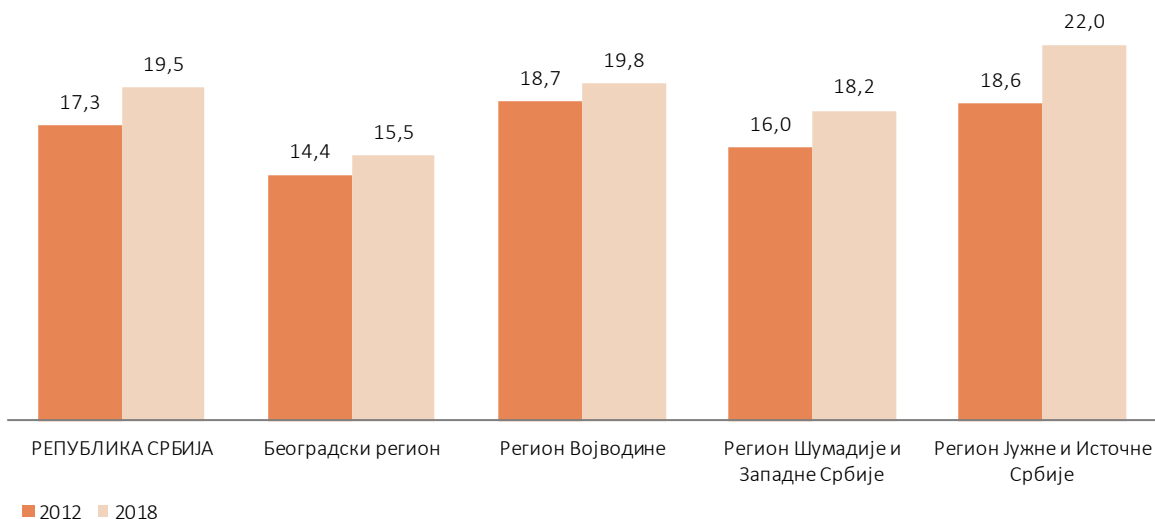
Извор: РЗС, Анкета 2018.

Носиоци газдинстава према полу

Међу носиоцима породичних газдинстава жене чине тек 19,4%, што је знатно ниже од њиховог учешћа у укупној радној снази на газдинству од 42,3% и указује на неравноправни приступ положају који је повезан са већом моћи и одговорности на газдинству. Жене су најмање заступљене међу носиоцима газдинстава у Београдском региону (15,5%), мало испод просека у Региону Шумадије и Западне Србије (18,1%), на нивоу просека у Региону Војводине (19,5%) и изнад просека у Региону Источне и Јужне Србије (21,9%) (графикон 29).

У односу на 2012. годину, учешће жена међу носиоцима газдинстава је повећано, и то у свим регионима. Значајнији раст учешћа жена међу носиоцима газдинстава на подручју Региона Источне и Јужне Србије јесте последица повећања броја веома малих газдинстава у овом региону (са мање од 2 ха земљишта) у односу на 2012. годину (графикон 8).

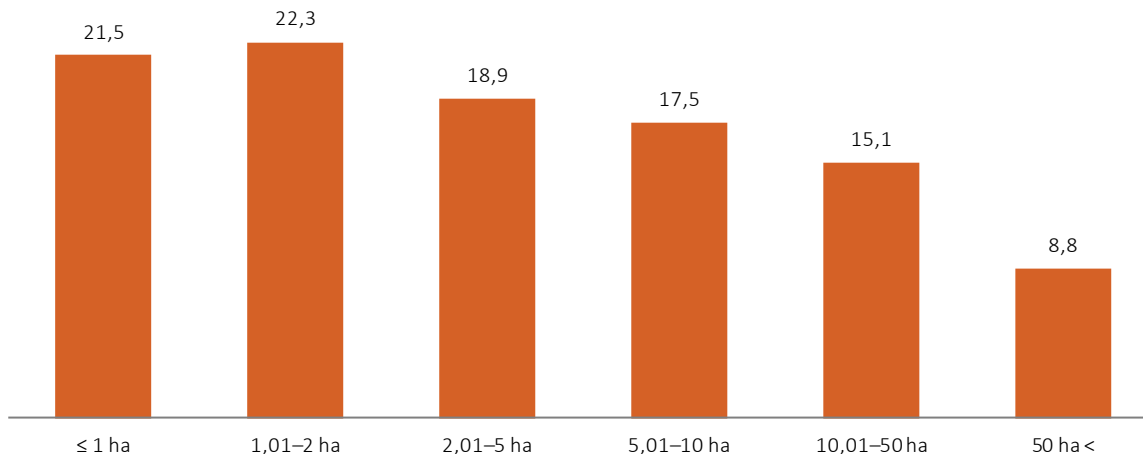
Граф. 29. Удео жена међу носиоцима породичних газдинстава, 2012. и 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Жене су више заступљене међу носиоцима малих газдинстава, те са повећањем површине коришћеног пољопривредног земљишта њихово учешће опада.

Граф. 30. Удео жена међу носиоцима газдинства, према величини КПЗ, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Жене су такође више заступљене међу носиоцима газдинстава без условних грла, а као и у случају КПЗ, са повећањем броја условних грла на газдинству њихово учешће међу носиоцима опада. Тако је њихов удео међу носиоцима газдинстава без условних грла 20,8%, са мање од 10 условних грла 19,5%, са 10–19 условних грла 13,3% и са 20 и више условних грла 11,7%.

Сходно паду удела жена носилаца, са повећањем обима коришћених ресурса опада и њихово учешће међу носиоцима газдинстава веће вредности стандардног аутопута. Ово правило потврђују подаци да је учешће жена носилаца највеће у категорији газдинстава величине до 2 000 евра (23,4%). Овај проценат се у категорији газдинстава величине 250 000–500 000 евра смањује на 12,6%, у наредној категорији (500 000–750 000) на 3,3%, док у категоријама наредних величина нема жена носилаца.

Носиоци према староси

Повећање броја и учешћа старог становништва у укупном становништву је једна од основних карактеристика популационих промена у Србији. Ови процеси се рефлектују и у променама просечне старости носилаца газдинстава (табела 13).

Табела 13. Просечна старост носилаца газдинстава, Република Србија, 2012. и 2018. (у годинама живота)

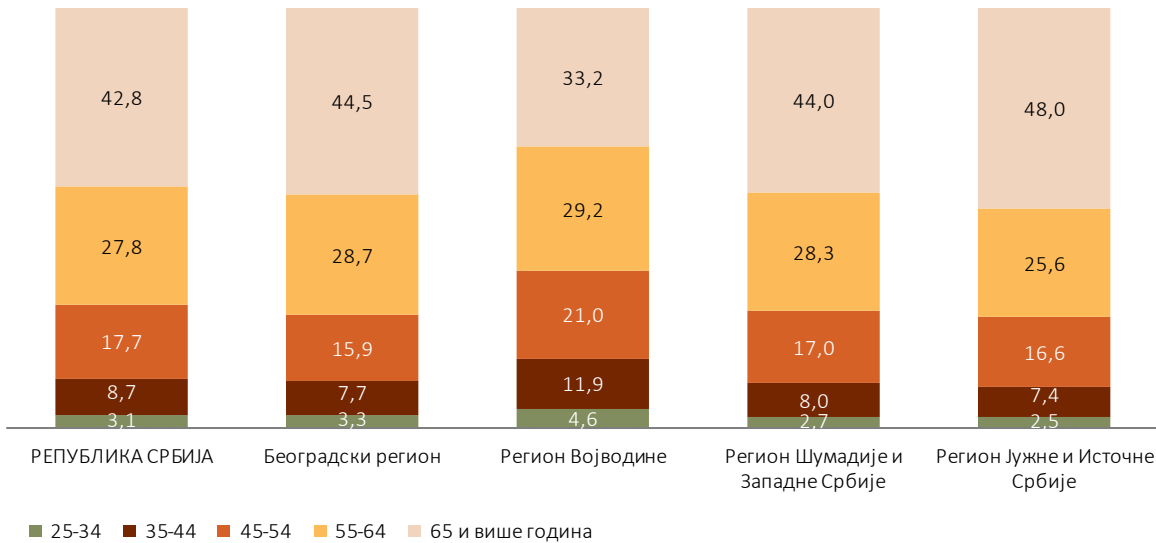
Територија	2012		2018		Индекс	
	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	58	63	60	65	103	103
Београдски регион	59	62	61	64	103	103
Регион Војводине	55	59	57	60	104	102
Регион Шумадије и Западне Србије	59	65	61	66	103	102
Регион Источне и Јужне Србије	60	64	62	66	103	103
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Структура газдинстава према старости носилаца указује на низак удео газдинстава чији су носиоци млађи од 35 година (графикон 31), али и изразито високо учешће газдинстава чији су носиоци старији од 65 година, поготово у Региону Источне и Јужне Србије (48%). Већи удео млађих носилаца је на подручју Региона Војводине, где је 16,5% носилаца млађе од 45 година, док у осталим регионима удео газдинстава са носиоцима ове старосне категорије не прелази 11%.

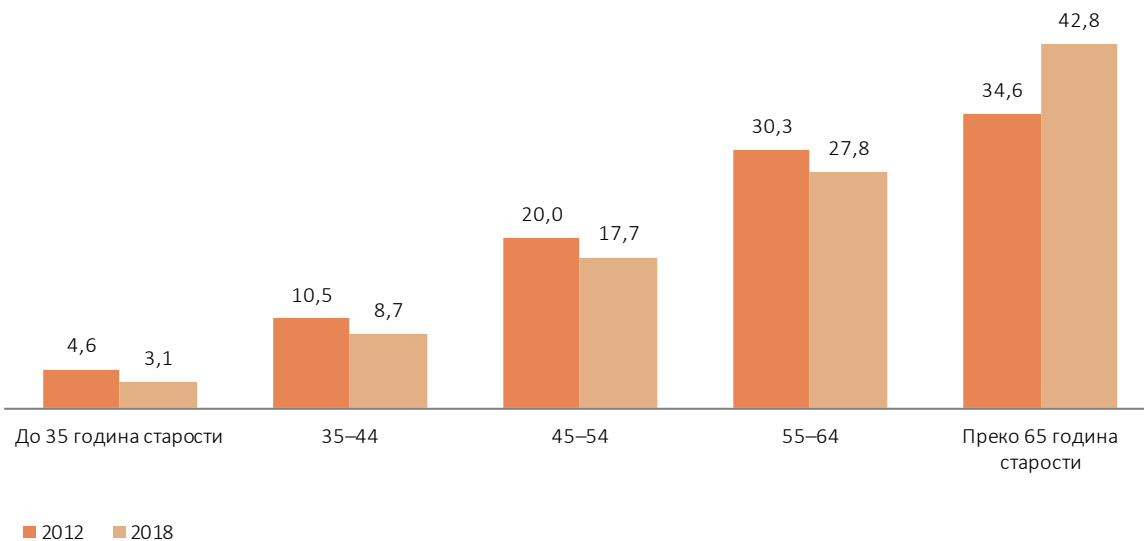
Граф. 31. Газдинстава према старости носилаца, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Промене у старосној структури носилаца газдинстава у односу на 2012. годину су видљиве и испољавају се као опадање учешћа носилаца свих старосних група и пораст удела најстарије групе (65+) (графикон 32).

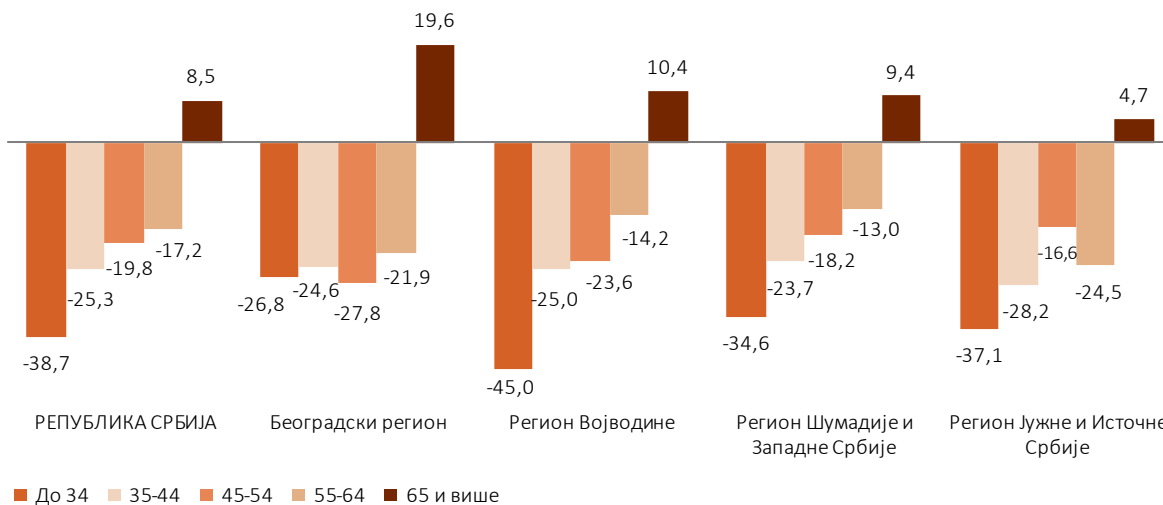
Граф. 32. Носиоци газдинства према старости, Република Србија, 2012. и 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Ова законитост по којој расте број носилаца у најстаријој старосној групи приметна је у свим регионима Србије. Важно је ипак скренути пажњу на високо смањење броја носилаца у најмлађој категорији, које је такође универзално присутно.

Граф. 33. Промене у старосној структури носилаца газдинстава, Република Србија и по регионима, 2018/2012. (%)

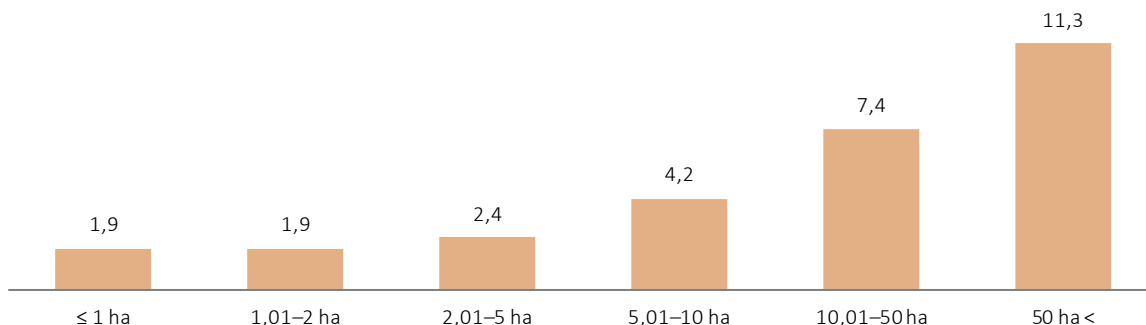

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Разлике у старосној структури носилаца газдинстава различите величине исказане кроз површину КПЗ веома су изражене. Младе особе (до 35 година старости) готово да се не јављају међу носиоцима малих газдинстава (са мање од 1 ха КПЗ), а њихов удео расте са повећањем КПЗ, да би међу носиоцима највећих газдинстава (са више од 50 ха КПЗ) чинили готово половину. Потпуно је обрнута ситуација када су у питању носиоци из најстарије категорије (65+) – они бележе највећи удео међу малим газдинствима, а са повећањем величине њихов удео опада, тако да међу носиоцима највећих газдинстава бележе удео од 10%.

Поред тога, удео младих међу носиоцима газдинстава се повећава и са повећањем броја условних грла на газдинству. Док бележе удео од само 3,4% међу носиоцима газдинстава без условних грла, међу носиоцима газдинстава са 20 и више грла бележе удео од 10,6%. И у овом случају удео најстаријих међу носиоцима газдинстава опада са повећањем броја условних грла (са 41,8% међу носиоцима газдинстава без УГ на 13,2% међу носиоцима газдинстава са 20 и више УГ).

Граф. 34. Удео младих (до 35 година) међу носиоцима газдинстава код газдинстава различите величине КПЗ, Република Србија (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

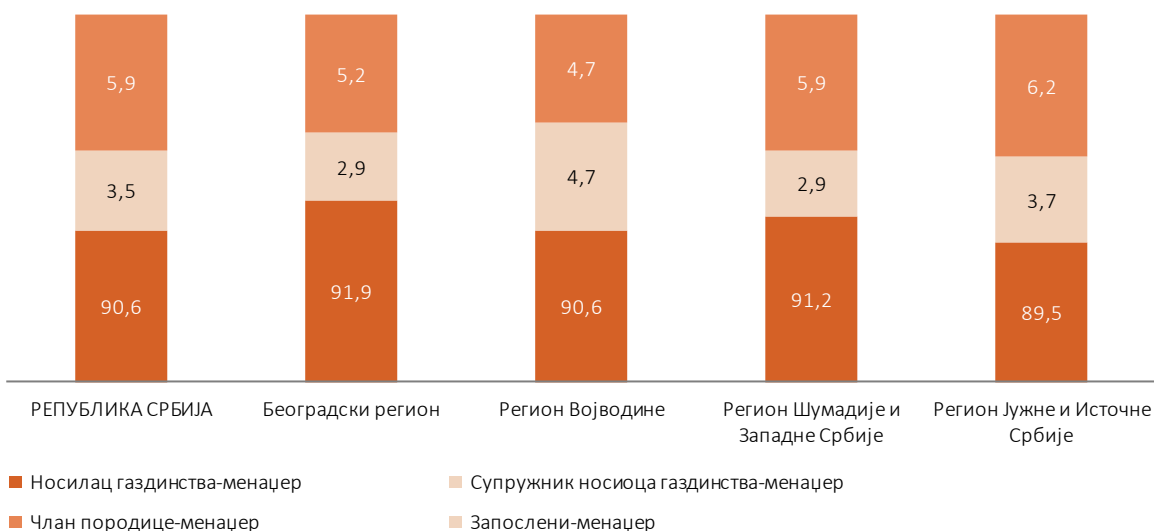

Опадање удела младих међу носиоцима газдинстава није тренд својствен само Србији. Он је присутан и у ЕУ, и подстиче расправу о узроцима оваквог тренда, изазовима смене генерација у пољопривреди и потреби за одговарајућим политикама.

6.1.3. Управници породичних газдинстава

Описане промене у броју газдинстава, обиму радне снаге, као и карактеристикама носилаца газдинстава, одразиле су се и на заступљеност носилаца газдинстава који су уједно и управници. Око 90% носилаца газдинстава је уједно и главни доносилац одлука на газдинству, са минорним разликама међу регионима. Нешто виши удео супружника носиоца на позицији управника је забележен у Региону Војводине (4,7%), док је удео чланова породице највећи у Региону Источне и Јужне Србије (6,7%) (графикон 35).

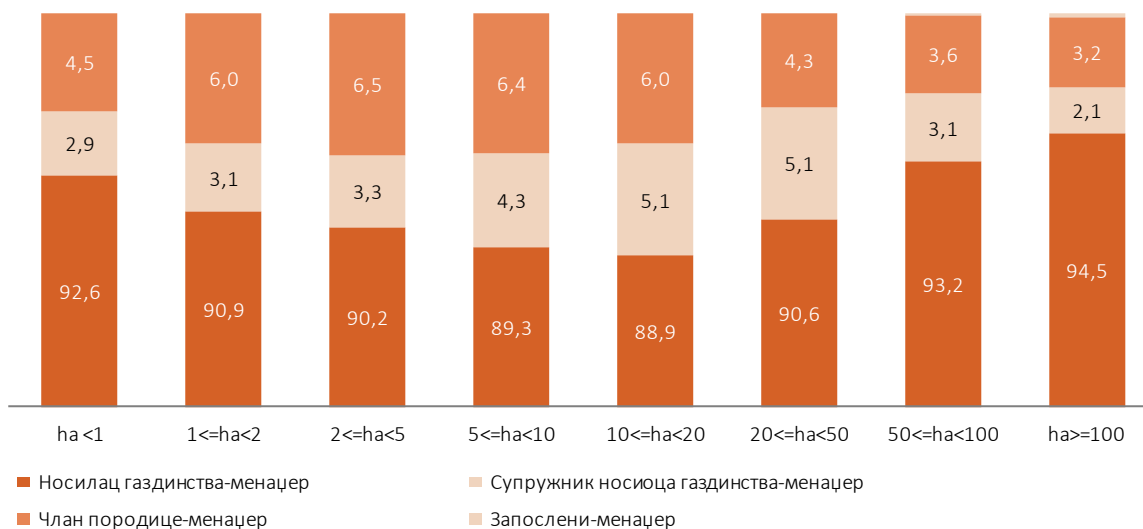
Граф. 35. Управници газдинстава према правном статусу радне снаге, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Разлике у овом аспекту у зависности од величине газдинства указују да је на газдинствима средње величине (5–20 ha) удео супружника и чланова породице на позицији управника нешто већи. Ипак, на највећим газдинствима, која располажу са сто и више ha коришћеног пољопривредног земљишта, највиши је удео носилаца који су уједно и менаџери.

Граф. 36. Управници газдинстава према правном статусу радне снаге, према величини КПЗ, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

У односу на 2012. годину, однос између носилаца и управника породичних газдинстава се значајно изменио, и то у свим регионима (табела 14). Општи тренд је смањење удела газдинстава чији су носиоци уједно и менаџери, што је посебно видљиво на газдинствима у Региону Источне и Јужне Србије и у Региону Војводине.

Табела. 14. Носиоци и менаџери на породичним газдинствима 2012. и 2018.

	2012			2018		
	менаџер	носилац	% менаџера који су и носиоци	менаџер	носилац	% менаџера који су и носиоци
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	586 749	622 701	94,2	510 062	562 895	90,6
Београдски регион	31 249	32 891	95,0	27 523	29 949	91,9
Регион Војводине	137 653	144 592	95,2	114 383	126 190	90,6
Регион Шумадије и Западне Србије	246 450	259 727	94,9	220 841	242 224	91,2
Регион Источне и Јужне Србије	171 397	185 491	92,4	147 316	164 534	89,5
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018. и Попис пољопривреде 2012.

Ова промена се може повезати са растом удела старијих носилаца газдинстава који су у већој мери пренели извршну улогу на вероватно млађе чланове породице.

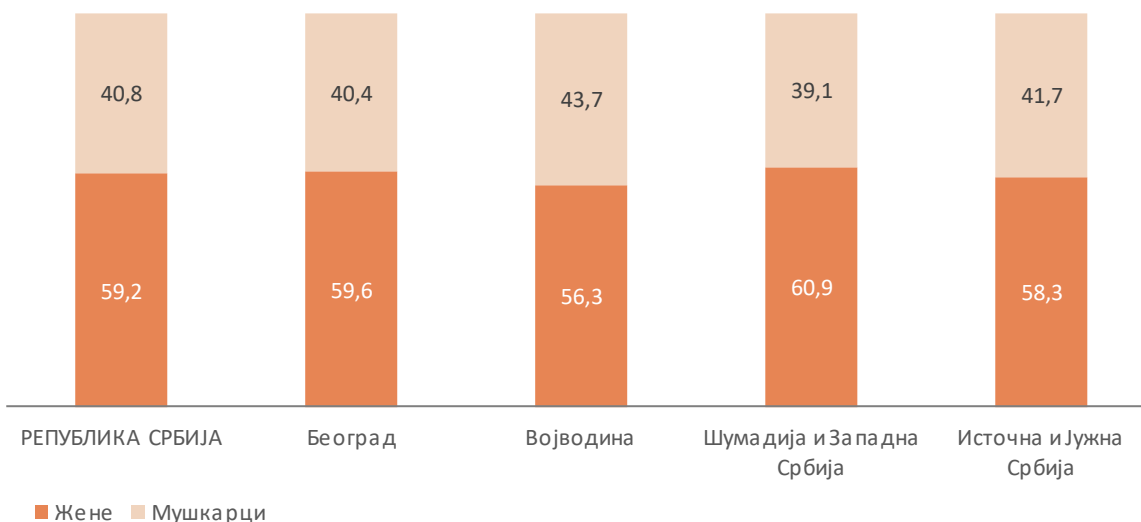
Ипак, за боље разумевање ове промене потребне су опсежније анализе, којима би се профилисао управник породичних газдинстава у смислу старости, образовања, пола, према величини и типу газдинства. Ове информације су од изузетне важности како за бољи увид у одрживост социјалне структуре у руралним срединама, тако и за сагледавање капацитета газдинстава за усвајање техничко-технолошких иновација и укупан развој сектора.

6.1.4. Породична радна снага и стално запослени на газдинству

Као што је раније поменуто, породична радна снага представља најважнији ослонац пољопривреде на породичним газдинствима. Разлике у уделу породичне радне снаге у укупној радној снази на породичним газдинствима су врло мале између Београдског региона, Региона Шумадије и Западне Србије и Региона Источне и Јужне Србије (56%, 59% и 58%). Нижи удео бележи се само у Региону Војводине (49%).

Већину ове породичне радне снаге на газдинствима чине жене. На нивоу Србије, оне чине 59,3% породичне радне снаге. Нешто је мањи њихов удео само у Региону Војводине (56%) (графикон 37).

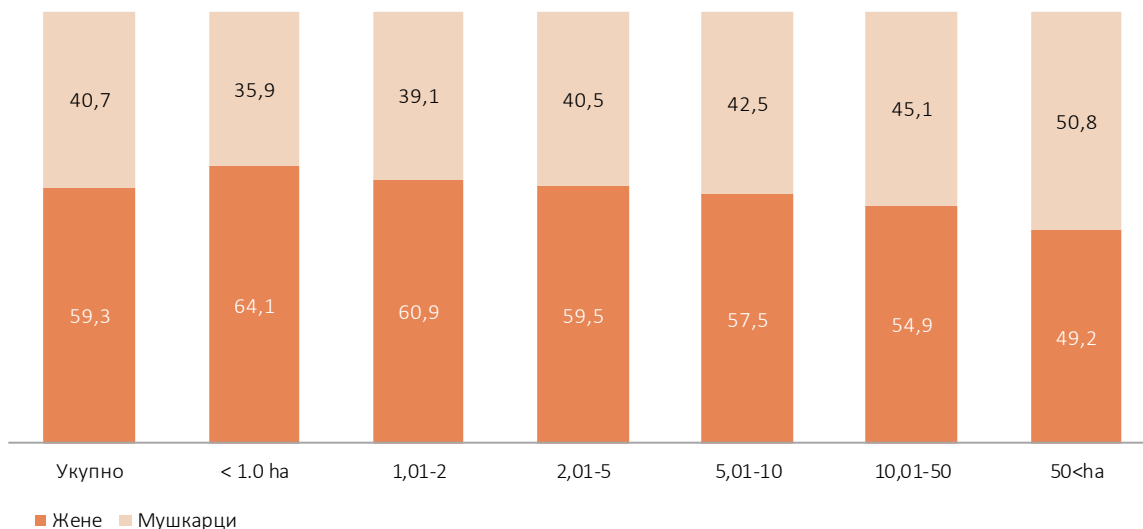
Граф. 37. Породична радна снага према полу, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Жене чине већину породичне радне снаге на газдинствима свих величина, осим у највећим (са више од 50 ха КПЗ), где бележе удео од 49% у породичној радној снази. Њихов удео је већи код мањих газдинстава, па тако чине 64% породичне радне снаге на веома малим газдинствима (мање од 1 ха КПЗ), а 55% на газдинствима која поседују између 10 и 50 ха КПЗ.

Граф. 38. Породична радна снага по полу и величини газдинства, Република Србија, 2018(%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Већина породичне радне снаге (92%) обавља искључиво пољопривредну активност, при чему су разлике између жена и мушкараца мале (90% жена и 94% мушкараца). За веома мали проценат породичне радне снаге (1%) пољопривредна активност коју обављају на газдинству је маргинална, односно истовремено обављају другу економску активност у већем обиму од пољопривредне активности. У том погледу нису присутне разлике између жена и мушкараца.

У 2018. години породична газдинства запошљавала су изразито мали број особа као стално запослене на газдинству (1 263), а међу њима је било 15,9% жена. Удео жена међу стално запосленима на породичном газдинству је знатно виши у Београдском региону и Региону Шумадије и Западне Србије (по 43%), а изразито низак у Региону Војводине (8%). Оне такође бележе већи удео међу запосленима на породичним газдинствима величине 1,01-2 ha и 2,01–5 ha (59% и 44%) него на газдинствима друге величине.

6.2. Радна снага на газдинствима правних лица

Радна снага на газдинствима правних лица

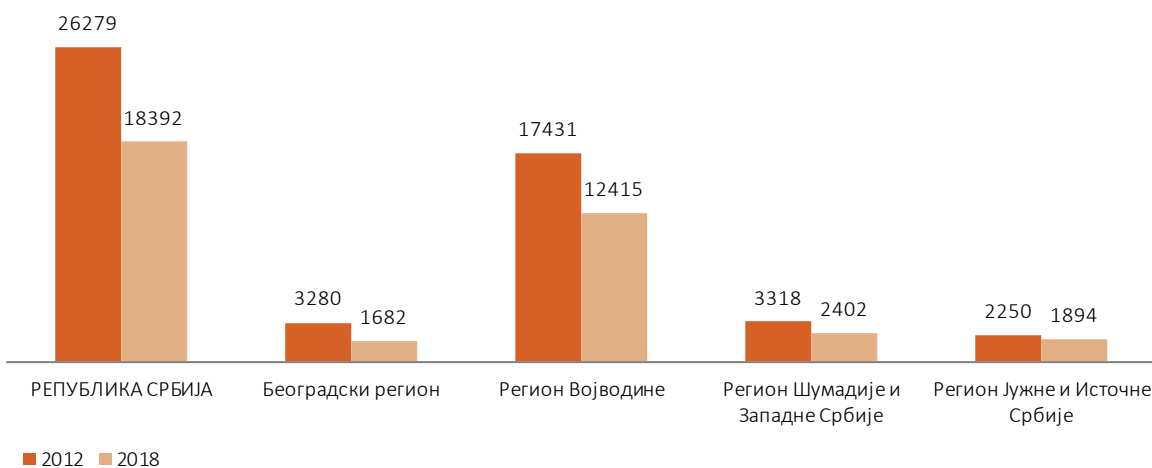
- Чини 1,4% укупне радне снаге на газдинствима
- Највећи део ангажован је на великим газдинствима (74,3%)
- Највећи део ангажован је у Војводини (67,5%)
- 23% су жене
- Број ангажованих у овој категорији мањи је за 7 887 лица него у 2012. години

Радна снага запослена на газдинствима правних лица обухватала је 2018. године 18 392 лица и чинила је 1,4% укупне радне снаге ангажоване на газдинствима. Највећи део ове радне снаге ангажован је у Региону Војводине (12 415 или 67,5%). Посматрано према величини газдинстава, највећи удео ове радне снаге ангажован је на великим газдинствима која поседују више од 50 ха коришћеног пољопривредног земљишта (13 668 лица или 74,3%). Газдинства која не поседују условна грла, као и газдинства која поседују 20 и више условних грла, ангажују највећи део ове радне снаге, и то у готово подједнакој мери (49,9% а у оквиру других 47,2%).

Жене чине 23% ове радне снаге, с тим да су присутне разлике према регионима као и између газдинстава различите величине. Жене бележе већи удео у овој радној снази у Београдском региону (30,6%) и Региону Шумадије и Западне Србије (32,8%), док су знатно мање заступљене у радној снази ангажованој на газдинствима правних лица у Региону Војводине (19,3%). Највећи удео жена у овој радној снази региструје се на газдинствима величине 1,01-2 ха (41%), а потом оним која поседују између 2 и 10 ха (32,6%) док се најмањи удео региструје међу највећим газдинствима (20,5%).

У поређењу са 2012. годином, обим радне снаге ангажоване на газдинствима правних лица је мањи за 7 887 лица. До опадања броја запослених на газдинствима правних лица дошло је у свим регионима, али је разлика највећа у региону који и запошљава највећи део ове категорије – Региону Војводине.

Граф. 39. Број лица ангажованих на газдинствима правних лица у 2012. и 2018.

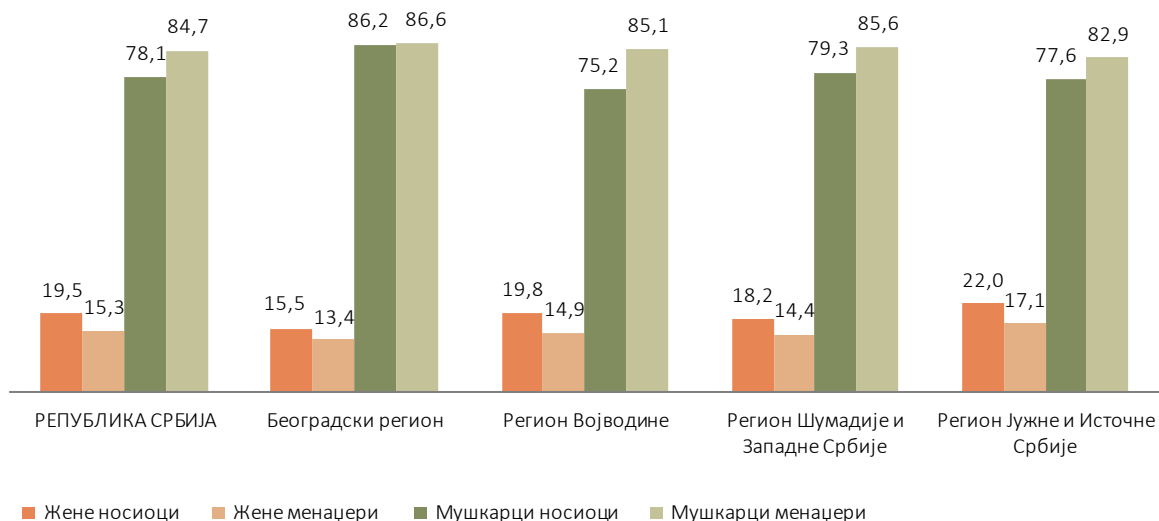
Извор: РЗС, Анкета 2018.

6.3. Менаџери пољопривредних газдинстава

Менаџери према њолу

Учешће жена међу менаџерима газдинстава је још ниже него што је њихово учешће међу носиоцима газдинстава – само 15,3% жена се појављује у улози менаџера на пољопривредним газдинствима, што је за 4 п. п. ниже од њиховог удела међу носиоцима газдинстава.

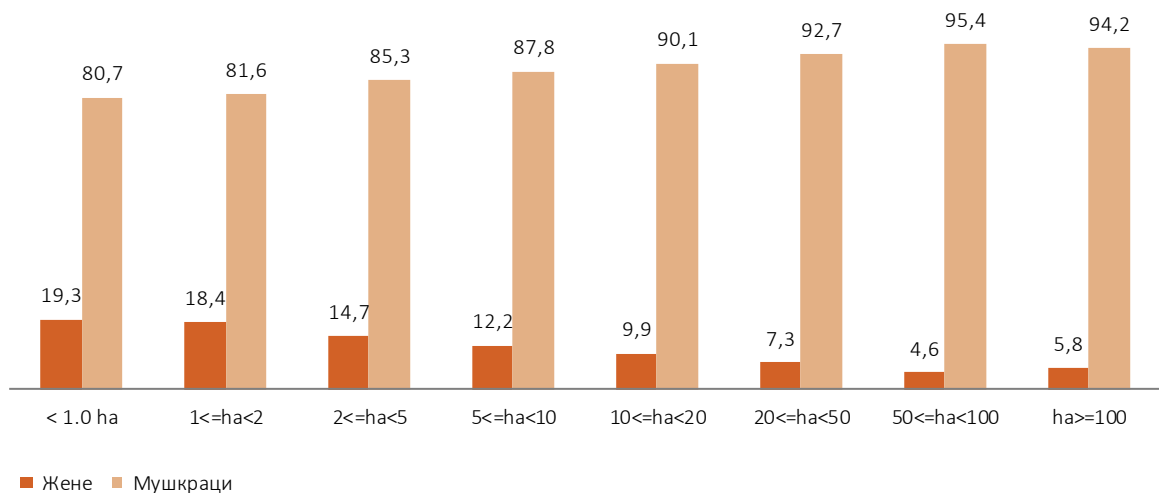
Граф. 40. Менаџери породичних газдинстава према полу и регионима, 2018.

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Као и у случају носилаца газдинстава, удео жена међу менаџерима опада са повећањем величине газдинства. Тако је њихов удео међу менаџерима најмањих газдинстава (са мање од 1 ха КПЗ) на нивоу од 19,3%, а међу менаџерима највећих газдинстава (са 100 и више ха КПЗ) на нивоу од 5,8% (графикон 41).

Граф. 41. Газдинства према величини КПЗ и полу менаџера, Република Србија, 2018. (%)

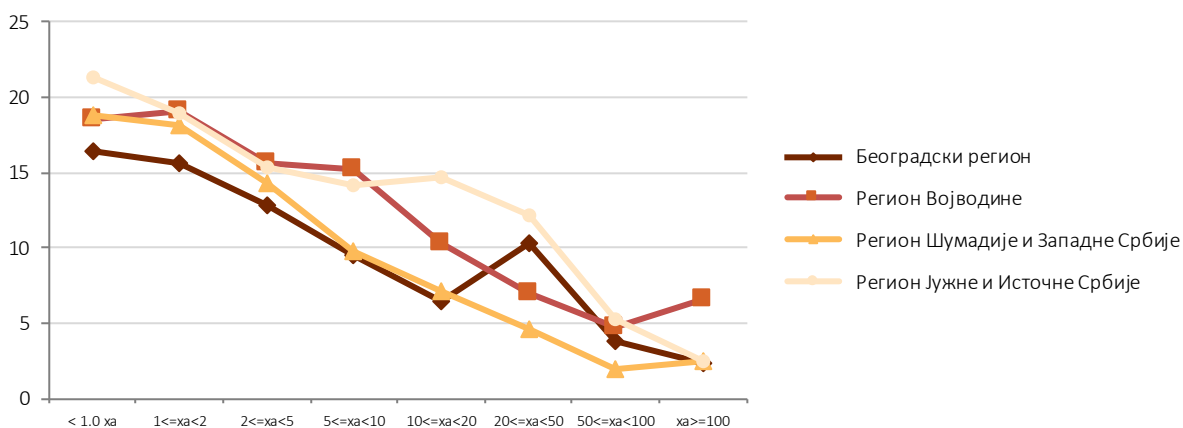

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Регионалне разлике у погледу удела жена међу менаџерима газдинстава различите величине су значајне. Висок удео жена међу менаџерима малих газдинстава посебно је изражен у Региону Источне и Јужне Србије, и јавља се као последица традиционалних модела наслеђивања, према којима се газдинство преноси на најстаријег члана, што због дужег просечног животног века по правилу жене. Ипак, у овом региону удео жена управника је и у другим категоријама величине веће него у другим регионима, изузимајући категорију највећих газдинстава. Регион Шумадије и Западне Србије одликује се најнижим уделом жена менаџера (ако се као нетипичан изузме Београдски регион), и то у свим категоријама.

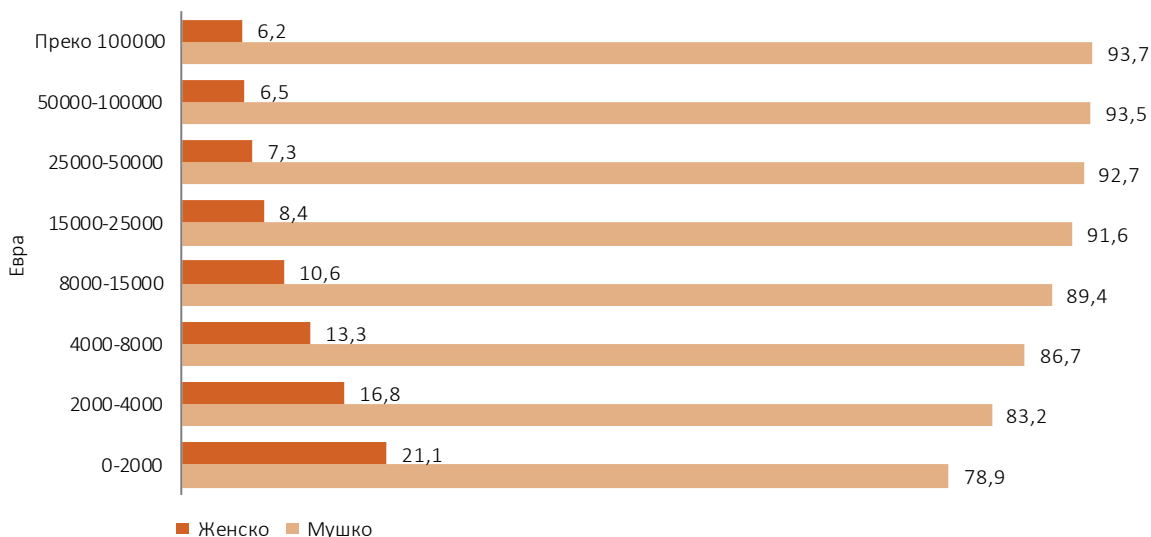
Граф. 42. Удео жена међу менаџерима газдинстава различите величине по регионима, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Исти образац се уочава и када се посматра учешће жена међу менаџерима газдинстава различите економске величине – са порастом економске величине газдинстава удео жена међу менаџерима опада. Тако се највиши удео жена међу менаџерима бележи код газдинстава чија је вредност до 2 000 евра (21,1%), а најнижи међу менаџерима највећих газдинстава чија је вредност већа од 100 000 евра (графикон 43).

Граф. 43. Газдинства према економској величини и полу менаџера, 2018. (%)

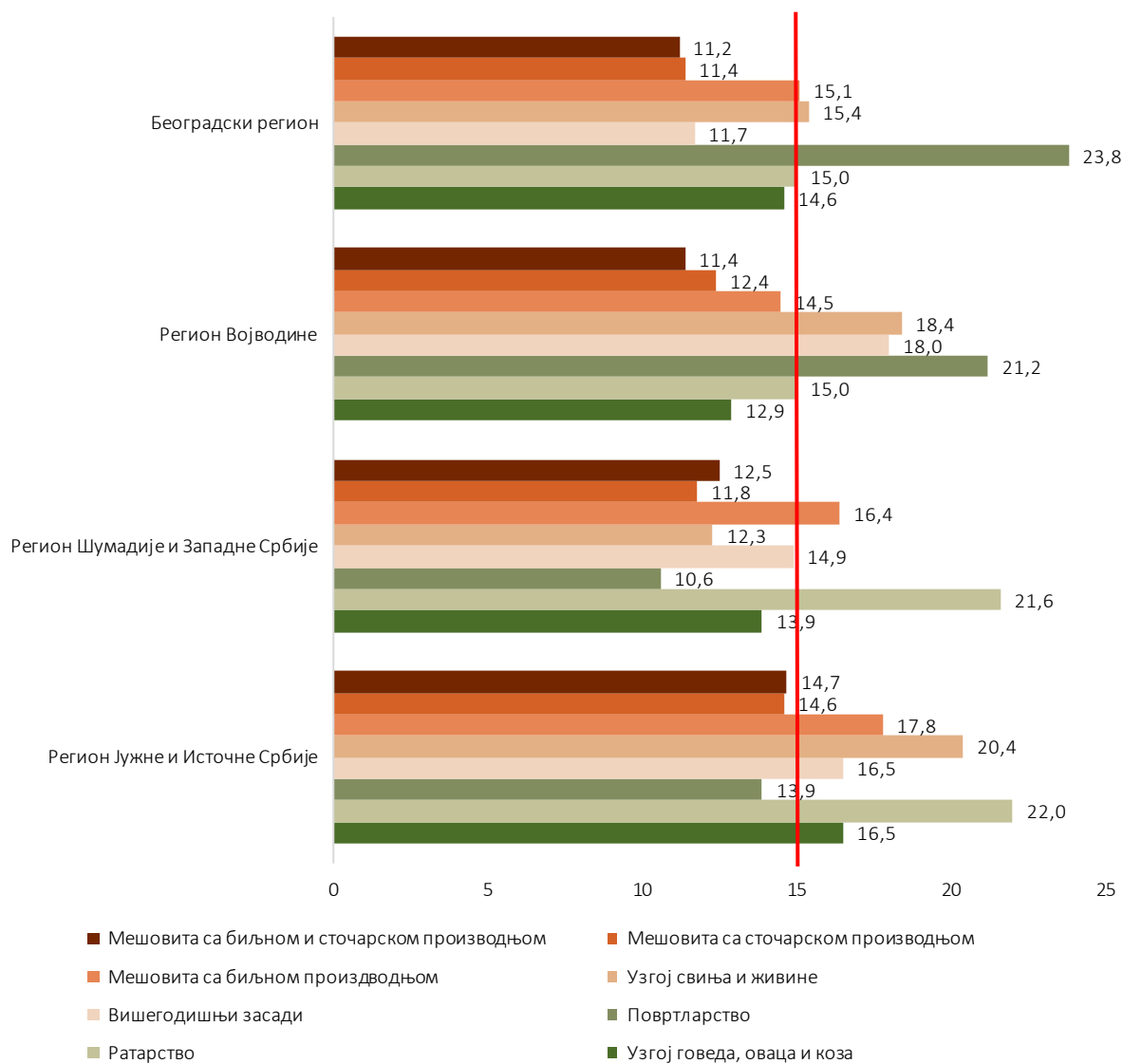
Извор: РЗС, Анкета 2018.

Удео жена међу менаџерима варира и у зависности од производне усмерености газдинстава. Иако жене чине мањину међу управницима газдинстава свих производних усмерености, њихов је удео изнадпросечан на газдинствима која су специјализована за одређене врсте производње. Међутим, ови су обрасци изразито регионално специфични, па се тако њихово натпросечно учешће региструје међу менаџерима газдинстава:

- специјализованих за повртарство у Београдском региону и Региону Војводине, али не и у другим регионима,
- специјализованих за ратарство у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Источне и Јужне Србије, али не и Београдском региону и Региону Војводине,

- специјализованих за узгој свиња и живине у Региону Војводине и Региону Источне и Јужне Србије,
- специјализованих за вишегодишње засаде у Региону Војводине и Региону Источне и Јужне Србије, и
- специјализованих за узгој говеда, оваца и коза у Региону Источне и Јужне Србије.

Граф. 44. Удео жена међу менаџерима газдинстава различите специјализације, према регионима, 2018.

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Потпунији увид у структуру газдинстава по типу произвођаче према полу менаџера даје, између осталог, и јаснији увид у типове газдинстава са диверзификованом примарном пољопривредном производњом. Као такав, овај показатељ јасније указује на модел укупне економије газдинства, укључујући начин ангажовања породичне радне снаге. У том смислу, табела 15 приказује типове произвођаче газдинстава разврстане по двоцифрској класификацији, од којих су приказани само они код којих је удео жена менаџера већи од постављене границе од 20%.

Већ на први поглед је видљиво да је број газдинстава у сваком од типова где је удео мушкараца менаџера нижи од 80% релативно мали, као и да је број специјализованих типова произвођаче код којих је задовољен постављени критеријум нешто виши у Региону Војводине.

Табела 15. Типови производње код којих удео жена менаџера прелази 20% по регионима

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Шумадије и Западне Србије		Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	укупан број газдинстава	% жена менаџера	укупан број газдинстава	% жена менаџера	укупан број газдинстава	% жена менаџера	укупан број газдинстава	% жена менаџера	укупан број газдинстава	% жена менаџера	
Различите комбинације свиња и живине									1 462	74	...
Специјализована за овце	5 222	77					3 144	75	938	75	...
Специјализована за козе	2 015	78	144	73	9		678	77	829	77	...
Специјализована за житарице, уљане и протеинске биљке							14 500	79			...
Специјализована за коренасто биље							442	69	258	62	...
Различите ратарске културе комбиновано	20 364	76	1 269	78			8 189	78	7 890	72	...
Специјализована за цвеће и украсно биље у заштићеном простору	358	73	53	70	147	67					...
Специјализована за комбинације поврћа, цвећа и украсног биља у заштићеном простору					9	78					...
Специјализована за цвеће и украсно биље на отвореном	343	70	64	66	131	73	96	67	52	73	...
Специјализована за комбинације поврћа, цвећа и украсног на отвореном	40	50			18	50					...
Специјализована за печурке	230	77		41	28	25					...
Специјализована за расаднике					73	70			22	77	...
Различите хортикултуре			241	76	297	68					...
Специјализована за грожђе за свежу употребу	921	77			57	67	430	79	396	76	...
Специјализована за језграсно воће	2 526	76			631	64	943	75			...
Специјализована за воће, цитрусе, тропско и језграсно воће (мешовита производња)			132	77					1 588	77	...
Специјализована за узгој свиња			41	78							...
Специјализована за кокошке носиље	1 560	76			646	66					...
Специјализована за кокошке носиље и бројлере комбиновано	982	65			556	60	287	76	105	52	...
Хортикултура и стални усеви			212	79	261	74					...
Ратарство и виноградарство комбиновано	2 110	77					659	78	1 288	75	...

Извор: РЗС, Анкета 2018.

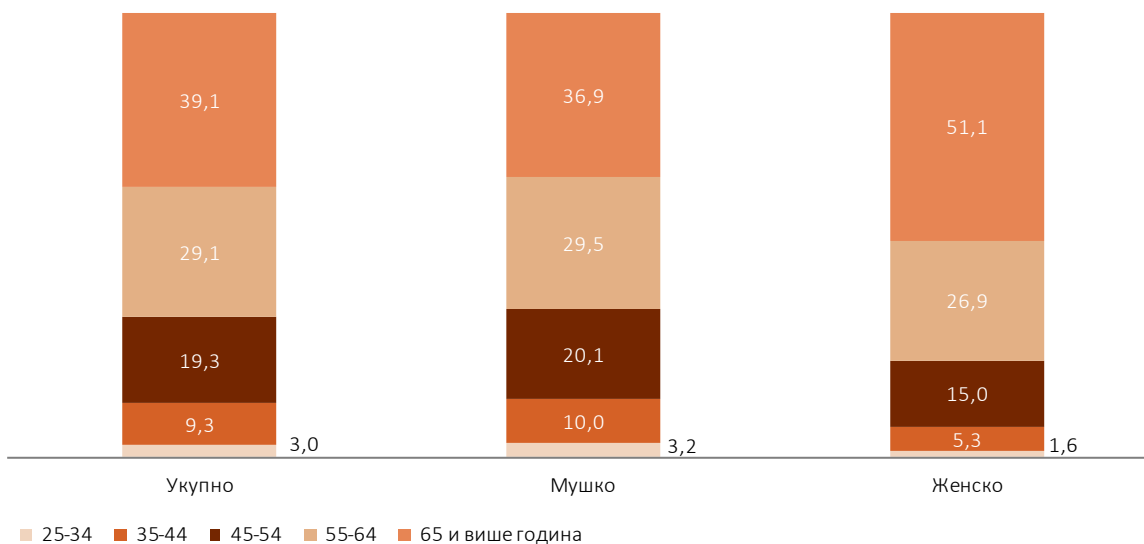
Разлози у позадини овакве структуре газдинстава су различити и варирају како по типовима производње, тако и по регионима, а за њихово боље разумевање потребне су комплексније анализе.

Ипак, већ и овај површан увид у структуру газдинстава по типу производње према полу менаџера сугерише да се диверзификација у оквиру саме примарне пољопривредне производње, кроз њену специјализацију, одвија на газдинствима код којих је удео жена носилаца натпросечан.

Менаџери према старосци

Менаџери пољопривредних газдинстава у Србији су претежно старија лица, и све је више газдинстава чији су менаџери у најстаријој старосне категорији. Готово 40% управника газдинстава старо је 65 и више година. Старосне структуре жена и мушкараца менаџера се значајно разликују. Међу женама које обављају улогу управника газдинства више од половине је старо 65 и више година.

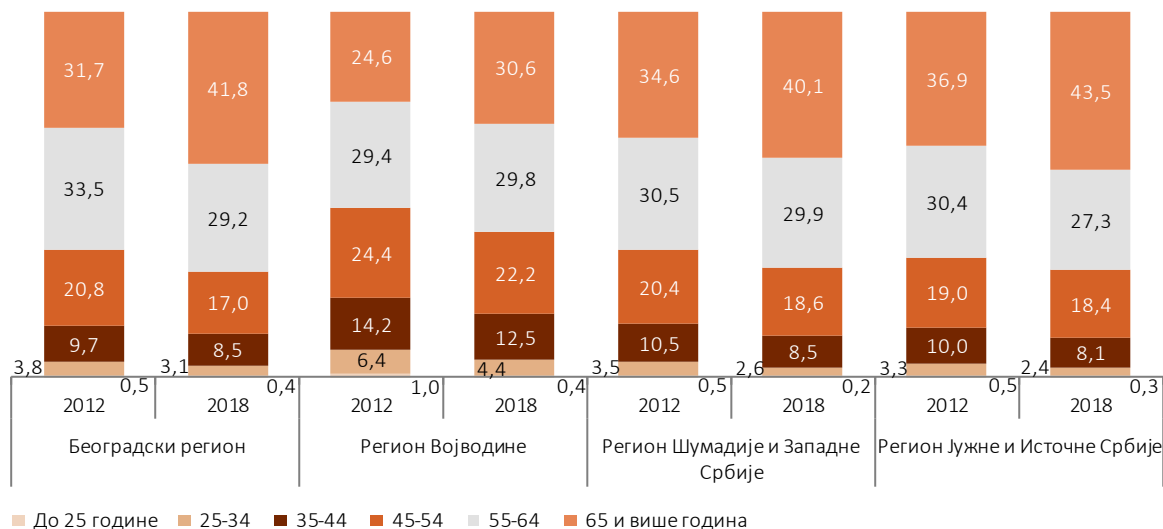
Граф. 45. Менаџери према старости и полу, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Структура газдинстава према старости менаџера се погоршала у односу на 2012. годину, и то у свим регионима. На нивоу Србије, удео менаџера у најстаријој старосној групи је повећан за 6,1 п.п., а удео млађих од 35 година је опао за 1,4 п.п. Иако је у Региону Војводине удео млађих лица на позицији менаџера и даље већи у односу на друге регионе, управо у овом региону је дошло до највећег раста удела газдинстава са менаџерима старости преко 65 година (графикон 46).

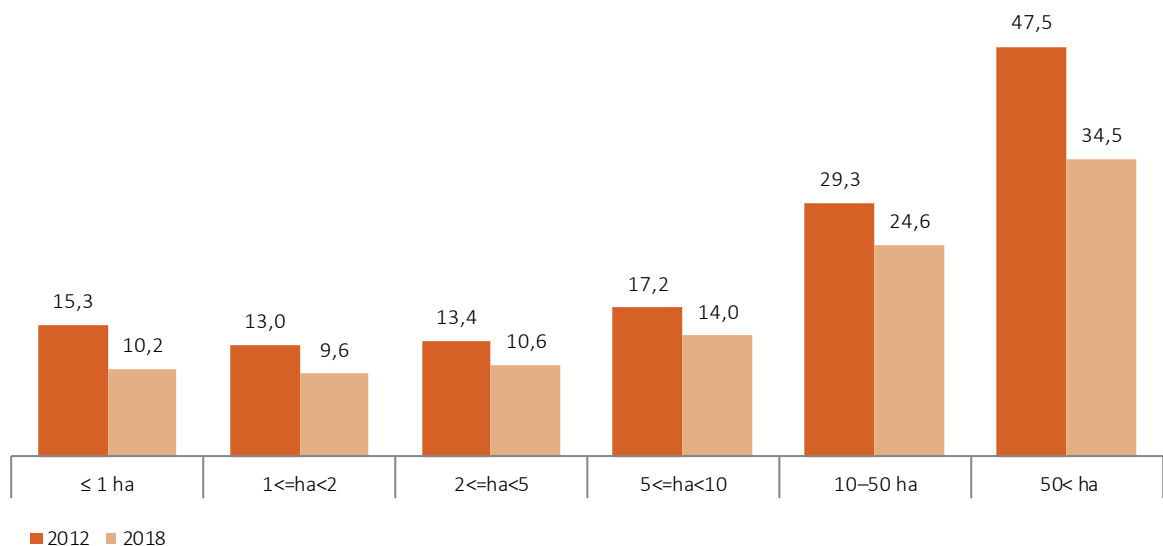
Граф. 46. Промене у структури газдинстава према старости менаџера, по регионима, 2018 (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Удео млађих особа међу управницима газдинстава расте са повећањем величине газдинстава, а удео старијих опада. Ипак, промене у односу на 2012. годину су обесхрабрујуће, и указују да удео газдинстава са млађим менаџерима опада у свим категоријама газдинстава према величини КПЗ (графикон 47).

Граф. 47. Удео газдинстава са менаџерима млађим од 45 година, према величини КПЗ, Република Србија, 2018. (%)

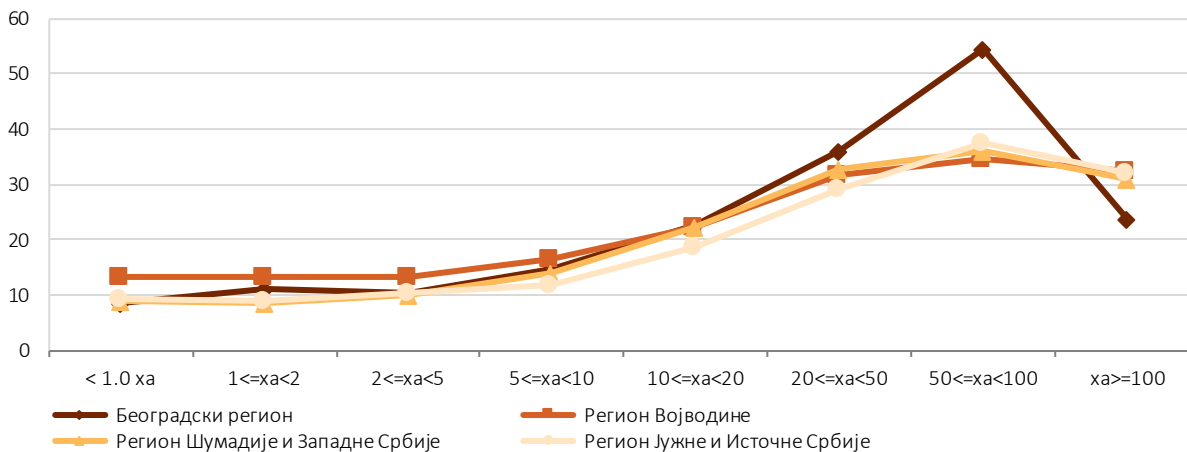

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Растући удео газдинстава чији су менаџери млађа лица, са порастом класе величине газдинства, присутан је у свим регионима (графикон 48 и графикон 49). Млађи менаџери су чешће присутни на војвођанским газдинствима, и то у свим класама како физичке тако и економске величине. Овај образац се прекида код газдинстава са преко 50 ha КПЗ и преко 50 000 евра, када удео млађих од 45 године постаје највећи у Региону Београда, одн. Региону Источне и Јужне

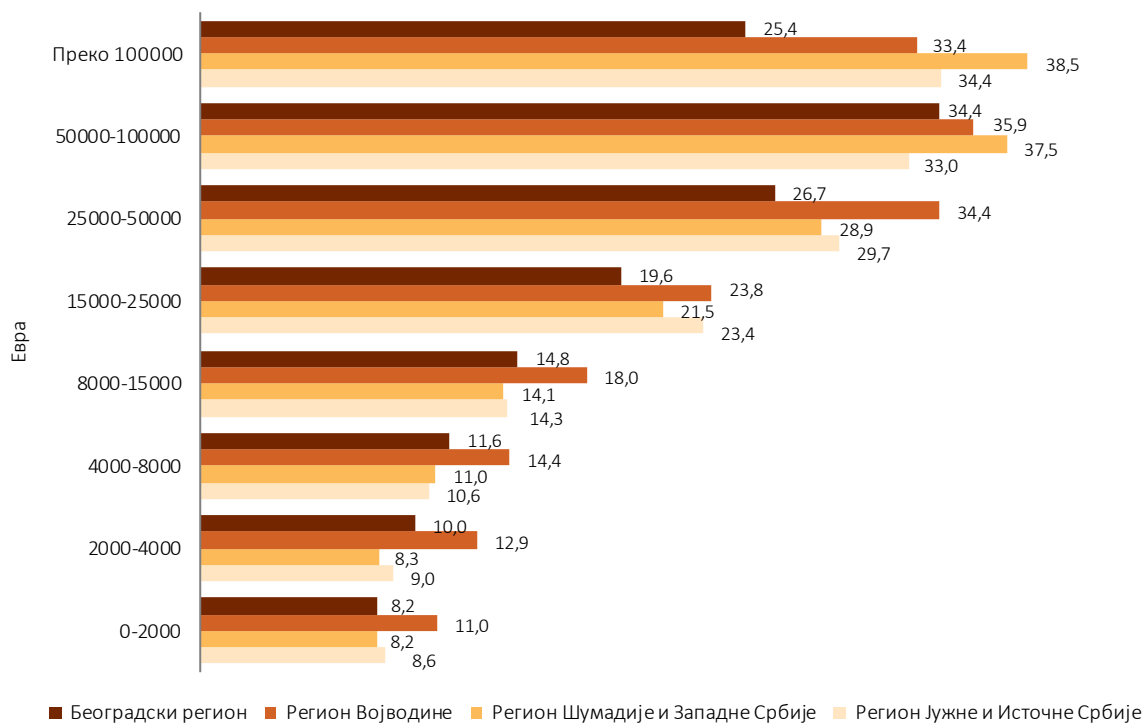
Србије. Ово се може се објаснити чињеницом да већину газдинстава изнад ових граница величине у оба региона чине газдинства правних лица и предузетника. Важно је скренути пажњу и на низак удео газдинстава са млађим менаџерима на подручју Региона Шумадије и Западне Србије, за који је већ наглашено да у многим димензијама има спорије структурно реформисање.

Граф. 48. Удео лица млађих од 45 година међу менаџерима газдинстава према величини газдинства израженој у КПЗ и регионима, 2018.

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Граф. 49. Удео особа млађих од 45 година међу менаџерима газдинстава различите економске величине, према регионима, 2018. (%)

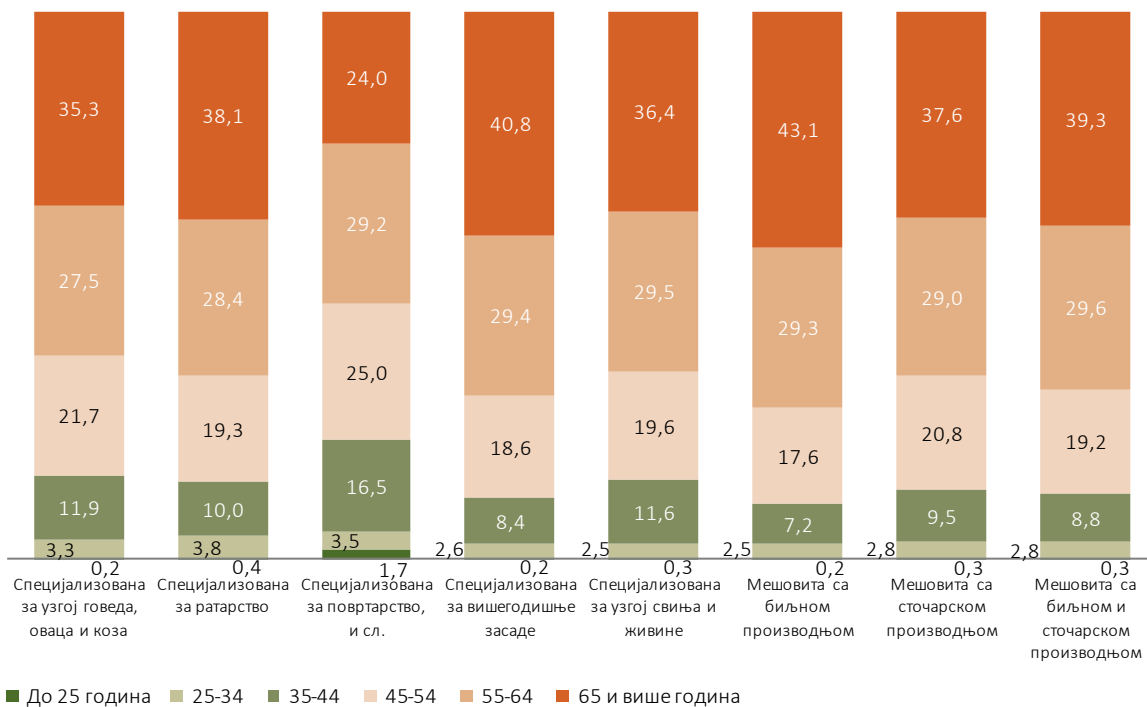

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Структура газдинстава према старосној структури менаџера је, уз структуру према полу, важан фактор који утиче на производно усмерење газдинства и тип производње. Удео газдинстава чији су менаџери старији од 65 година је очекивано већи на газдинствима мешовитих типова производње (графикон 50). Очекиван је и резултат који показује виши удео газдинстава чији су менаџери млађа лица, код газдинстава специјализованих за повртарство, цвећарство и друге хортикултуре (21,7%, млађих од 45), будући да је реч о радно најинтензивнијим типовима производног усмерења. Ипак, висок удео газдинстава чији су менаџери лица старија од 65 година код газдинстава специјализованих за вишегодишње засаде је неочекиван, будући да је у овој производњи протекле деценије било значајних инвестиција у нове засаде и производне технологије, за које су газдинства са млађим менаџерима имала право на подстицаје.

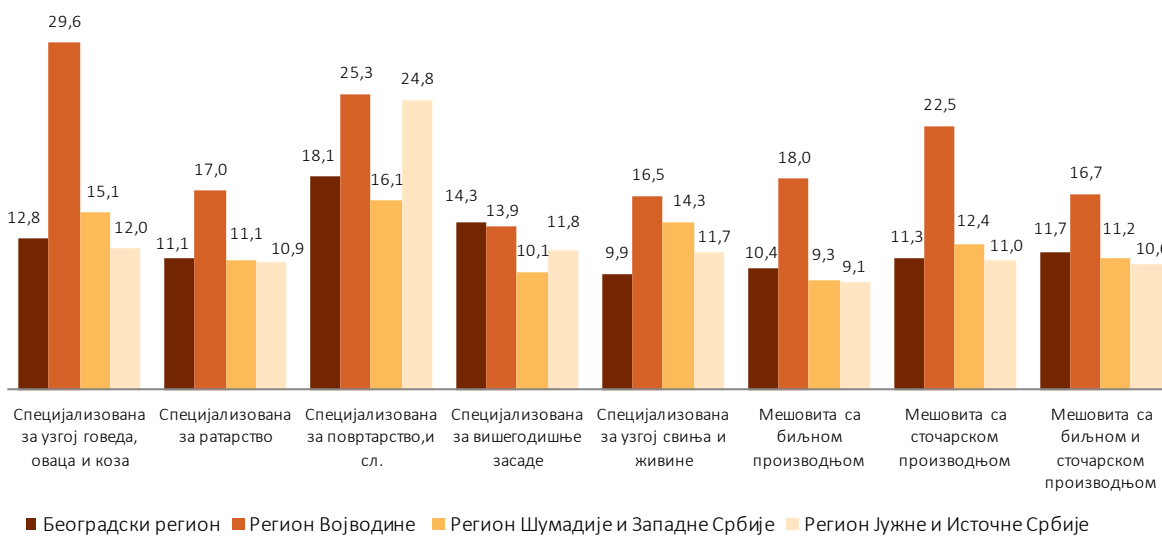
Граф. 50. Газдинства према старости менаџера и типу специјализације, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Виши удео газдинстава чији су менаџери млађи од 45 година у Региону Војводине присутан је и на газдинствима свих типова производње. Посебно висок удео млађих менаџера у овом региону имају газдинства специјализована за узгој говеда, оваца и коза (29,6%) и газдинства специјализована за повртарство, цвећарство и друге хортикултуре (25,3%). Реч је о релативно малом броју газдинстава специјализованих за типове производње у којим су протекле деценије извршене велике организационе и структурне трансформације на подручју Војводине, па се може претпоставити да су оне биле руковођене управо предузетнијим, млађим лицима на позицијама менаџера.

Граф. 51. Удео газдинстава са менаџером млађим од 45 година према типу производње и регионима, Република Србија, 2018. (%)

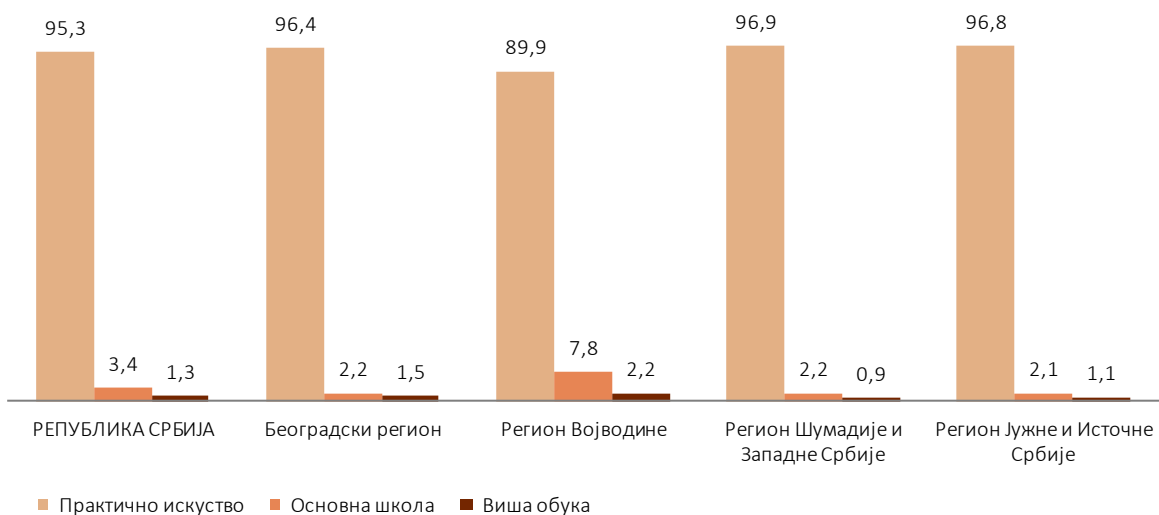
Извор: РЗС, Анкета 2018.

Неповољна структура газдинстава према старости менаџера и њен негативни тренд, свакако се једна од најзначајнијих карактеристика структуре радне снаге у пољопривреди. Разлози за овако доследан пад млађих лица на управљачким позицијама на газдинству су комплексни и са различитим смером утицаја. Они се свакако могу тражити у у генералном погоршању демографске слике руралних подручја, миграцијама млађе радне снаге (укључујући и у друге секторе), продужетку периода редовног школовања и сл., што је деловало на осиромашење сектора виталном радном снагом, али и интересом млађих лица са преузимање газдинства. Супротан утицај имала су међутим различита решења везана за приступ државној подршци за пољопривреду, која поред осталих постављају и критеријуме везане за величину газдинства, пол и старост носилаца. Фаворизовање млађих лица као корисника инвестиционе подршке често је доводило до фиктивне деобе и преноса дела ресурса газдинства на млађе носиоце. Ипак, подаци Анкете недвосмислено указују да су ови напори државе на одржању социјалне структуре породичних газдинстава у најбољем случају ублажили ефекте негативних демографских трендова и трендова на тржишту рада на старосну структуру пољопривредене радне снаге, али не и променили смер њиховог утицаја.

Обученосћ менаџера

Образовни профил управника у погледу знања о пољопривреди није повољан. Више од половине управника (54%) има пољопривредно искуство искључиво стечено праксом, 38% је завршило средњу школу у области која није повезана са пољопривредом, само 3% је завршило средњу пољопривредну школу, 1% пољопривредну вишу школу или факултет, 4% је завршило другу вишу школу или факултет, а 7% је похађало курсеве о пољопривреди у 2018. години.

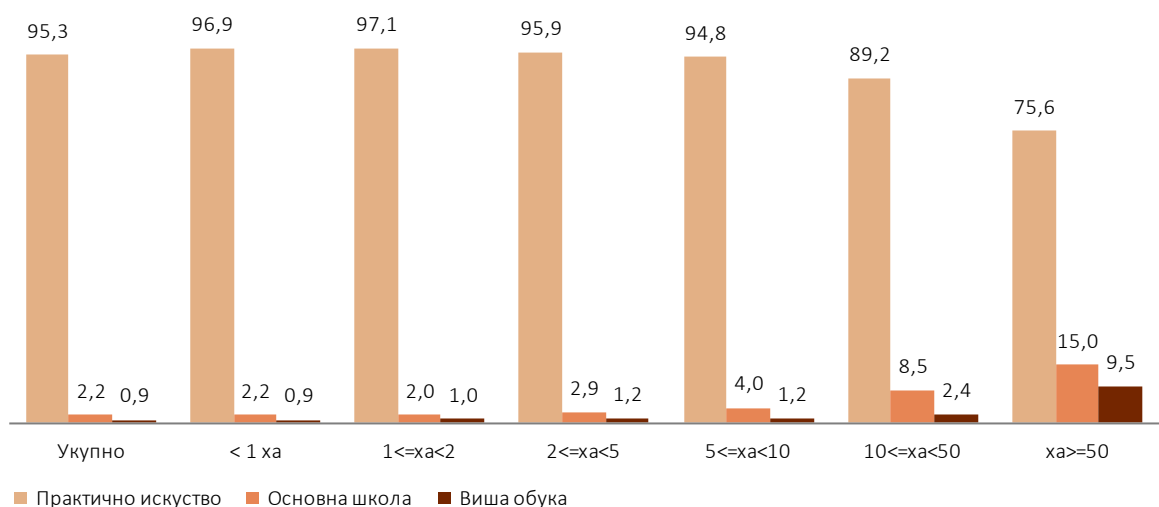
Граф. 52. Менаџери газдинстава према образовању, Република Србија и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

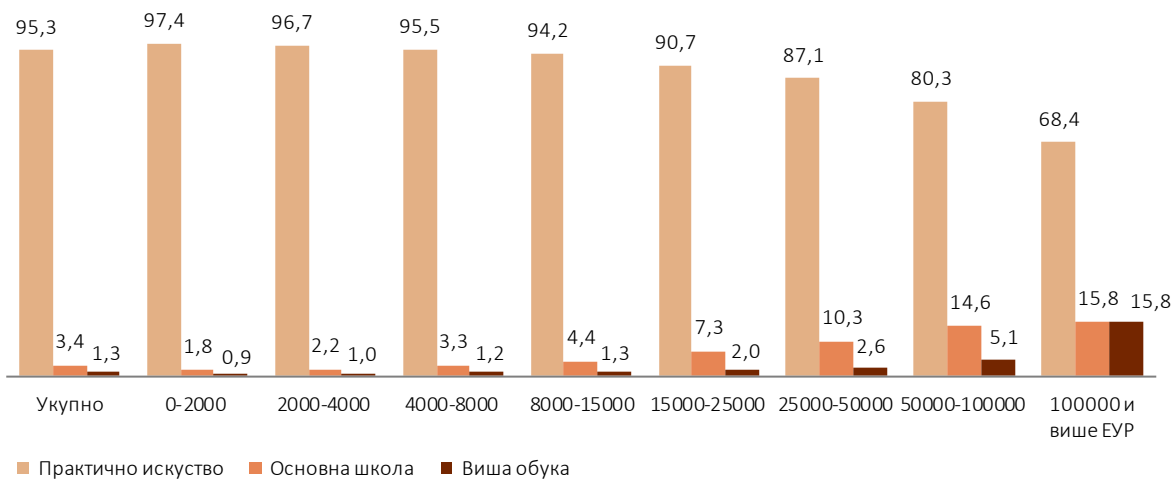
Разлике у обучености менаџера газдинстава различите величине, било да се она исказује преко расположивог КПЗ или као економска вредност, присутне су између највећих и осталих газдинстава. Наиме, као што се може видети из наредна два графика, образовни профил менаџера је готово исти на газдинствима величине до 10 ха и до 50 000 ха, са изразито највећим уделом лица која имају само практично искуство у пољопривреди. Удео оних који имају вишу обуку већи је тек у категоријама највећих газдинстава.

Граф. 53. Газдинства према образовању менаџера и величини исказаној у КПЗ, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Граф. 54. Газдинства према образовању менаџера и економској величини, Република Србија, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Повољнија образовна структура менаџера виших категорија величине газдинства настала је као резултат повољније старосне структуре менаџера већих газдинстава, али и чињенице да је међу газдинствима веће величине висок удео газдинстава ПЛИП која ангажују професионалне менаџере.

7. Газдинства која обављају друге активности у вези са газдинством

7.1. Газдинства са ДПА по типу власништва и регионима

Од укупно 564 541 пољопривредног газдинства у Србији њих 69 448 (12,3%) обавља и друге активности у вези са газдинством (табела 16). Од овог броја свега 196 газдинстава (0,3%) у власништву СУ правних лица и предузетника.

Заступљеност других активности у вези са газдинством по појединим регионима је неравномерна – 91,4% газдинстава је лоцирано на подручју Србија – југ, а чак 64,3% у Региону Шумадије и Западне Србије. Од укупног броја газдинстава у Региону Шумадије и Западне Србије њих 18,4% има додатне активности, док је у Региону Војводине таквих газдинстава најмање (3,7%).

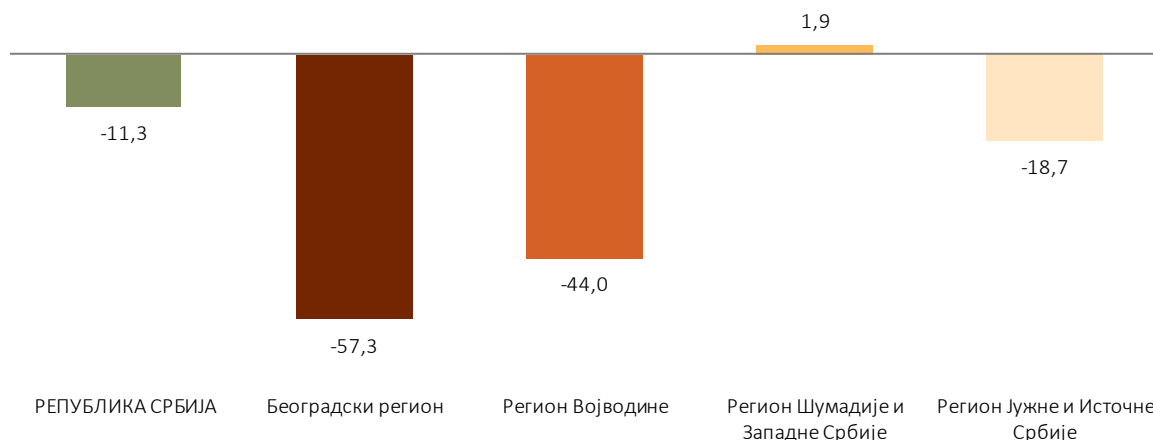
Табела 16. Газдинства са ДПА према регионима и типу власништва, 2018.

	Република Србија	Србија – север	Београдски регион	Регион Војводине	Србија – југ	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србија	Регион Косово и Метохија
Укупно								
Број	69 447	5 947	1 238	4 708	63 499	44 662	18 837	...
%	100	8,6	1,8	6,8	91,4	64,3	27,1	...
Породична газдинства								
Број	69 250	5 858	1 224	4 634	63 391	44 598	18 793	...
%	99,7	98,5	98,9	98,4	99,8	99,9	99,8	...
Газдинства правног лица/предузетника								
Број	196	88	14	74	107	63	44	...
%	0,3	1,5	1,1	1,6	0,2	0,1	0,2	...

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Број газдинстава са додатним активностима у периоду 2012–2018. у Србији је смањен за 8 853 (11,3%), и то у свим регионима, изузимајући Регион Шумадије и Западне Србије, где је број газдинстава са ДПА порастао за 846 газдинстава (1,9% у односу на 2012).

Графикон 55. Промене броја газдинстава са ДПА, Србија и по регионима, 2018/2012, %

Извор: РЗС, АСПГ, 2018., РЗС, Попис пољопривреде 2012

Овако висок и растући број газдинстава са диверзификованим приходима са газдинства на простору Шумадије и Западне Србије може се приписати већем броју лица на газдинствима мање просечне величине, али и разноврсној структури примарне пољопривредне производње, у којој доминирају газдинства мешовитог типа производње. Супротно томе, мањи број чланова војвођанских газдинстава је ангажован на пољопривредним пословима, површине и број грла по запосленом су значајно веће, преовлађују газдинства специјализованих типова производње, посебно ратарске, што у начелу утиче на смањење и могућности и потреба газдинстава за укључивање у додатне активности.

7.2. Значај и структурне карактеристике газдинстава која обављају друге активности у вези са газдинством

Уделом у земљишним ресурсима, броју стоке и стандардном аутпуту, газдинства са ДПА чине значајан сегмент аграрне структуре у Србији. Ова газдинства користе 14% укупних површина, узгајају 18,8% УГС и формирају 15,8% укупног СО (табела 17). Релативан значај газдинстава са ДПА посебно је висок у Региону Шумадије и Западне Србије, где се четвртина ресурса налази у власништву ових газдинстава, колики је и њихов допринос формирању регионалног СО.

Табела 17. Газдинства са ДПА, Република Србија и по регионима, 2018

	Површина, ha	Број газдинстава	Стандардни аутпут	Број условних грла	Броја годишњих јединица рада
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	487 165	69 448	769	364 218	114 574
Београдски регион	7 383	1 239	13	5 522	1 803
Регион Војводине	121 659	4 709	194	85 898	7 659
Регион Шумадије и Западне Србије	244 393	44 662	413	202 832	75 229
Регион Источне и Јужне Србије	113 731	18 838	148	69 965	29 883
Регион Косово и Метохија
% од укупног броја					
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	14,0	12,3	15,8	18,8	17,7
Београдски регион	5,1	4,1	5,3	6,0	5,7
Регион Војводине	7,7	3,7	9,4	12,4	5,8
Регион Шумадије и Западне Србије	23,6	18,4	25,0	25,5	24,9
Регион Источне и Јужне Србије	15,8	11,4	16,4	19,7	16,5
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Просечна величина газдинства са ДПА, мерена величином КПЗ, УГС, ГЈР и стандардним аутпутом, већа је у односу на просечну величину газдинства, и то у свим регионима (табела 18).

Разлике у величини газдинстава са ДПА у односу на просечно газдинство, посебно су изражене у Региону Војводине, поготово у погледу веће величине СО по газдинству. Овај резултат се може објаснити присуством неколико великих привредних субјеката овог региона у категорији газдинстава са ДПА (укупно 74 газдинства правних лица и предузетника), који користе 44,7% површина и узгајају 68,5% УГС, формирајући 55,7% СО.

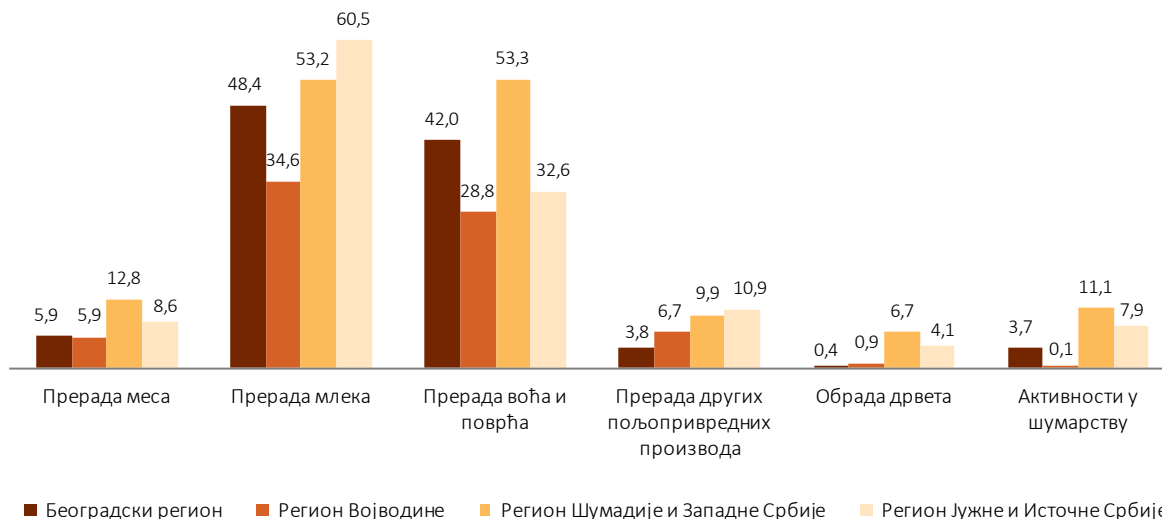
Табела 18. Просечна величина газдинстава са ДПА и свих газдинстава, Република Србија и по регионима, 2018.

	ДПА				Сва газдинства			
	КПЗ, ha	УГС	ГЈР	СО, евра	КПЗ, ha	УГС	ГЈР	СО, евра
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	7,0	5,2	1,6	11 073	6,2	3,4	1,1	8 611
Београдски регион	6,0	4,5	1,5	10 492	4,8	3,1	1,1	8 124
Регион Војводине	25,8	18,2	1,6	41 198	12,4	5,4	1,0	16 274
Регион Шумадије и Западне Србије	5,5	4,5	1,7	9 247	4,3	3,3	1,2	6 796
Регион Источне и Јужне Србије	6,0	3,7	1,6	7 856	4,4	2,2	1,1	5 461
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Прерада млека је најзаступљенија диверзификована активност на пољопривредним газдинствима у Србији, којом се бави 53,8% газдинстава са диверзификованим активностима, иза чега следи прерада воћа и поврћа (45,8%) и прерада меса (11,0%). Заступљеност појединих додатних активности варира по регионима, са видно већим учешћем свих видова диверзификације на газдинствима у Шумадији и централној Србији и Региону Источне и Јужне Србије у односу на остала два региона.

Граф. 56. Газдинства према уделу ДПА, по типовима активности, по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Други типови диверзификованих активности су заступљени на минорном делу газдинстава (туризам –302, народна радиност – 682, производња енергије из обновљивих извора енергије – 21 и узгој рибе – 136 газдинстава).

У односу на 2012. годину, повећао се број газдинстава која се баве прерадом меса – са 4 709 на 7 659), прерадом воћа и поврћа (са 23 664 на 31 816) и прерадом других пољопривредних производа (са 3 375 на 6 830). Код свих других типова диверзификованих активности број укључених газдинстава је смањен.

У погледу значаја дохотка оствареног од ДПА са газдинства, приметно је да за убедљиво највећи део газдинстава (39,6%) овај доходак има скроман удео у њиховим укупним приходима (нижи од 10%). На другој страни, за само 11,0% газдинстава са ДПА приход од ових активности чини више од половине укупног прихода. У односу на 2012. годину, приметан је раст удела газдинстава којима приход од ДПА чини преко 51% прихода (са 8,8% на 11,0%), што се начелно може сматрати позитивним трендом у економском оснаживању и расту ових видова породичних бизниса. Будући да су локални, национални и донаторски фондови протеклих година имали у фокусу различите подршке за ДПА, ово није неочекиван резултат. Ипак, за боље разумевање ефеката подршке, потребне су детаљније анализе.

Разлике међу регионима указују да су приходи од ДПА најзначајнији за газдинства у Региону Шумадије и Централне Србије, где 12,2% газдинстава са ДПА остварује више од 50% својих прихода у овим делатностима, а значајно је виши и удео газдинстава код којих ДПА обезбеђује 10–50% прихода. Имајући у виду да у овом региону преовлађују газдинства мешовитог типа, значајан број газдинстава специјализованих за радно интензивне секторе (пре свега воћарско-виноградарску производњу), као и високу концентрацију лица на породичним газдинствима, висок удео газдинстава са ДПА и већи значај прихода из овог извора јесу очекивани.

Табела 19. Учешће прихода од ДПА у укупним приходима газдинстава, Република Србија и по регионима, 2018 (%)

	Укупно	% газдинстава према учешћу прихода од других профитабилних активности у вези са газдинством		
		до 10%	11–50%	51% и више
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	69 457	39,6	49,4	11,0
СРБИЈА – СЕВЕР	5 953	51,3	39,3	9,4
Београдски регион	1 239	49,5	40,5	10,0
Регион Војводине	4 714	51,8	39,0	9,2
СРБИЈА – ЈУГ	63 504	38,5	50,4	11,1
Регион Шумадије и Западне Србије	44 663	37,2	50,6	12,2
Регион Источне и Јужне Србије	18 841	41,7	49,8	8,5
Регион Косово и Метохија

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Удео газдинстава са ДПА у укупном броју газдинстава одговарајуће класе физичке и економске величине указује да су ова газдинства заступљенија у укупном броју газдинстава виших класа коришћеног земљишта и оствареног СО. Овај резултат указује да се диверзификација активности чешће појављује на газдинствима средње величине, која имају више радне снаге и економски су довољно јака да могу да инвестирају у технологију.

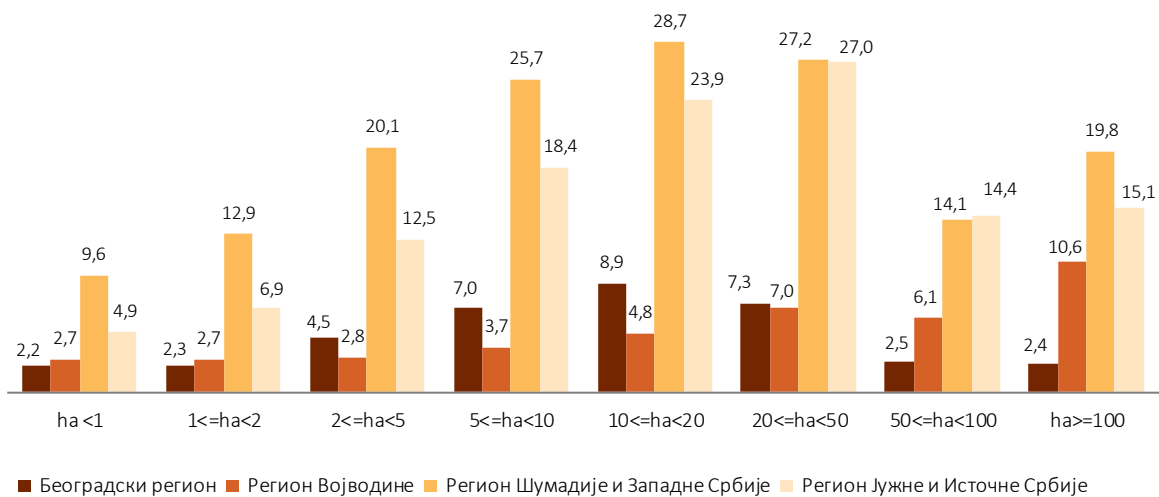
Табела 20. Удео газдинстава са ДПА у укупном броју газдинстава одређене класе величине, Република Србија, 2018. (%)

Газдинства са ДПА у укупном броју газдинстава, према класама економске величине		Газдинства са ДПА у укупном броју газдинстава, према класама величине КПЗ	
Класе економске величине	% газдинстава са ДПА	Класе величине КПЗ	% газдинстава са ДПА
0–2000	4,8	ha <1	5,9
2000–4000	9,4	1<=ha<2	8,7
4000–8000	16,7	2<=ha<5	14,3
8000–15000	20,8	5<=ha<10	17,9
15000–25000	19,5	10<=ha<20	17,4
25000–50000	14,8	20<=ha<50	13,1
50000–100000	9,2	50<=ha<100	7,4
≥ 100000	9,8	ha>=100	11,4

Извор: РЗС, Анкета 2018.

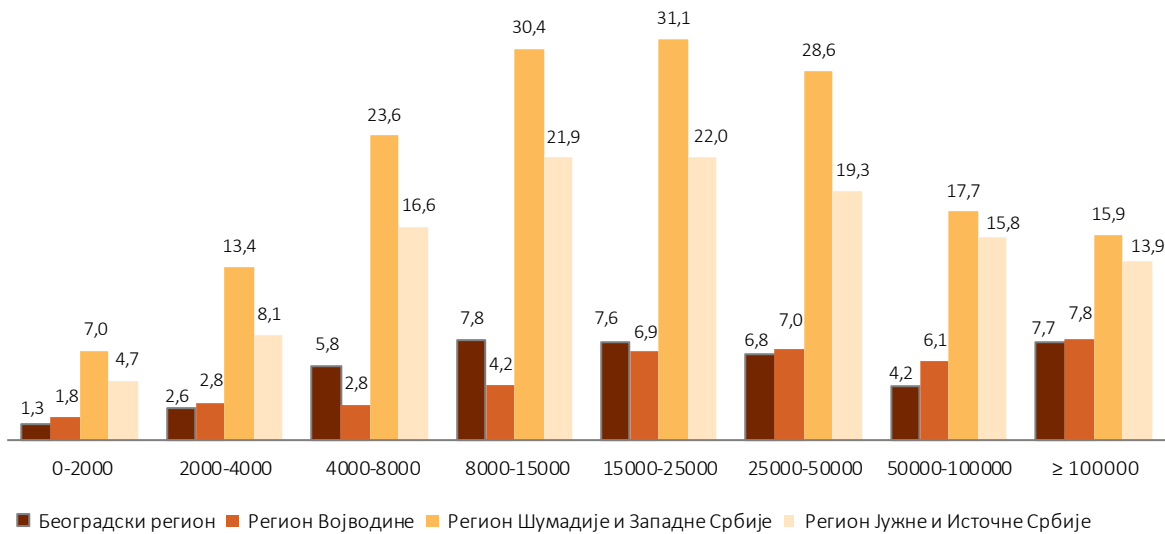
Сличне закономерности присутне су и у појединим регионима. Удео газдинстава са диверзификованим активностима на газдинствима свих класа физичке и економске величине је највећи на подручју Региона Шумадије и Западне Србије. Осим тога, број газдинстава са ДПА расте са повећањем величине КПЗ и СО, закључно са категоријом 10–20 ha и СО величине 15 000–25 000 евра. Одступања су приметна само у Војводини, где је тренд раста удела газдинстава са ДПА непрекидан.

Граф. 57. Газдинства са ДПА у укупном броју газдинстава, према класама величине КПЗ и по регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Граф. 58. Удео газдинства са ДПА у укупном броју газдинстава према класама економске величине и регионима, 2018. (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

7.3. Карактеристике управника газдинстава са ДПА

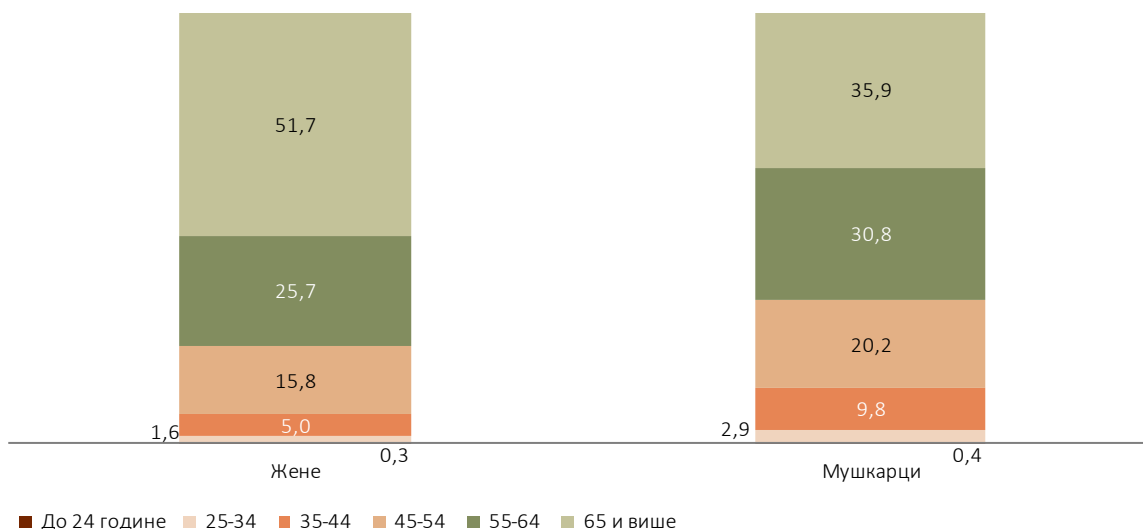
Жене бележе ниже учешће међу управницима диверзификованих газдинстава него међу управницима свих породичних пољопривредних газдинстава (12,5% према 15,3%). Регионалне разлике се испољавају преко нижег удела жена међу управницима диверзификованих газдинстава у Београдском региону и Региону Војводине (10% и 11%), учешћу на нивоу просека у Региону Шумадије и Западне Србије (12%) и натпросечном учешћу у Региону Источне и Јужне Србије (15%).

Као и у случају менаџера свих пољопривредних газдинстава, удео жена међу управницима диверзификованих газдинстава следи образац који исходи из њихове упоредно ниже економске (па и друштвене) моћи. Њихов удео међу управницима је већи у групи малих газдинстава, било да се као мера користи расположиво пољопривредно земљиште или финансијска вредност газдинства. Тако је њихов удео међу управницима на нивоу од 16% у групи газдинстава са веома малим КПЗ (до 1 ha) а 9% међу управницима газдинстава чија се КПЗ креће од 10 до 50 ha. Удео жена међу управницима газдинстава чија је економска вредност до 2 000 евра износи 19%, а међу управницима економски највећих газдинстава чија се вредност креће између 25 000 и 50 000 евра износи тек 8%.

Примећују се и разлике у старосној структури менаџера у зависности од тога да ли ту улогу обављају мушкарци или жене, као што је случај и са општим обрасцем присутним када се узму у обзир сва породична газдинства.

Међу женама које обављају ову улогу, више од половине припада најстаријој категорији (65 и више година), док су међу мушкарцима на овој позицији готово подједнако заступљене две најстарије категорије (55–64 и 65 и више година). Учешће младих особа међу управницима је веома ниско, а посебно у случају младих жена које су готово одсутне из ове категорије радне снаге.

Граф. 59. Управници диверзификованих газдинстава према полу и старости, Република Србија, 2018., (%)

Извор: РЗС, Анкета 2018.

Разлике у образовном профилу управника диверзификованих газдинстава приметне су између економски највреднијих и осталих газдинстава. Управници ових газдинстава су чешће него у другим економским категоријама газдинстава завршили средњу пољопривредну школу (у 9% случајева), пољопривредни факултет (2%) и чешће су похађали курсеве о пољопривреди у 2018. години (20%).

8. Закључци

Анкета о структури пољопривредних газдинстава значајно је унапредила информациону основу за праћење структурних карактеристика пољопривредних газдинстава и њихове радне снаге. Резултати ове анкете упоредиви су са резултатима Пописа пољопривреде из 2012. године, што омогућује доследно праћење динамичких промена и доприноси бољем разумевању актуелних трендова у сектору и економији руралних подручја генерално.

Стање на тржишту рада

Основни индикатори тржишта рада указују на позитивне трендове, који се огледају у расту стопе активности и запослености становништва старог 15 и више година и паду стопе незапослености и неактивности.

Ипак, и даље су присутни проблеми на тржишту рада, као што су знатан родни и генерацијски јаз у активности и запослености, као и неповољна структура запослених према професионалном статусу у ванградским насељима. Овакво стање негативно утиче на одржање социјалне структуре руралних средина, подстиче миграције и демографско пражњење села и осиромашење газдинстава виталном радном снагом.

Запосленост у сектору пољопривреде, шумарства и рибарства опада. Највећи удео запослености у овом сектору бележи се у Региону Шумадије и Западне Србије (27,4%), а најмањи у Београдском региону (3,2%), док је у Региону Војводине и Региону Јужне и Источне Србије на сличном нивоу (16,5% и 15,2%). Иако је смањење запослености у примарним делатностима законита последица привредног развоја и у основи позитиван економски сигнал, високе стопе старења становништва, посебно у руралним областима, сугеришу да радна снага у пољопривреди може постати критичан фактор.

Структура пољопривредних газдинстава и актуелни трендови

Број газдинстава у Србији се смањује, у свим регионима и код оба типа привредних субјеката. У односу на 2012. годину, у Србији је смањен број газдинстава (за 10,6%), број газдинстава са стоком (за 9,2%) и број УГС (за 4,3%), док је коришћена површина порасла за 1,1%.

Пад броја газдинстава видљив је у категоријама газдинстава на половима (најмањих и највећих), услед чега је у току формирање равномерније дистрибуције газдинстава према величини КПЗ и економској величини. У прилог томе говори податак о расту удела газдинстава у категоријама величине 10–50 ха и 8 000–15 000 СО.

Пад броја газдинстава величине до 2 ха, као и површина које ове газдинства користи, догодио се у свим регионима, изузев у Региону Источне и Јужне Србије. Редистрибуција површина извршена је између газдинстава најмањих и средњих категорија величине, као последица изласка газдинстава из сектора и/или смањења активности у пољопривреди. Најизраженији пад броја и површина најмањих газдинстава у односу на друге регионе догодио се у Региону Војводине, док је раст у категорији газдинстава величине 20–50 ха израженији него у осталим регионима.

Промене у основним структурним показатељима по регионима указују на и даље високу аграрну насељеност у Региону Шумадије и Западне Србије, раслојавања у категоријама средњих и највећих газдинстава у Региону Војводине и смањење активности у пољопривреди (не и напуштање) на најмањим газдинствима у Региону Источне и Јужне Србије, због чега нараста категорија газдинстава средње величине.

Структурне карактеристике газдинстава рефлектују традиционалну дуалну структуру пољопривреде Србије на релацији север-југ, али и нарасћање унутаррегионалних разлика у Региону Војводине и на истојору Региона Источне и Јужне Србије. Стабилнија структура, са мање промена у броју газдинстава и ресурсима, задржана је на подручју Региона Шумадије и Западне Србије, где су се промене одвијале у правцу измене производног усмерења.

Радна снага на газдинствима

У Србији је у просеку 2,4 лица по газдинству ангажовано на пољопривредним пословима, док 65% газдинстава има два или мање ангажованих лица у пољопривреди.

И поред смањења броја лица са пољопривредном активношћу (7,3%), укупан број ГЈР је остео непромењен, а по газдинству повећан са 1,0 на 1,1. Разлог томе је раст броја ГЈР на породичним газдинствима (1,5%), и то пре свега на породичним газдинствима у Региону Шумадије и Западне Србије, (5,9%), где су промене у производној структури утицале на већу потребу за радном снагом и већу искоришћеност постојеће радне снаге на газдинству. Поред тога, раст просечне величине газдинстава, који је забележен у свим регионима, имао је утицај на већу ефективну искоришћеност радног фонда газдинстава.

Непромењен обим утрошеног ефективног рада (израженог ГЈР) на газдинствима у Војводини, и поред раста просечне величине газдинстава, указује да је раст коришћених површина био праћен унапређењем механизације и технологије производње, бољом искоришћеношћу постојеће радне снаге и вероватно растом продуктивности.

Пад броја газдинстава ПЛИП и/или смањење њихове пословне активношће узроци су релативно ниске запослености у примарној пољопривреди на овим газдинствима и њеног опширног пада. Смањење броја газдинстава ПЛИП од преко 54% резултирало је падом броја запослених (30%), што изражено бројем ГЈР чини смањење од 35,1%. Радна снага на газдинствима правних лица и предузетника опала је у свим регионима, али је разлика највећа у региону који и зајошљава највећи део ове категорије – Региону Војводине (67,5%).

И поред пада броја малих газдинстава и броја запослених на њима, значајан део укупног фонда рада на већем делу територије Србије и даље се шире на породичним газдинствима мале до средње величине са мешовитим типом производње. На газдинствима величине до 2 ха радило је 34,8% укупног броја лица укључених у пољопривредне активности, сваки пети радио је на газдинству величине СО до 2 000 евра, а 57% њих на газдинствима са мешовитим типом производње.

Ови резултати указују да постоји висока концентрација радне снаге на породичним газдинствима чија је величина на нивоу економске одрживости, што јасно указује на релативно ниску продуктивност пољопривреде на великом делу територије и великом броју газдинстава.

Структурне карактеристике радне снаге на газдинствима

Највећи део запослених у пољопривреди Србије чине чланови породице носиоца газдинства (57,5%), и удео њиховог рада се повећао. Ово указује да се велика количина неформалног рада ангажује у пољопривреди у оквиру породичних газдинстава и уз помоћ сродничке радне снаге. Промене у структури према правном статусу радне снаге у поређењу са 2012. годином на нивоу Србије манифестују се преко опадања удела носилаца газдинстава у укупној радној снази ангажованој на газдинству (са 43,6% на 42,4%), у повећању удела породичне радне снаге (са 56,3% на 57,5%) и опадању и иначе ниског учешћа стално запослених на породичним газдинствима.

Овако висока заступљеност породичне радне снаге указује да је одрживост газдинстава у економском и социјалном смислу ослоњена на сопствени рад њихових чланова, али отвара питање могућности обезбеђења радне снаге у контексту погоршања старосне структуре чланова газдинстава.

Носиоци породичних газдинстава су претежно особе које обављају искључиво пољопривредну активност (у 92,2% случајева). Мали је проценат оних који обављају уз то и другу економску активност, али у мањем обиму од пољопривредне активности (6,8%), и веома је мали проценат оних којима је то споредна активност, односно који обављају другу економску активност у већем обиму од пољопривредне (1%).

Међу носиоцима породичних газдинстава жене чине тек 19,4%, што је знатно ниже од њиховог учешћа у укупној радној снази на газдинству (42,3%) и указује на неравноправни положај који је повезан са већом моћи и оговорношћу. Жене су више заступљене међу носиоцима малих газдинстава, те са повећањем површине коришћеног пољопривредног земљишта и СО њихово учешће опада, што је посебно видљиво у Региону Шумадије и Западне Србије.

Најпросечан удео жена носиоца породичних газдинстава (22%) забележен је у Региону Источне и Јужне Србије, и оно се значајно повећало у односу на 2012. (3,4 п. п). Овако висок удео жена међу носиоцима газдинстава може се повезати са неповољнијом старосном структуром носиоца у овом региону (48% преко 65 година) и дужим животним веком жена, као и са још увек високим уделом газдинстава мале величине. Ипак, за потпуније закључке потребне су детаљније анализе структуре газдинстава на нижем територијалном нивоу посматрања.

Иако жене чине мањину међу управницима газдинстава свих производних усмерености, њихов је удео изнадпросечан на газдинствима која су специјализована за одређене врсте производње. Типови газдинстава код којих су жене менаџери се разлику по регионима, зависно од регионално специфичних карактеристика пољопривреде и ресурса. Без обзира што је реч о релативно малом броју газдинстава, овај налаз сугерише да се диверзификација у оквиру саме примарне пољопривредне производње, кроз њену специјализацију, одвија на газдинствима код којих је удео жена носилаца натпросечан.

Структура газдинстава према старости носилаца указује на низак удео газдинстава чији су носиоци млађи од 35 година, али и изразито високо учешће газдинстава чији су носиоци старији од 65 година, њихово у Региону Источне и Јужне Србије.

Промене у старосној структури носилаца газдинстава у односу на 2012. годину су видљиве и испољавају се као опадање учешћа носилаца свих старосних група и пораст удела најстарије групе (65+). Ова законитост, по којој расте број носилаца у најстаријој старосној групи, приметна је у свим регионима Србије. Важно је ипак скренути пажњу на високо смањење броја носилаца у најмлађој категорији, које је такође универзално присутно.

Удео газдинстава чији су носиоци уједно и управници износи 90,6%, и опао је у односу на 2012. годину. Ова промена се може повезати са растом удела старијих носилаца газдинстава, који су у већој мери пренели извршну улогу на млађе чланове породице, ређе на супружнике.

Са порастом величине КПЗ опада број газдинстава код којих су носиоци газдинства уједно и они који њиме управљају, што сугерише да се на већим газдинствима као доносиоци одлука чешће појављују млађа и компетентнија лица (у погледу расположивих знања, вештина и/или физичке снаге).

Ипак, старосна структура управника је недовољна, и као и старосна структура носиоца, све недовољнија. Удео младих управника је све мањи у свим регионима. Слика је нешто повољнија у Војводини у односу на друге регионе, али је праст удела менаџера најстарије старосне групе управо у овом региону највише изражен.

Иако су током последње две деценије у аграрној политици примењивана системска решења која су фаворизовала млађе менаџере, она очигледно нису била нарочито стимулативна нити довољно праћена другим системским реформама које би допринеле трансферу ресурса и одлучивања на млађе пољопривреднике.

Карактеристике газдинстава са додатним активностима

У Србији, 12,3% газдинстава обавља и друге активности у вези са газдинством и њихов број се (без обзира на њојошњу овом сектору) смањио за укупно 11,3%. Изузимајући Регион Шумадије и Западне Србије, где је број газдинстава са ДПА порастао за 846 газдинстава (1,9% у односу на 2012), у свим другим регионима број газдинстава са ДПА опада.

Највећи број газдинстава са ДПА је у Региону Шумадије и Западне Србије (64,3%, од укупног броја), где се скоро свако пето газдинство бави неким видом додатне активности (18,4%), док је у Региону Војводине таквих газдинстава најмање (3,7%). Имајући у виду високу концентрацију радне снаге на газдинствима мале просечне величине са претежно мешовитом производњом, као и значајан број газдинстава специјализованих за воћарско-виноградарску производњу, висок удео ДПА на газдинствима у Региону Шумадије и Западне Србије је очекиван. О значају газдинстава са ДПА у овом региону говори податак да она располажу четвртином ресурса (земљишта и стоке), колики је и њихов допринос формирању регионалног СО.

Газдинства са ДПА нису мала. Она у просеку користе 7,0 ха КПЗ, узгајају 5,2 УГС, ангажују 1,6 ГЈР и остварују СО од 11 073 евра, што у сваком од ових показатеља превазилази просечно газдинство (6,2 ха, 3,4 УГС, 1,1 ГЈР и 8 611 евра).

Прерада млека је најзаступљенија диверзификована активност на њојошњим привредним газдинствима у Србији, којом се бави 53,8% газдинстава са диверзификованим активностима, иза чега следи прерада воћа и поврћа (45,8%) и прерада меса (11,0%). Заступљеност појединих додатних активности варира по регионима, са видно већим учешћем свих видова диверзификације на газдинствима у Шумадији и централној Србији и Региону Источне и Јужне Србије у односу на остала два региона.

За убедљиво највећи део газдинстава (39,6%) доход од ДПА има скроман удео у њиховим укупним приходима (нижи од 10%). На другој страни, за само 11,0% газдинстава са ДПА приход од ових активности чини више од половине укупног прихода. У односу на 2012. годину, приметан је раст удела газдинстава којима приход од ДПА чини преко 51% прихода (са 8,8% на 11,0%), што се начелно може сматрати позитивним трендом у економском оснаживању и расту ових видова породичних бизниса.

Жене бележе ниже учешће међу управницима диверсификованих газдинстава него међу управницима свих њојошњих привредних газдинстава (12,5% према 15,3%). Иако се диверзификација активности на газдинству подстиче кроз различите шеме подршке за прераду пољопривредних производа на газдинству којима се фаворизују жене управнице, резултати показују да се оне чешће јављају међу управницима газдинстава са диверсификованом примарном производњом. Овај резултат је важан сигнал за креаторе политика. За боље разумевање економије газдинстава са ДПА потребне су дубље анализе, укључујући истраживања фактора од утицаја на инвестиционе одлуке на газдинству. Ипак, на први поглед се може рећи да жене управнице радије бирају инвестиционо мање захтевне бизнисе (као што је примарна производња), избегавајући ризике задуживања, и тржишне ризике.

Укупан амбијент у којем су се одвијале структурне промене у српској пољопривреди и на селу током последње две деценије није био наклоњен њеном динамичнијем реструктурирању (Богданов, Бабовић, 2014). У односу на 2012. годину, прилике на тржишту рада (домаћем и спољном) су се измениле, извлачећи значајан контингент виталне радне снаге из сектора. Истовремено, производна структура сектора се реформише у правцу раста удела радно интензивнијих производњи, а расте и просечна величина газдинстава. Веће потребе за радном снагом подмирују се већом ефективном искоришћеношћу постојеће радне снаге. Иако се ове промене могу сматрати генерално позитивним, сва разматрана обележја носилаца и управника (а без увида у демографске одлике чланова газдинстава) указују да би радна снага ускоро могла постати критичан фактор развоја сектора, будући да нема назнака о подмлађивању управљачког кадра на газдинствима. Осим тога, старосна и полна структура управника, рачунајући и газдинства са ДПА, указују да би прагови и критеријуми за дефинисање корисника инвестиционих подршки морали да буду подробно испитани и тестирани, како би ефекти политика (не само пољопривредне) били видљивији.

Литература

Бабовић, М. и Вуковић, О. (2008). Сеоске жене у статусу помажућих чланова пољопривредних домаћинства: положај, улоге и социјална права. Београд: УНДП.

Бабовић, М. (2010). Родне неједнакости на тржишту рада у Србији у: Арандаренко et. al. (ур.) Економско-социјална структура Србије: учинак прве деценије транзиције. Београд: Научно друштво економиста, 429–442.

Бабовић, М. (2010). Родне економске неједнакости у компаративној перспективи. Београд: ISIFF, SeConS.

Богданов, Љ. Н. и Петронијевић, М. (2009). Структурне промене аграрног сектора – искуства након две деценије транзиције у: Пољопривреда и рурална подручја Србије – Осетљиве тачке транзиције и компарација са другим земљама. Београд: ДАЕС и Пољопривредни факултет Универзитета у Београду, стр. 1–23.

Богданов, Н., Бабовић, М. (2014) Попис пољопривреде 2012 – радна снага и активности пољопривредних газдинстава, РЗС.

Bóday, Pál and Eva Laczka (2007) What is the best indicator of work performed in the agriculture? IACS-4, Beijing, 22-24 October 2007 <http://www.stats.gov.cn/english/ICAS/papers/P020071017543192669427.pdf>

Републички завод за статистику – РЗС (2012) Попис пољопривреде

Републички завод за статистику – РЗС (2018) Методолошко упутство - Анкета о структури пољопривредних газдинстава,

Републички завод за статистику – РЗС (2018) Анкета о структури пољопривредних газдинстава,

Републички завод за статистику – РЗС (2016, 2017. и 2018.) Анкета о радној снази

Група за дисеминацију и односе са јавношћу

Тел.: 011/24-01-284

Имејл: stat@stat.gov.rs

Библиотека

Тел.: 011/24-12-922, лок. 251

Имејл: biblioteka@stat.gov.rs

Број страна: 71

Тираж: 150

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

631.1(497.11)"2018"(083.41)

331.101.262:631(497.11)"2018"(083.41)

АНКЕТА о структури пољопривредних газдинстава, 2018. : радна снага и рад на пољопривредним газдинствима - стање и тренд / [рукопис припремиле Наталија Богданов и Марија Бабовић]. - Београд : Републички завод за статистику, 2019 (Београд : Републички завод за статистику). - 71 стр. : илустр. ; 30 см. - (Структура пољопривредних газдинстава : анкета 2018.)

Тираж 150. - Стр. 3: Предговор / Миладин Ковачевић.

ISBN 978-86-6161-187-2

1. Богданов, Наталија, 1962- [приређивач, сакупљач]

а) Пољопривредна газдинства -- Структура -- Србија -- 2018 -- Статистика б) Радна снага -- Пољопривреда -- Србија -- 2018 -- Статистика

COBISS.SR-ID 279374604

Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018.

**Радна снага и рад на пољопривредним
газдинствима - стање и тренд**